

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1956:6 SOU

Finansdepartementet

1956:6A

KUNGL. BIBL.
22 FEB 1956
STOCKHOLM

STATLIGA FÖRETAGSFORMER

I

**STATSÄGDA AKTIEBOLAG
I SVERIGE**

Av Rune Tersman

Stockholm 1956

Statens offentliga utredningar 1956

Kronologisk förteckning

1. Aldringsvård Idun. 344 s. **S.**
2. Fiskhandeln i Sverige. Idun. 194 s. **Jo.**
3. Restaurering av Uppsala domkyrka. Victor Peterson. 170 s. **E.**
4. Statens stöd åt växtförädlingen m. m. Egnellska. 295 s. **Jo.**
5. Standardtarifer för detaljdistribution av elektrisk kraft. Eæggström. 96 s. **K.**
6. Statsägda aktiebolag i Sverige. Av R. Tersman. Idun. 110 s. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1956: 6

Finansdepartementet

STATLIGA FÖRETAGSFORMER

I

Statsägda aktiebolag
i Sverige

Av Rune Tersman

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB

STOCKHOLM 1956

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Innehåll

Skrivelse till departementschefen	5
Förord	7
<i>Kap. I. Översikt</i>	9
<i>Kap. II. Företagens individuella bakgrund</i>	12
<i>Kap. III. Aktiekapital, aktier och aktieägare</i>	25
Aktiekapital och aktier	25
Kompetensvillkor för aktieägare	26
Enskilda aktieägare	27
<i>Kap. IV. Bolagsstämman</i>	31
Närvaro	31
Tid och plats	32
Kallelse	32
Sammanträdesformer	33
Bolagsstämmans uppgifter	34
Praktiska erfarenheter	35
<i>Kap. V. Styrelsen</i>	38
Styrelseledamöternas antal	38
Tillsättningsförfarandet	40
Mandattid	41
Behörighetsvillkor	41
Rekryteringsbasen	42
Ordföranden	44
Arvoden	44
Sammanträdesformer	46
Styrelsens åligganden	48
<i>Kap. VI. Den inre organisationen</i>	50
Arbetsutskott, direktions etc.	50
Jourhavande styrelseledamöter	52
Verkställande direktör	52
Organisationen i övrigt	53

<i>Kap. VII.</i>	<i>Verksamhetens riktlinjer</i>	55
	Verksamhetsområdet	56
	Organisation och personalfrågor	57
	Produktion	58
	Inköp och försäljning	58
	Avskrivningar, avsättning till fonder, utdelning	60
	Finansiering	63
<i>Kap. VIII.</i>	<i>Revision och kontroll</i>	66
	Riksdagens kontroll	66
	Kungl. Maj:ts kontroll	68
	Revision enligt aktiebolagslagen	69
	Allmänhetens insyn	73
<i>Kap. IX.</i>	<i>Organiserat samarbete med utomstående organ . .</i>	75
	Kollektivavtalsförhandlingar.	75
	Tekniska och ekonomiska organisationer . . .	76
	Offentliga myndigheter	77
<i>Kap. X.</i>	<i>Industriell demokrati</i>	79
<i>Bilagor:</i>		
	Bilaga 1. Frågeformulär	81
	Bilaga 2. Pensionsförhållandena inom de helstatliga aktiebolagen	82
	Bilaga 3. Helstatliga aktiebolags medlemskap i tekniska och ekonomiska organisationer inom näringslivet	87
	Bilaga 4. Dotterbolagens förvaltning	90
	Översikt	90
	Företagens individuella bakgrund	93
	Bolagsstämman	94
	Styrelsen	96
	Den inre organisationen	98
	Verksamhetens riktlinjer	98
	Revision och kontroll	100
	Bilaga 5. Sammanställning rörande halvstatliga aktiebolag	101
	<i>Källor och litteratur.</i>	106

*Till Herr Statsrådet och Chefen för
Kungl. Finansdepartementet*

1953 års utredning rörande de statliga företagsformerna får härmed vördsamt överlämna en redogörelse för förvaltningsformerna hos de statsägda aktiebolagen. Undersökningen har på de sakkunnigas uppdrag utförts av förutvarande biträdande sekreteraren i utredningen, fil. lic. Rune Tersman, som också själv är ansvarig för redogörelsens innehåll och utformning.

Undersökningen är främst avsedd att ligga till grund för utredningens kommande bedömningar och ställningstaganden. De sakkunniga anser emellertid att en redogörelse som denna är av sådant allmänt intresse, att den bör publiceras på detta stadium av utredningsarbetet.

Stockholm i februari 1956.

K. J. Olsson

Hans Hagnell

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

1630 the first settlement was made in the city of Boston, and the first church was founded in 1630. The city grew rapidly, and by 1680 it had become one of the largest and most important cities in the New England colonies. The city was the center of the Puritan movement, and it was here that the first American revolution was fought in 1775.

The city of Boston has a rich and varied history, and it has played a major role in the development of the United States. The city was the birthplace of the American Revolution, and it was here that the first American constitution was written. The city has also been a center of education, and it has produced many of the nation's leading scholars and statesmen.

THE HISTORY OF THE

CITY OF BOSTON

Förord

Den undersökning, vars resultat härmed framlägges, har utförts på uppdrag av 1953 års utredning rörande de statliga företagsformerna. Ändamålet med utredningens uppdrag har varit att som underlag för senare bedömningar och förslag söka få en kartläggning av de statliga aktiebolagens nuvarande arbetssätt. Den föreliggande undersökningen inskränker sig därför till sammanställning och systematisering av insamlat material, medan värderande omdömen om ändamålsenligheten hos de redovisade förhållandena så vitt möjligt undvikits.

Statens inflytande i ett aktiebolag kan grunda sig dels på aktieinnehav, dels på genom lag eller avtal tillförsäkrad rätt att utse ledamöter i bolagets styrelse eller eljest utöva kontroll över detsamma förvaltning. Storleken av det statliga inflytandet är givetvis beroende av de förhållanden på vilka detsamma grundar sig. Av praktiska skäl har jag ansett det nödvändigt att göra en gränsdragning mellan bolag, däri det statliga inflytandet är eller kan göras totalt, samt bolag, däri staten måste taga betydande hänsyn till enskilda intressenter. De förra bolagen har benämnts helstatliga medan de senare, vilka inbördes uppvisa större olikheter än de förra, betecknas som halvstatliga. Undersökningen omfattar endast de helstatliga aktiebolagen. Bland bilagorna redovisas dock en sammanställning rörande de halvstatliga bolagen.

Med helstatliga aktiebolag avses i det följande bolag, vilka helt ägs av staten, samt bolag i vilka staten är ägare av aktiemajoriteten, medan en mindre del av aktiekapitalet av speciella skäl fått förvärvas av enskilda på sådana villkor, att staten vid behov kan disponera även över dessa aktier. Vissa av de helstatliga aktiebolagen är ägare av dotterbolag. Även dessa är givetvis att hänföra till gruppen helstatliga aktiebolag. Dotterbolagens förvaltning är emellertid i regel långt mindre avgränsad i förhållande till moderbolaget än vad dettas förvaltning är i förhållande till staten-aktieägaren. Jag har därför ansett riktigast, att redovisa den del av undersökningen, som omfattar dotterbolagen, såsom ett särskilt avsnitt, vilket återfinnes bland bilagorna.

Undersökningens speciella ämnesområde har endast i obetydlig omfattning tidigare varit föremål för bearbetning. Det tryckta källmaterialet består därför, förutom av lagar och andra författningar, främst av utrednings- och riksdagstryck. Därutöver har från de undersökta bolagen insamlats bolagsordningar, verksamhetsberättelser, organisationsplaner, instruktioner och andra handlingar innehållande riktlinjer för verksamheten samt belysande densamma gestaltning. Med hjälp av frågeformulär har även vissa kompletterande upplysningar erhållits.

Den efterföljande redogörelsen avser förhållandena i början av år 1954, vid

vilken tidpunkt den preliminära undersökningsrapporten först framlades. Under den tid, som därefter förflutit, har tillkommit ett stort helstatligt bolag, Nya system AB. Jag har funnit det angeläget att komplettera undersökningen med uppgifter rörande detta bolag. Samtidigt har betydelsefullare förändringar rörande de övriga bolagen beaktats.

Vid uppläggnings och genomförandet av undersökningen har jag mottagit utomordentligt värdefulla råd av min lärare, professor Elis Håstad, samt för-

utvarande huvudsekreteraren i ovan nämnda utredning, numera finanssekreteraren i Stockholms stads stadskansli Carl Olov Sommar. Värdefulla påpekanden har även gjorts av bl. a. utredningens nuvarande biträdande sekreterare, pol. mag. Arne Brodd. Bilaga 2 om pensionsförhållandena inom de helstatliga aktiebolagen har sammanställts av numera lönesekreteraren i Svenska stadsförbundet Lennart Hauschildt.

Rune Tersman

FÖRSTA KAPITLET

Översikt

De helstatliga bolagen är till antalet tjugusex.

Det första helstatliga bolaget, AB Svenska tobaksmonopolet¹, bildades år 1915.² Utvecklingen gick därefter långsamt. År 1917 tillkom ett och år 1918 ytterligare ett företag. Under tiden 1919—1929 tillkom icke något nu bestående helstatligt bolag. Det förtjänar dock att omnämnas att AB Jordbrukarbanken och Nya Svenska stenkols AB Spetsbergen, vilka sedermera upphört, bildades under denna tidsperiod. Under tiden 1930—1939 tillkom sju av de nu bestående helstatliga bolagen. Efter denna tid kan man säga att utvidgningen av detta område för statlig verksamhet blev mera markant. Sålunda har under år 1940 och därefter tillkommit sexton av nuvarande tjugusex helstatliga aktiebolag.

De helstatliga bolagens fördelning på olika näringsgrenar framgår av följande tablå, som såvitt möjligt ansluter sig till i statistisk årsbok använd indelning.³

Bergshantering och industri

Malmbrytning och metallindustri

- AB Gävle vagnverkstad
- Norrbottnens järnverk AB
- Ruotivare gruv AB
- AB Statsgruvor

Jord- och stenindustri

- AB Fjäråssand
- AB Svensk torvförädling
- Svenska skifferolje AB

Träindustri

- AB Statens skogsindustrier

Livsmedelsindustri

- AB Svenska tobaksmonopolet
- AB Vin- & Spritcentralen

Kemisk-teknisk industri

- AB Ceaverken

Kraft-, belysnings- och vattenverk

- Motala ströms kraft AB

Handel m. m.

- Nya system AB
- Svenska spannmåls AB
- Sveriges centrala restaurang AB
- AB Trafikrestauranger
- AB Transitotrafik

Sjöfart

- Svenska rederi AB Öresund

Kommunikationer i övrigt

- GDG Biltrafik AB
- Stockholm—Rimbo järnvägs AB
- Svenska lastbil AB

Penning- och kreditväsen

- AB Industrikredit
- Sveriges kreditbank AB

¹ Av praktiska skäl har genomgående endast första ordet i bolagsnamnen skrivits med stor bokstav.

² Med tidpunkt för bolags bildande avses i det följande den tidpunkt, då detsamma blivit registrerat.

³ Jämför även Marcus M.: Organisationen av statskontrollerade affärsföretag i Sverige. SOU 1951: 34 (bil. 6), sid. 612 f.

Tabell 1. Vissa uppgifter rörande de helstalliga aktiebolagen

Företag	Stats- ägt sedan år	Aktie- kapital 1 000 kr	Övriga uppgifter ¹						
			Brutto- intäkt 1 000 kr	Vinst eller förlust 1 000 kr	Ut- del- ning i % av aktie- kapi- tal	Antal anställda		Ut- betald löne- summa 1 000 kr	
						Totalt	Arbe- tare		
<i>Kommunikationsdepartementet</i>									
AB Transitotrafik.....	1940	400	—	—	—	—	—	—	—
<i>Finansdepartementet</i>									
AB Industrikredit.....	1934	8 000	428 038	— 85 351	—	111	41	1 192	—
Nya system AB.....	² 1954	500	—	—	—	—	—	—	—
AB Svenska tobaksmonopolet	1915	30 000	869 129	15 273	5,5	2 115	1 724	17 165	—
Sveriges centrala restaurang AB.....	1945	5 000	215 966	990	5	8 354	—	52 883	—
Sveriges kreditbank AB....	1950	60 000	—	4 075	4,5	618	—	8 064	—
AB Vin- & Spritcentralen... ³	³ 1917	15 000	950 500	13 511	5	1 347	907	12 816	—
<i>Jordbruksdepartementet</i>									
AB Fjäråssand.....	1950	100	—	—	—	—	—	—	—
Svenska spannmåls AB.....	1935	5 000	428 038	— 85 351	—	111	41	1 192	—
<i>Handelsdepartementet</i>									
AB Ceaverken.....	1943	1 900	5 431	25	—	95	66	951	—
Norrbottnens järnverk AB... ⁴	1940	300 000	62 988	— 32 602	—	1 938	1 648	21 733	—
Ruotivare gruv AB.....	1939	400	—	—	—	—	—	—	—
AB Statsgruvor.....	1950	10 000	22 200	23	—	965	855	9 960	—
AB Svensk torvförädling... ⁴	1940	5 000	3 507	13	—	214	160	1 954	—
Svenska penninglotteriet AB	1938	100	233 660	5 067	4	35	—	594	—
Svenska skifferolja AB.....	1941	23 000	32 200	— 5 033	—	1 267	976	13 645	—
AB Tipstjänst.....	1943	45	156 099	48 667	5	630	—	2 884	—
<i>Pensionsstyrelsen</i>									
AB Kurortsverksamhet.....	1918	500,6	2 690	—	—	175	—	1 628	—
<i>Järnvägsstyrelsen</i>									
GDG Biltrafik AB.....	1948	5 000	43 217	—	—	1 662	1 502	13 801	—
AB Gävle vagnverkstad... ⁴	1933	950	3 160	3	—	79	71	741	—
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	1951	3 750	—	—	—	—	—	—	—
Svenska lastbil AB.....	1945	1 000	18 215	3	—	780	641	7 867	—
Svenska rederi AB Öresund..	1943	800	6 708	120	—	95	80	1 066	—
AB Trafikrestauranger.....	1938	500	37 909	11	—	1 550	1 432	11 395	—
<i>Vattenfallsstyrelsen⁴</i>									
Motala ströms kraft AB....	1930	2 347	8 213	169	7,2	172	119	1 605	—
<i>Domänstyrelsen</i>									
AB Statens skogsindustrier..	1941	44 000	180 139	2 480	4,5	3 838	3 344	38 669	—

¹ Uppgifterna hämtade ur Statistisk årsbok 1955, tab. 374. Siffrorna avser det bokföringsår som gått till ända närmast före den 1 april 1955. Dotterbolagen är i förekommande fall inberäknade.

² Bolaget kan anses vara en fortsättning av de tidigare existerande systembolagen.

³ Indirekt genom AB Stockholmssystemet. Pensionsstyrelsen ägde aktier i bolaget tidvis under 1920-talet samt har sedan 1931 aktiemajoriteten.

⁴ Vissa andra av vattenfallsstyrelsen ägda bolag har ej medtagits på grund av förestående likvidation.

Diverse

AB Kurortsverksamhet
Svenska penninglotteriet AB
AB Tiptjänst.

Med hänsyn till det organ, som har till uppgift att tillvarata statens intressen som aktieägare kan företagen indelas i sådana, som hör direkt under Kungl. Maj:t⁴ och sådana som hör under styrelser för centrala ämbetsverk.⁵ Direkt under Kungl. Maj:t hör sjutton företag. I organisatoriskt avseende är dessa företag fördelade på fyra olika departement i det att ett tillhör kommunikationsdepartementet, sex finansdepartementet och två jordbruksdepartementet medan återstående åtta företag tillhör handelsdepartementet. I fråga om företag som hör under styrelser för centrala ämbetsverk torde organisationsförhållandena ha påverkats av att dessa bolags verksamhet till sin art är nära förbunden med den som ve-

derbörande verk bedriver. Av de nio företag som tillhör denna grupp hänför sig majoriteten eller sex bolag till järnvägsstyrelsen samt ett bolag till vardera vattenfallsstyrelsen, pensionsstyrelsen och domänstyrelsen. Detta innebär att antalet helstatliga bolag inom kommunikationsdepartementets område utgör sammanlagt åtta. Motsvarande siffra för jordbruksdepartementet är tre samt för socialdepartementet ett medan ovan angivna siffror för finansdepartementet och handelsdepartementet förblir oförändrade. De helstatliga bolagen sorterar sålunda under fem olika departement. Vissa uppgifter om bolagen redovisas i tabell 1.

Företagens storlek är mycket varierande. Om man använder antalet anställda som måttstock visar de i tabell 1 för tjuguen företag redovisade siffrorna att Sveriges centrala restaurang AB inklusive dotterbolag ligger högst med 8 354 anställda. Mindre än hälften av företagen har över 1 000 anställda.⁶

⁴ Aktierna förvaltas i regel under fonden för statens aktier.

⁵ Aktierna förvaltas i regel under respektive verks fonder.

⁶ Uppgifterna avser det bokföringsår som gått tillända närmast före den 1 april 1955. Uppgifter saknas för fem företag i tabellen.

ANDRA KAPITLET

Företagens individuella bakgrund

AB Svenska tobaksmonopolet bildades år 1915 (prop. nr 254/1914 B, särsk. utsk. nr 3, utl. 1, Rskr. 261). Bolaget har till ändamål att utöva svenska statens monopol å tillverkning och import av tobaksvaror ävensom att idka handel med tobaksvaror.¹

Tobaksbeskattningen hade fram till år 1915 varit en i jämförelsevis ringa grad utnyttjad skattekälla. Då förslag om reglering av tobaksbeskattningen skulle framläggas för 1914 års B-riksdag övervägdes huruvida regleringen skulle genomföras i förening med statsmonopol å tobakstillverkningen inom riket eller på annat sätt.

Föredragande departementschefen framhöll i propositionen² att åtskilliga olägenheter var förenade med statsdrift inom en stor industri. »Vid ett tillverkningsmonopol, utövat av staten själv, vore det — — — meningen, att staten skulle på ett område, som hittills varit enskilda förbehållet, uppträda som industriell företagare i stor stil och samtidigt såsom försäljare av en av de bland allmänheten mest spridda förbrukningsartiklarna. Staten kan emellertid i sin verksamhet givetvis icke begagna sig av lika fria former som den enskilde näringsutövaren och lärar knappast kunna lika smidigt som denne anpassa sig efter konsumenternas krav.» I fortsättningen anslöt sig departementschefen till ett yttrande av Stockholms handelskammare, vari det uttalades att där det personliga intresset för ett fö-

retags utveckling förminskades, de skiftande impulserna, initiativet och arbetsintensiteten ofta nog försvagades. Departementschefen ansåg vidare »att det ur statens synpunkt icke kan anses önskligt, att staten, på sätt som föreslagits, inträder såsom ensam arbetsgivare och producent inom en stor industrigren och sålunda kanske mot sin vilja såsom part intvingas i sociala stridigheter, vilka staten i sådan egenskap helst bör hålla sig utanför».

Å andra sidan hade tidigare såsom ett alternativ till statsmonopol framförts olika förslag om tillverkningskatt å tobaksvaror drabbande de enskilda fabrikerna. Anmärkningar hade emellertid framställts mot denna beskattningsform, varvid bland annat framhållits svårigheterna att kunna åstadkomma en tillfredsställande kontroll över skattens behöriga utgörande på grund av tobaksindustriens splittring på ett flertal större och mindre företag. Då det icke visat sig möjligt att åstadkomma erforderlig koncentration inom tobaksindustrien på privat väg kvarstod de framställda anmärkningarna.³

Departementschefen ansåg sålunda att ingen av de alternativa lösningarna var lämplig att direkt läggas till grund för ett beslut i ärendet. Det förslag, som slutligen kom att föreläggas riksdagen, innebar en kombination av ovannäm-

¹ Bolagsordningen, § 2.

² Prop. nr 254/1914 B, sid. 46 f.

³ Prop. nr 254/1914 B, sid. 44 f.

da alternativ. Enligt detsamma skulle, sedan staten genom monopollagstiftning bragt tobaksindustrien i sina händer och sålunda åstadkommit den för tillämpningen av fabrikatskattesystemet nödiga koncentrationen, sagda beskattningssystem läggas till grund för uttagandet av den inkomst, som staten ville ur tobaksfabrikationen erhålla. Utövningen av statsmonopolet skulle för dylikt ändamål anförtros åt ett av staten kontrollerat bolag, vilket hade att till staten redovisa den skatt, som staten kunde finna skäligen att uttaga ur tobaksfabrikationen. I detta bolag skulle staten själv ingå som delägare. Härigenom ansågs det möjligt att undvika de olägenheter som vidlåde statsmonopolet i dess tidigare föreslagna form genom statens direkta företagarverksamhet på ett stort industriområde samtidigt som det blev möjligt att på ett effektivare sätt, än som varit möjligt om den för tillämpningen av skattesystemet nödiga koncentrationen åstadkommits på privat väg, till statens bästa utnyttja det privata initiativet och det personliga affärsintresset.⁴

Med det föreliggande förslaget var enligt departementschefen även en annan fördel förenad. Statens kapitalanskaffning för monopolets genomförande skulle nämligen icke behöva taga så stor omfattning som i händelse av monopolets utövande genom ren statsdrift. Det från statens sida för monopolets genomförande erforderliga kapitalet skulle sålunda kunna inskränkas till ett belopp, motsvarande det nominella värdet av de stamaktier, som staten skulle övertaga i bolaget.⁵

Även i fråga om prissättningen ansågs den föreslagna organisationsformen vara fördelaktig. Departementschefen anförde härom i propositionen:⁶

»Den säkraste garantien mot tobaksvarornas oskäligen fördröjning eller andra

missförhållanden vid varornas prissättning ligger emellertid i det sätt, varpå enligt mitt förslag det tilltänkta monopolbolaget organiserats. Sålunda kommer, såsom redan förut påpekats, stamaktieserien, vilken i sin helhet skall övertagas av staten, att utgöra mera än hälften av aktiekapitalet, varjämte i det uppgjorda förslaget till bolagsordning föreskrivits, att vid bolagsstämma envar röstberättigad må rösta för fulla antalet av honom innehavda aktier. Det inflytande i avseende å bolagets förvaltning, som härigenom tillförsäkrats staten, ökas ytterligare genom de redan förut refererade bestämmelserna angående styrelsens sammansättning samt utseende av revisorer och revisorssuppleanter; särskilt torde de styrelseledamöter, som av staten skola utses, bliva i tillfälle att i de fall, då sådant kan befinnas nödigt, vid handhavandet av bolagets angelägenheter på ett verksamt sätt tillvarataga statens och det allmännas intresse samt över huvud taget verka för driftens centralisering och bolagets rationella skötsel.»

Bolaget bildades enligt de föreslagna grunderna under medverkan av ett konsortium av privata bankinrättningar. Enskilda aktieägare kom att inneha en betydande del av bolagets aktiekapital, bestående av preferensaktier medan staten tecknade stamaktierna. Sedermera har preferensaktierna inlösts och en ny serie sådana emitterats. Dessa ägs av enskilda, vilkas sammanlagda andel numera utgör endast tre procent av bolagets aktiekapital.

Statsmonopolets nuvarande rättsliga grundval utgörs av lagen den 11 juni 1943 angående statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror. Statens upplåtande av statsmonopolet till bola-

⁴ Prop. nr 254/1914 B, sid. 47.

⁵ Prop. nr 254/1914 B, sid. 59.

⁶ Prop. nr 254/1914 B, sid. 68.

get har för en tid av sex år skett i form av ett avtal mellan staten och bolaget.⁷

AB Vin- & Spritcentralen bildades år 1917 (föranledde ej riksdagsbeslut). Bolagets verksamhet har till föremål att framställa, förädla eller på annat sätt bereda sprit, brännvin och andra alkoholhaltiga drycker, att driva handel med dylika varor samt att handhava därmed i sammanhang stående rörelse.⁸

De allmänna synpunkter, som varit vägledande vid AB Vin- & Spritcentralens tillkomst har i bolagets minneskrift år 1942 sammanfattats på följande sätt:⁹

»Ett ledande syfte för 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning var avlägsnandet inom detaljhandeln av varje privatekonomiskt intresse. Detaljhandelsbolagen gjordes dessutom genom denna lagstiftning till innehavare av monopol på utminuterings inom sitt försäljningsområde. Det visade sig emellertid snart, att detta monopol krävde en partihandel, som i sin organisation och allmänna syftning utgjorde ett komplement till systembolagen. För detta ändamål var det framför allt viktigt att jämväl från partihandeln och reningsverksamheten avlägsna det privatekonomiska intresset. Därigenom skulle inom de väsentliga grenarna av rusdryckshanteringen det enskilda ekonomiska intresset helt bortelimineras och den på rörelsen uppkommande vinsten ställas till statsverkets disposition. En dylik anordning framstod såsom nödvändig även på grund av de utomordentliga svårigheter, som skulle ha uppstått genom bibehållande av ett stort antal enskilda partihandlare, vilka vore nödsakade att sälja sina varor till en enda uppköpare, pris- och inköpsnämnden, och vilka antingen för att hävda sin ställning hade tvingats till en fast sammanslutning med syfte att i eget vinstintresse genomföra en stram

prispolitik eller ock, därest ett dylikt samförstånd ej kunnat uppnås, förr eller senare skulle ha kommit i hårt ekonomiskt trångmål.

Erfarenheten hade vidare givit vid handen, att under ett restriktionssystem, sådant som skapades genom 1917 års försäljningsförordning, övervakandet av spritlagren, i synnerhet där varorna bereddes och tappades, mötte de största svårigheter. Hos vin- och sprithandlarna i Stockholm hade noggranna undersökningar verkställts under åren 1915—1917 och hade därvid framgått, att avsevärda kvantiteter av dessa firmors lager försvunnit, utan att firmornas innehavare själva kunde fullt förstå, huru därvid tillgått. Det föreföll därför nödvändigt att ordna importen och beredningen av rusdryckerna, d. v. s. den verksamhet som tillkom partihandeln, på sådant sätt, att ett särskilt intresse ägnades åt bekämpandet av de krafter, som sökte bringa spritlagren i orätta händer, innan de genom laglig försäljning till kunderna nått sin avsedda bestämmelse. Det fordrades en avgörande koncentration av rörelsen och den prestige gentemot anställda, varöver ensamt ett stort företag kunde förfoga, för att genomföra sådana ordningsföreskrifter att en betryggande kontroll över varulagren kunde komma till stånd.

Ytterligare ett viktigt önskemål var att så ordna partihandeln, att en fullt riktig varubeteckning genomfördes. Inom ett land, som icke har några produktionsintressen att bevaka och följaktligen icke finner sig kunna genomföra den omfattande kontroll, som är möjlig och nödvändig i vinproduce-

⁷ Avtal 28 maj 1954 angående utövandet av statens tobaksmonopol.

⁸ Bolagsordningen, § 2.

⁹ (Marcus M. och Lyberg E.): AB Vin- & Spritcentralen 1917—1942, Stockholm 1942, sid. 68 ff.

rande länder, kan svårligen någon med fri näringsutövning förenlig lagstiftning förhindra, att på detta område oeffterättliga förhållanden vinna insteg. Under en regim med fri handel direkt till allmänheten funnes det måhända för ett fåtal handlare, om de ägde rätt att vända sig direkt till sin kundkrets, ett visst utrymme för fullföljande av i detta hänseende fullt tillfredsställande principer, men under ett system med monopoliserade detaljhandelsföretag, vilka omhänderha den direkta försäljningen till allmänheten, och en fri, av enskilda vinstintressen uppburen partihandel skulle svårigheterna i detta fall sannolikt blivit oöverkomliga. Dessa svårigheter kunde emellertid helt undanröjas inom ramen av ett koncentrerat partihandelsföretag, där det privat-ekonomiska intresset avlägsnats, och därmed utom de avgörande fördelarna för en konsumerande allmänhet jämväl vinnas en minskning av de anledningar till friktion med de vinproducerande länderna, som eljest på grund av den svenska restriktionspolitiken varit att förutse.

Det må i detta sammanhang även framhållas, att det allvarligt ifrågasattes att grunda den nya partihandelsorganisationen på kooperativ bas med landets systembolag såsom delägare. Fördelen med en dylik anordning skulle bl. a. ha legat i, att därigenom klart markerats, att friktionsanledningar i samband med varornas prissättning icke borde föreligga. Planen kom dock ej till utförande, enär svårigheter visade sig föreligga för att samla alla systembolags intresse för tanken, varjämte betänkligheter restes mot att åt en av den ifrågasatta anordningen påkallad, mycket stor och tunghanterlig representantförsamling överlämna bolagsstämans befogenheter.»

AB Vin- & Spritcentralen förvärvade

för sin verksamhet vissa inom området verksamma företag, av vilka några ägdes av AB Stockholmssystemet. Bolaget hade från början icke karaktären av ett helstatligt företag. Stamaktierna, som ägde majoritet på bolagets stämma, övertogs av AB Stockholmssystemet medan preferensaktierna i stor utsträckning tecknades av övertagna vinhandelsfirmor, som tog dem i likvid för i köpeavtalen överenskomna inlösningssummor.

På grund av sitt innehav av stamaktierna erhöll AB Stockholmssystemet ett bestämmande inflytande över bolaget. År 1920 vidtogs emellertid en ändring i bolagsordningen, som innebar att Kungl. Maj:t fick rätt att utse halva antalet styrelseledamöter, inklusive styrelsens ordförande. Samtidigt överlät AB Stockholmssystemet stamaktierna på ett konsortium, bestående av tio enskilda personer, vilka fick utse återstående ledamöter i bolagets styrelse.

De ursprungliga preferensaktierna i bolaget inlöstes efter hand. För att täcka bolagets behov av kapital utgavs senare nya preferensaktier. Dessa tecknades för statens räkning av pensionsstyrelsen, som sedan år 1931 innehar preferensaktier i bolaget för sammanlagt 14,6 milj. kronor, motsvarande 98 procent av bolagets aktiekapital.¹⁰ Denna aktieteckning var från statens och pensionsstyrelsens sida att betrakta som en ren penningplacering och ej föranledd av någon önskan att öka det statliga inflytandet i bolaget.

Bolagets ställning och organisation var under utredning och diskussion under 1920-talet. Detta föranledde bl. a. att vissa bestämmelser rörande dess verksamhet intogs i rusdrycksförsäljningsförordningen.¹¹ Enligt förordning-

¹⁰ Ifrågavarande aktier förvaltas under folkpensioneringsfonden.

¹¹ K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954.

ens nuvarande lydelse får partihandel med rusdrycker bedrivs endast »av ett för ändamålet bildat aktiebolag, som blivit av Konungen godkänt (partihandelsbolag)».¹² Nu gällande tillstånd har för en tid av sex år lämnats bolaget i form av ett avtal mellan staten och bolaget.¹³

AB Kurortsverksamhet bildades år 1918 (föranledde ej riksdagsbeslut). Bolagets ändamål är att bedriva sjukvårdande verksamhet i form av kurortsvård samt driva i samband därmed stående sjukhus.¹⁴

Den närmaste anledningen till bolagets bildande var att man inom pensionsstyrelsen i åtskilliga fall konstaterat svåra samhällsekonomiska och sociala följder av vissa invalidiserande sjukdomar. Genom en ordnad vård för de personer som drabbats av dessa sjukdomar skulle man kunna nedbringa statsverkets utgifter, samtidigt som man underlättade vederbörandes återanpassning i arbetslivet.

Aktiekapitalet tillskötts av pensionsstyrelsen av medel från folkpensioneringsfonden, varunder aktierna fortfarande förvaltas. Bolaget förvärvade för sin verksamhet äganderätten till vissa enskilda anstalter och sjukhus.

Motala ströms kraft AB bildades av enskilda år 1903 samt övertogs av staten, representerad av vattenfallsstyrelsen år 1930 (prop. nr 182/1930, statsutsk. utl. 107, Rskr 191). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att producera, inköpa och distribuera elektrisk kraft samt driva därmed förenlig annan rörelse.¹⁵

Såsom skäl för statsförvärvet framhölls den betydelse detsamma skulle få för vattenfallsverket därigenom att vattenfallsstyrelsen för all framtid skulle kunna behärska den viktiga vattenframläppningen vid Näs utan att behöva befara några friktioner med främmande

kraftintressen. Det intima samarbete, som efter förvärvet förutsattes skola äga rum mellan vattenfallsstyrelsen och bolaget, bedömdes också erbjuda betydande fördelar både i avseende på ett bättre utnyttjande av den till bolaget utgående evighetsleveransen av kraft och i fråga om kraftdistributionen i denna del av landet.¹⁶

I fråga om företagsformen framhölls, att rörelsen åtminstone tills vidare borde fortsätta i bolagsform. Införandet av bolagets verksamhet med statens vattenfallsverk skulle nämligen försvåras bl. a. på grund av att vissa grenar av bolagets rörelse såsom exploateringen av egnahemsområdet vid Borensberg och drivandet av kvarnrörelse vid Fivelstad låg utanför vattenfallsstyrelsens egentliga arbetsområde.¹⁷

AB Gävle vagnverkstad bildades av enskilda år 1920 under firma AB Trafikförbundets verkstäder. År 1933 förvärvades aktierna av staten, representerad av järnvägsstyrelsen, varvid bolagets firma ändrades till den nuvarande. Bolagets verksamhet har till föremål att utföra nytillverkningar av och förändringsarbeten på rullande materiel, främst för statens järnvägars räkning.¹⁸

Statsförvärvet skedde i samband med statens övertagande av Uppsala—Gävle järnväg och ostkustbanan.

AB Industrikredit bildades år 1934 (prop. nr 260/1934, sammansatta stats- och bankoutsk. utl. 3, Rskr 377). Bolagets verksamhet har till föremål att idka lånerörelse genom att åt närings-

¹² 2 kap. 8 § 1:a stycket.

¹³ Avtal 24 juni 1954 mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen. Ändringar i detta avtal har sedermera överenskommit den 22 september 1955.

¹⁴ Bolagsordningen, § 2.

¹⁵ Bolagsordningen, § 2.

¹⁶ Prop. nr 182/1930, sid. 14.

¹⁷ Prop. nr 182/1930, sid. 15.

¹⁸ Bolagsordningen, § 2.

idkare här i riket lämna lån mot säkerhet, som finns fullt betryggande.¹⁹

I propositionen²⁰ om institutets inrättande framhöll föredragande departementschefen, att, då statsmakterna i det berättigade syftet att åstadkomma en sanering av bankväsendet, vidtagit åtgärder, ägnade att försvåra kreditgivning på längre tid, syntes det honom vara det allmännas uppgift att tillse, att möjlighet bereddes näringslivet att kunna påräkna en kreditgivning av nu nämnt slag, som motsvarade det legitima behovet. Att lösa denna fråga genom att utvidga bankernas kreditgivningsrätt att avse krediter av ifrågavarande slag vore att i avsevärd mån motverka syftet med de nyligen genomförda ändringarna i banklagen. Lösningen borde under sådana omständigheter åvägbringas genom anordnande av en kreditgivning vid sidan av affärsbankerna. Då förutsättningar för tillkomsten av en sådan kreditgivning grundad på allenast enskild företagsamhet icke var för handen, ansåg departementschefen det allmännas medverkan ofrånkomlig. Denna medverkan borde lämnas i form av inrättandet av ett särskilt kreditinstitut med staten som delägare.

I fråga om institutets organisation anslöt sig departementschefen i huvudsak till uttalanden av de sakkunniga, som haft att utreda frågan. De sakkunniga ansåg att bolagsformen vore att föredraga av följande skäl.²¹ I första hand erbjöd aktiebolagsformen möjligheter för enskildas deltagande för tillförande av sakkunskap och undvikande av intressekonflikter. Detta har förtydligats genom att en mindre del av aktiekapitalet fördelats på vissa enskilda banker. Vidare behövde vid bolagsdrift ej förekomma något solidariskt ansvar för låntagarna såsom var fallet i fråga om kreditkassorna. Rörelsens bedrivande i aktiebolagsform medförde slut-

ligen att speciell lagstiftning ej erfordrades.

Med stöd av bolagsordningen (§ 13) har Kungl. Maj:t utfärdat reglemente för bolaget.

Svenska spannmåls AB bildades år 1935 (prop. nr 227/1935, sammansatta bevillnings- och jordbruksutsk. utl. 1, Rskr 265). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att i anslutning till bestämmelser i avtal med staten driva handel med och lagring av spannmål, fodermedel och jordbrukets produkter och förnödenheter samt annan därmed förenlig verksamhet. Ändamålet med bolagets verksamhet skall vara att, utan att åsyfta vinst för aktieägarna, genomföra sådana av statsmakterna beslutade åtgärder i pris- och marknadsreglerande syfte på jordbrukets område, som berör bolagets verksamhetsområden.²²

Kungl. Maj:t föreslog i proposition till 1935 års riksdag vissa omläggningar av åtgärderna till jordbrukets stödande. Föredragande departementschefen uttalade därvid att ett särskilt organ borde inrättas för att från och med kommande skördeårs början följa utvecklingen på spannmålsmarknaden samt handhava de statliga åtgärder av organisatorisk och affärsmässig art, som kunde ifrågakomma.²³

Beträffande företagsformen anslöt sig departementschefen i huvudsak till av 1934 års spannmålsutredning gjorda uttalanden. Utredningen hade ansett att med hänsyn till det föreslagna organets speciella affärsmässiga verksamhet, borde dess arbete bedrivas i aktiebolagsformen, som för intressenterna innebär största trygghet och smidighet.²⁴

Svenska spannmåls AB:s verksamhet

¹⁹ Bolagsordningen, § 2.

²⁰ Prop. nr 260/1934, sid. 17 f.

²¹ SOU 1934: 7, sid. 31.

²² Bolagsordningen, § 2.

²³ Prop. nr 227/1935, sid. 169.

²⁴ SOU 1935: 1, sid. 85 ff.

har hittills närmare reglerats i ett avtal mellan staten och bolaget, vilket regelbundet förlängts med ett år i sänder. Efter beslut av 1954 års riksdag (prop. nr 180/1954, jordbruksutsk. utl. 32, Rskr 302) har en stor del av bolagets verksamhet övertagits av Svensk spannmåls-handel, ekonomisk förening. Bolaget kvarstår dock tills vidare med verksamhetens tyngdpunkt förlagd till förvaltande uppgifter, närmast i vad avser de statliga lagerhusen. Avsikten är att bolagets firma skall förändras till Svenska lagerhus AB.

Svenska penninglotteriet AB bildades år 1938 (prop. nr 24/1938, statsutsk. utl. 59, Rskr 132). Bolagets verksamhet har till föremål att efter Kungl. Maj:ts medgivande bedriva penninglotterirörelse.²⁵

Tillkallade sakkunniga, som hade att utreda frågan, ansåg att ett statligt lotteriorgan borde inrättas med syfte att erbjuda utländska lotterier effektiv konkurrens och att tjänstgöra som regulator på den inhemska marknaden.²⁶ Till denna uppfattning anslöt sig den föredragande departementschefen.

Departementschefen ansåg även i likhet med de sakkunniga att ett statskontrollerat aktiebolag borde inrättas för ändamålet. Han uttalade i sammanhanget att man därigenom syntes »kunna tillgodose kravet på effektivt statligt inflytande i lotteriföretaget samtidigt som man möjliggör en lätt anpassning efter de skiftande förhållandena på lotteri-marknaden och även i övrigt giver lotteriets ledning tillräcklig rörelsefrihet för lotteriverksamhetens affärsmässiga handhavande».²⁷

För anordnande av lotteri om penningar eller penningars värde för allmänheten erfordras utom i vissa speciella fall tillstånd av Kungl. Maj:t.²⁸ Genom resolution på av bolaget gjord ansökning har Kungl. Maj:t meddelat dylikt tillstånd, vilket även enligt bolags-

ordningen är en förutsättning för bolagets verksamhet.²⁹

AB Trafikrestauranger bildades år 1938 (prop. nr 199/1937, statsutsk. utl. 132, Rskr 267). Bolagets verksamhet har till föremål att utöva restaurangrörelse och därmed förenlig verksamhet.³⁰

Tidigare omhänderhades den av bolaget bedrivna verksamheten av det privatägda Turisttrafikförbundets restaurang AB. Samarbetet mellan detta företag och statens järnvägar var reglerat genom avtal. Den verksamhet, som bolaget bedrev, hade visat sig vara förlustbringande.

Som motiv för bildandet av AB Trafikrestauranger anförde föredragande departementschefen i propositionen³¹ att restaurangrörelsen icke i och för sig var att betrakta som en ekonomiskt bärande affär men var av utomordentlig betydelse för statens järnvägars persontrafik. Restaurangrörelsen var sålunda att anse såsom ett till järnvägsdriften hörande nödvändigt komplement.

Då det ej ansågs lämpligt att inordna restaurangrörelsen i statens järnvägars organisation förordade departementschefen att ifrågavarande verksamhet skulle handhas av ett helstatligt bolag.³²

Ruotivare gruv AB bildades av enskilda år 1905 samt övertogs av staten år 1939 (prop. nr 255/1939, statsutsk. utl. 163, Rskr 274). Bolagets verksamhet har till föremål att idka gruvdrift och fabriksverksamhet samt i sammanhang därmed varande rörelse.³³

Den närmaste anledningen till stats-

²⁵ Bolagsordningen, § 2.

²⁶ Prop. nr 24/1938, sid. 13.

²⁷ Prop. nr 24/1938, sid. 35.

²⁸ K lotteriförordning 19 maj 1939, 1 § 1:a stycket.

²⁹ Bolagsordningen, § 2.

³⁰ Bolagsordningen, § 2.

³¹ Prop. nr 199/1937, sid. 19.

³² Prop. nr 199/1937, sid. 20.

³³ Bolagsordningen, § 2.

förvärvet var att eliminera det tyska inflytandet i bolaget.³⁴

Bolaget förvaltar viss gruvegendom. Norrbottens järnverk AB bildades år 1940 (prop. nr 70/1939, Urt. första särsk. utsk. utl. 76, Rskr 98). Bolagets verksamhet har till föremål att bedriva handels- och fabriksrörelse avseende bl. a. tillverkning och försäljning av järn samt annan därmed förenlig rörelse.³⁵

Som skäl för bolagets inrättande framhölls av föredragande departementschefen följande:³⁶

»För det första måste det anses önskvärt att vårt land för sin tackjärnsförsörjning göres oberoende av utlandet. Denna synpunkt understrykes på det kraftigaste under den i sammanhang med krigsförhållandena inträdda krisen. Skulle Sverige råka ut för större svårigheter än hittills, torde risk förefinnas att vår järnindustri icke kan i nödig utsträckning få sitt tackjärnsbehov tillgodosett.

För det andra skulle tillkomsten av en tackjärnsanläggning i Luleå öka försörjningsmöjligheterna i Norrbottens län, där det regelmässigt möter stora svårigheter att bereda sysselsättning åt den växande befolkningen. Nativitetsöverskottet är förhållandevis större i Norrbotten än inom något annat län. Även under goda konjunkturer pläga arbetslöshetssiffrorna där uppe vara relativt höga.

För det tredje synes det föga tilltalande att praktiskt taget all vår malm från Lapplandsgruvorna skall exporteras och förädlas i andra länder. Det förefaller i hög grad önskvärt, att ett allvarligt försök göres i syfte att inom landet åtminstone till någon del förädla våra rikliga malmtillgångar i Lappland.»

Företagsformen synes ej ha varit föremål för mera ingående överväganden.

AB Svensk torvförädling bildades år

1940 (prop. nr 71/1939, Urt., första särsk. utsk. utl. 59, Rskr 85). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att bedriva utvinning och förädling av torv jämte annan därmed förenlig verksamhet av teknisk, industriell eller kommersiell art.³⁷

Som motiv för bolagets bildande framhölls den försörjningspolitiska betydelsen av ett ekonomiskt utnyttjande av landets torvtillgångar. Staten hade dessutom tidigare stött sådan verksamhet och var ägare till exploateringsbara områden i Kristianstads län.³⁸

Aktiebolagsformen blev ej särskilt motiverad ehuru i vissa yttranden framhölls att den yppade möjligheter för enskilda intressenters deltagande.³⁹ Bolaget är emellertid helt statsägt.

AB Transitotrafik bildades år 1940 (prop. nr 1/1940, Urt., bil. 11, pt 5, andra särsk. utsk. utl. 6, Rskr 11). Bolagets verksamhet har till föremål att idka transportverksamhet och annan därmed förenlig rörelse samt att förvärva, förvalta och sälja fast och lös egendom.⁴⁰

Bolaget tillkom för att handha vissa transport- och lagringsuppgifter i samband med kriget och har kvarstått under en övergångstid därefter utan att bedriva någon egentlig rörelse.

Svenska skifferolja AB bildades år 1941 (prop. nr 63/1940, Urt., andra särsk. utsk. utl. 59, Rskr 81). Bolagets verksamhet har till föremål att bedriva rörelse avseende utvinning av oljor ur svenska skiffertillgångar och annan därmed förenlig verksamhet av teknisk, industriell eller kommersiell art.⁴¹

Motivet till bolagets inrättande var

³⁴ SOU 1950: 2, sid. 71.

³⁵ Bolagsordningen, § 2.

³⁶ Prop. nr 70/1939, Urt., sid. 20.

³⁷ Bolagsordningen, § 1.

³⁸ Prop. nr 71/1939, Urt., sid. 8 f.

³⁹ Prop. nr 71/1939, Urt., sid. 7.

⁴⁰ Bolagsordningen, § 2.

⁴¹ Bolagsordningen, § 2.

främst att skapa ett bidrag till säkerställandet av landets bränsleförsörjning under rådande krigsförhållanden. Staten borde påtaga sig denna uppgift emedan driften ej förväntades bli ekonomiskt lönande under normala förhållanden.

Med hänsyn till verksamhetens företagsekonomiska karaktär borde densamma bedrivas i bolagsform.⁴²

AB Statens skogsindustrier bildades år 1941 (prop. nr 68/1941, jordbruksutsk. utl. 32, Rskr 243). Bolagets verksamhet har till föremål att idka skogsindustriell rörelse ävensom handel jämte annan därmed förenlig verksamhet.⁴³

Genom bolagets inrättande avskildes den skogsindustriella rörelsen från domänverket. Överförandet av denna verksamhet till bolagsdrift motiverades av rörelsens krav på affärsmässighet, snabba och obundna avgöranden samt större smidighet och anpassningsförmåga. Dessutom skulle ett företag i aktiebolagsform lättare kunna betala konkurrenskraftiga löner i förhållande till det enskilda näringslivet.⁴⁴

AB Tipstjänst bildades år 1934 av enskilda samt övertogs av staten år 1943 (prop. nr 163/1943, statsutsk. utl. 64, Rskr 155). Bolagets verksamhet har till föremål att anordna vadhållning i samband med tävlingar och bedriva annan därav föranledd verksamhet.⁴⁵

Redan då bolaget var i enskild ägo hade staten tillförsäkrat sig ett visst inflytande i detsamma. Sålunda hade Kungl. Maj:t fastställt bolagsordningen, enligt vilken styrelsen skulle bestå av fem ledamöter, varav Kungl. Maj:t skulle äga rätt att utse två, inklusive ordföranden.

Som skäl för bolagets förstatligande anförde föredragande departementschefen att den av bolaget bedrivna verksamheten erhållit en betydande omfatt-

ning och att statens ekonomiska intresse av verksamheten ökat i motsvarande grad. Med hänsyn till arten och omfattningen av de statens ekonomiska intressen, som var förbundna med verksamheten, var det icke tillfredsställande att aktiekapitalet i bolaget helt låg på enskilda händer och att styrelsens flertal tillsattes i vanlig ordning på bolagsstämma av de enskilda aktieägarna.⁴⁶

Beträffande företagsformen anförde departementschefen att han icke ansåg tippningsrörelsen vara av sådan natur, att skötseln därav borde tilläggas någon myndighet inom den egentliga statsförvaltningen. Den naturligaste lösningen var därför att, med bibehållande av AB Tipstjänst såsom ett även i fortsättningens självständigt företag, åtgärder vidtogs för tillgodoseendet av kravet på ökat statligt inflytande i företaget.⁴⁷

Bolaget berörs i sin verksamhet av lotteriförordningen. Kungl. Maj:ts tillstånd har meddelats i form av resolution på av bolaget gjord ansökning.

AB Ceaverken⁴⁸ bildades såsom enskilt företag år 1939 samt övertogs av staten år 1943 (prop. nr 261/1943, statsutsk. utl. 178, Rskr 343). Bolagets verksamhet har till föremål att bedriva fabriktions- och handelsrörelse huvudsakligen med fotografiskt papper och film samt att bedriva annan därmed förenlig verksamhet.⁴⁹

Bolagets produktion var av betydelse ur beredskapssynpunkt, och då detsamma år 1941, då det befann sig i enskild ägo, av ekonomiska skäl övervägde att

⁴² Prop. nr 63/1940, Urt., sid. 6 ff.

⁴³ Bolagsordningen, § 2.

⁴⁴ Prop. nr 68/1941, sid. 14.

⁴⁵ Bolagsordningen, § 2.

⁴⁶ Prop. nr 163/1943, sid. 86.

⁴⁷ Prop. nr 163/1943, sid. 86.

⁴⁸ Bolagets fullständiga firma är AB[†]Ceaverken, svenskt fotografiskt papper och film. Av utrymmesskäl användes dock genomgående endast AB Ceaverken.

⁴⁹ Bolagsordningen, § 2.

nedlägga rörelsen trädde staten emellan genom att bevilja företaget ett lån. De närmare villkoren för lånet fixerades i ett av Kungl. Maj:t godkänt avtal mellan staten, representerad av statens industrikommission, och bolaget. Genom avtalet garanterades staten bland annat visst inflytande i bolagets styrelse.⁵⁰

Då driften sedermera på grund av råmaterielbrist ånyo hotade att bli förlustbringande, beslöt 1943 års riksdag att staten skulle förvärva aktierna i bolaget. Beslutet motiverades ej enbart av omedelbara behov av bolagets produkter, utan man ville även beträffande flygfilm åtminstone förbereda en på inhemska råvaror baserad beredskap.⁵¹

Svenska rederi AB Öresund bildades av enskilda år 1900 samt övertogs av staten år 1943 (prop. nr 334/1943, H. statsutsk. utl. 249, Rskr 482). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att driva rederirörelse, särskilt med hänsyn till ångbåtsförbindelserna mellan svenska och danska hamnar i Öresund.⁵²

Föredragande departementschefen framhöll i propositionen om bolagets förstatligande, att den konkurrens, som förekommit mellan statsbanornas färjor och bolagets fartyg icke hade lett till bästa resultat vare sig från samhällsekonomisk synpunkt sett eller med hänsyn till trafikanternas intressen. Försök hade tidigare gjorts att genom frivilliga överenskommelser uppnå en samordning av trafiken på sådant sätt, att exempelvis onödiga dubblingar av turer kunnat undvikas, men dessa försök hade misslyckats. Genom det ifrågasatta förvärvet av aktierna i bolaget skulle förutsättningar skapas för en samordning och rationalisering av trafiken.⁵³

Sveriges centrala restaurang AB bildades år 1945 (prop. nr 163/1945, statsutsk. utl. 126, Rskr 254; prop. nr 199/1945, bevillningsutsk. bet. 36, Rskr 231). Bolaget, som är grundat på rusdrycks-

försäljningsförrordningen, har till ändamål att driva restaurang- och hotellrörelse ävensom att idka annan därmed sammanhängande verksamhet.⁵⁴

Enligt tidigare lydelse av rusdrycksförsäljningsförrordningen ägde systembolag bilda restaurangbolag för drivande av restaurangrörelse. Härmed hade emellertid förmärkts en del olägenheter, vilka i första hand hänförde sig till kontrollstyrelsens dubbelställning som på en gång direktivgivande och kontrollerande organ.⁵⁵ Närmast att betrakta som en rationalisering är därför 1945 års riksdagsbeslut, varigenom restaurangbolagens verksamhet frikopplades från systembolagens och sammanfördes till en koncern, Sveriges centrala restaurang AB. I samband därtill togs en bestämmelse i rusdrycksförsäljningsförrordningen innebärande att systembolagen i fortsättningen icke fick driva restaurangrörelse.⁵⁶

Med restaurangbolag förstås enligt rusdrycksförsäljningsförrordningen i dess nuvarande form aktiebolag drivande restaurang, »som med hänsyn till beskaffenhet, varupris eller kundkrets är att anse som folkrestaurang». Restaurangbolag skall godkännas av Kungl. Maj:t. Sådant godkännande, som gives för en tid av högst fyra år har lämnats Sveriges centrala restaurang AB i form av ett avtal mellan staten och bolaget.⁵⁷

Svenska lastbil AB bildades som enskilt bolag år 1937 samt övertogs av staten år 1945. Bolagets verksamhet har till

⁵⁰ Prop. nr 261/1943, sid. 2 f.

⁵¹ Prop. nr 261/1943, sid. 17.

⁵² Bolagsordningen, § 1.

⁵³ Prop. nr 334/1943, H. sid. 7 f.

⁵⁴ Bolagsordningen, §§ 1—2.

⁵⁵ Prop. nr 199/1945, sid. 8.

⁵⁶ KF 18 maj 1945.

⁵⁷ Avtal 29 januari 1953 angående godkännande av Sveriges centrala restaurangaktiebolag såsom sådant restaurangbolag, som avses i 3 kap. 15 §, andra stycket, förrordningen angående försäljning av rusdrycker.

föremål att idka lastbilstrafik och speditiönsrörelse samt annan därmed förenlig rörelse med rätt för bolaget att äga och förvalta lös och fast egendom.⁵⁸

Bolagets överförande i statens ägo skedde i samband med statsförvärvet av Stockholm—Västerås—Bergslagens nya järnvägs AB.

GDG Biltrafik AB bildades år 1933 som enskilt företag under firma B J — Omnibus AB samt övertogs av staten år 1948. Bolaget har till föremål för sin verksamhet att driva omnibus- och lastbilsrörelse och utöva annan därmed förenlig verksamhet.⁵⁹

Statsförvärvet skedde i samband med statens övertagande av bergslagsbanan.

AB Fjäråsand bildades av enskilda år 1936. Statsförvärvet påbörjades år 1949 samt fullföljdes år 1950 (prop. nr 280/1948, jordbruksutsk. utl. 67, Rskr 427). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att driva handels-, fabriks- och annan därmed förenlig rörelse.⁶⁰

Bolaget hade förvärvat ett markområde, Fjärås Bräcka, i syfte att använda området för grustäkt. Med hänsyn till detta områdes »stora naturskönhetsvärden, dess märkliga geologi och dess fornminnen» beslöt 1948 års riksdag att staten skulle förvärva aktierna i bolaget. Syftet härmed var att skapa garanti för att man vid områdets exploatering tog berättigade hänsyn till estetiska, vetenskapliga och kulturella skyddsintressen.⁶¹

Sveriges kreditbank AB⁶² bildades år 1950 (prop. nr 151/1949, statsutsk. utl. 154, Rskr 265, prop. nr 157/1950, bankoutsk. utl. 15, statsutsk. utl. 182, Rskr 310, 321). Bolagets ändamål är att driva bankrörelse.⁶³

1945 års bankkommitté, som tillkallats för att bl. a. göra en förutsättningslös utredning rörande tryggheten av ur samhällssynpunkt tillfredsställande förhållanden på kreditväsendets område, av-

gav år 1949 ett betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank.⁶⁴

Bankkommittén uttalade, att den statliga kreditverksamhet, som skedde med anlitande av särskilda lånefonder, skulle kunna rationaliseras, därest ett särskilt statsorgan inrättades med uppgift att omhändervisa vissa delar av sagda verksamhet. Vidare ansåg kommittén det lämpligt, att riksbanken befriades från andra uppgifter än de till centralbankrörelsen hörande. Slutligen hade kommittén funnit skäl tala för att en affärsbank inrättades som — ehuru driven enligt bankmässiga normer — likväl vore oberoende av privata vinstintressen och följaktligen ägnad att kunna fungera som regulator på kreditmarknaden.⁶⁵

Till kommitténs yttrande var fogade vissa reservationer. Bland annat betonade fyra ledamöter av kommittén att en avgörande förutsättning för deras ståndpunktstagande varit, att den statliga banken icke genom lagstiftning eller på annat sätt, direkt eller indirekt, erhöi några förmåner i konkurrens-hänseende utan verkligen fick arbeta under samma allmänna villkor som övriga affärsbanker. Departementschefen ansåg i likhet med kommitténs majoritet att vägande skäl talade för att staten drev affärsbankrörelse.⁶⁶

I fråga om bankens organisation framhöi bankkommittén att affärsbankrörel-

⁵⁸ Bolagsordningen, § 2.

⁵⁹ Bolagsordningen, § 2.

⁶⁰ Bolagsordningen, § 2.

⁶¹ Prop. nr 280/1948, sid. 17.

⁶² Bolagets verksamhet är, i motsats till vad som gäller för övriga helstatliga bolag, icke reglerad i aktiebolagslagen. I stället gäller banklagen, som med de ändringar som träder i kraft den 1 januari 1956 i berörda delar dock nära ansluter sig till aktiebolagslagen.

⁶³ Bolagsordningen, § 1.

⁶⁴ SOU 1949: 13.

⁶⁵ Prop. nr 151/1949, sid. 2.

⁶⁶ Prop. nr 151/1949, sid. 6.

se enligt gällande lagstiftning endast fick drivas i aktiebolagsform. Aktiebolagsformen gäve dessutom större frihet i fråga om anställnings- och löneförhållanden, samt gjorde bankens ledning mera oberoende i förhållande till statsmakterna än vad verksformen medgav. Det underströks dock att aktiebolagsformen ej förordades av det skälet att staten skulle kunna undgå ekonomiskt ansvar för verksamheten. Banken skulle drivas efter rent affärsmässiga grunder och vara underkastad för de enskilda bankerna gällande regler. Man utgick dock ifrån att statliga verk och institutioner skulle anlita den statliga banken i första hand.⁶⁷ Departementschefen synes i princip ha anslutit sig härtill i propositionen.

De uttalanden av föredragande departementschefen, för vilka ovan redogjorts, hänför sig till frågans principbehandling vid 1949 år riksdag. Då frågan togs upp till definitivt avgörande år 1950 synes han i viss mån ha modifierat sin uppfattning. Sålunda ansåg han vid detta tillfälle att det syntes sannolikt att besparingsmöjligheterna genom överflyttningen av förvaltningen av vissa fonder skulle bli synnerligen små under de närmaste åren. Vidare skulle ett överförande till affärsbanken av riksbankens avdelningskontor icke medföra fullt så stora fördelar som förutsatts vid riksdagens principbeslut år 1949.⁶⁸

Det tekniska förfarandet vid bildandet av Sveriges kreditbank AB bestod i omorganisation av de tidigare till övervägande del statliga bankerna AB Göteborgs handelsbank och AB Jordbrukarbanken.

AB Statsgruvor bildades år 1950 (prop. nr 63/1950, statsutsk. utl. 55, Rskr 108). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att idka gruvrörelse jämte annan därmed förenlig teknisk,

industriell eller kommersiell verksamhet.⁶⁹

I propositionen framhöll föredragande departementschefen att den tidigare tyskägda gruvegendomen utgjorde en ej oväsentlig del av de mellansvenska malmtillgångarna. Han ansåg det vidare vara ett berättigat intresse att dessa malmtillgångar utnyttjades på det sätt och i den omfattning, som ur samhälls- synpunkt var önskvärt. Det var mindre lyckligt om endast den för den närmaste framtiden mest lönande brytningen verkställdes med eftersättande av kraven på en mera långsiktig planering. Det var tveksamt om en enskild gruvägare kunde förutsättas vilja påtaga sig de kostnader som skulle följa med de undersöknings- och forskningsarbeten, som i vissa fall var nödvändiga för en sådan planering. Vidare kunde det tänkas att ifrågavarande gruvfyndigheter om de överläts till ett enskilt företag ånyo skulle bli uppdelade på flera ägare. Planeringen av undersökningsarbeten och av driften på längre sikt skulle härigenom bli lidande. På grund härav framstod det som naturligt att, då de tyskägda gruvorna utbjöds till försäljning, staten vid sidan av enskilda skulle avgiva anbud på gruvorna.⁷⁰

Med hänsyn till verksamhetens art ansågs aktiebolagsformen vara den lämpligaste företagsformen.⁷¹

Stockholm—Rimbo järnvägs AB bildades såsom enskilt företag år 1898 samt övertogs av staten år 1951 (prop. nr 130/1951, statsutsk. utl. 157, Rskr 300). Bolaget har till ändamål att äga och trafikera järnvägar och andra kommunikationsmedel samt att förvärva och förvalta dels andelar i andra kommunika-

⁶⁷ SOU 1949: 13, sid. 48 ff.

⁶⁸ Prop. nr 157/1950, sid. 17 f.

⁶⁹ Bolagsordningen, § 2.

⁷⁰ Prop. nr 63/1950, sid. 30 f.

⁷¹ Prop. nr 63/1950, sid. 32.

tionsföretag, dels ock fastigheter, erforderliga för bolagets rörelse, samt aktiebolag vilka hava till ändamål att äga och förvalta sådana fastigheter.⁷²

Statsförvärvet skedde på samma grunder som varit avgörande vid förstatligandet av övriga enskilda järnvägsföretag. Enligt vad som upplyses av järnvägsstyrelsen står frågan om bolagets införlivande med statens järnvägar ännu öppen, vilket torde sammanhänga med svårigheter att på vissa delar av bolagets verksamhetsområde tillämpa statens järnvägars taxor.

Nya system AB⁷³ bildades år 1954 (prop. nr 152/1954, särsk. utsk. utl. 2, Rskr 311). Bolaget har till föremål för sin verksamhet att driva detaljhandel med rusdrycker ävensom att idka annan i samband därmed stående rörelse.⁷⁴

Bolagets bildande sammanhänger med avskaffandet av motbokssystemet för inköp av spritdrycker. Valet stod här-

vid mellan ett riksbolag och att i stort sett bibehålla den tidigare systembolagsorganisationen. Ett riksbolag tedde sig fördelaktigare ur ekonomisk synpunkt samtidigt som de nykterhetspolitiska synpunkterna i varje fall icke ansågs ge företräde för systembolagen. De 41 systembolagen, vilka närmast hade halvstatlig karaktär, har efter den 1 oktober 1955 upphört med sin verksamhet, vilken sålunda övertagits av Nya system AB.

Bolagets verksamhet beröres till viss del av rusdrycksförsäljningsförordningen. Enligt förordningen tillkommer sålunda rätt till utminuterung »endast ett för ändamålet bildat aktiebolag, som blivit av Konungen godkänt (detaljhandelsbolag)». Sådant godkännande har för en tid av sex år lämnats Nya system AB i form av ett avtal mellan staten och bolaget.⁷⁵

⁷² Bolagsordningen, § 2.

⁷³ Bolagets firma var under den första tiden efter bildandet Detaljhandelsbolaget för rusdrycker AB.

⁷⁴ Bolagsordningen, § 2.

⁷⁵ Avtal 11 november 1954 angående godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker AB såsom sådant detaljhandelsbolag, som avses i 13 § rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954.

TREDJE KAPITLET

Aktiekapital, aktier och aktieägare

Aktiekapital och aktier

Enligt aktiebolagslagen skall i bolagsordningen aktiekapitalets storlek anges. Aktiekapitalet får ej understiga 5 000 kronor. I bolagsordningen kan angivas antingen ett fixerat belopp eller också de gränser, vilka aktiekapitalet icke får under- respektive överstiga. Av tabell 2 framgår att man för de helstatliga bolagen i flertalet fall valt det senare alternativet.

I de fall då maximi- och minimibelopp angivits i bolagsordningen fastställs aktiekapitalets faktiska storlek av bolagsstämman. Om bolagsordningen upptar ett fast belopp måste ökning eller minskning av aktiekapitalets storlek föregås av ändring av bolagsordningen. Av de fyra bolag som har aktiekapitalet fixerat har tre, AB Industrikredit, Nya system AB och Svenska spannmåls AB, skyldighet att underställa Kungl. Maj:t ändringar i bolagsordningen för godkännande. Det samma gäller för flera övriga bolag som har maximi- och minimikapital angivna i bolagsordningen.

Aktiebolagslagen stadgar att dessa maximi- och minimibelopp skall sättas så att minimikapitalet utgör minst en tredjedel av maximikapitalet. Endast i ett fåtal bolag uppgår minimikapitalet till mera än en tredjedel av maximikapitalet.

Akties nominella belopp skall i regel uppgå till minst 50 kronor. Endast i fråga om ett företag underskrides detta belopp. Nominella beloppet för aktierna i övriga bolag uppgår i flertalet fall till 100 kronor, i några fall till 1 000 kronor samt i ett fall, AB Statsgruvor, till 10 000 kronor. I samtliga fall är aktierna ställda till viss man.

I flertalet bolag medför alla aktier samma rätt. Fem företag har emellertid en särskild serie *preferensaktier*. Vissa uppgifter därom redovisas i följande tabell.

Preferensaktierna medför i samtliga fall företrädesrätt till utdelning samt till bolagets tillgångar i händelse av bolagsupplösning. I fråga om ökning av aktiekapitalet medför preferens- och stamaktier i regel lika rätt. I AB Sven-

Företag	Tillåtet preferensaktiekapital enl. bolagsordningen (1 000 kr)	Faktiskt preferensaktiekapital (1 000 kr)	Faktiskt preferensaktiekapital i % av bolagets hela aktiekapital
Ruotivare gruv AB.....	165	165	41
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	3 200	600	16
AB Svenska tobaksmonopolet.....	17 000	1 000	3
Sveriges centrala restaurang AB.....	14 950	4 950	99
AB Vin- & Spritcentralen.....	23 500	14 600	98

Tabell 2. Aktiekapital och akties nominella belopp i helstatliga aktiebolag

Företag	Aktiekapital (1 000 kr)			Akties nominella belopp (kr)
	Lägre gräns	Övre gräns	Faktiskt belopp	
<i>Kommunikationsdepartementet</i>				
AB Transitotrafik.....	400	500	400	100
<i>Finansdepartementet</i>				
AB Industrikredit.....	8 000		8 000	1 000
Nya system AB.....	500		500	1 000
AB Svenska tobaksmonopolet....	17 000	51 000	30 000	100
Sveriges centrala restaurang AB...	5 000	15 000	5 000	1 000
Sveriges kreditbank AB.....	40 000	80 000	60 000	100
AB Vin- & Spritcentralen.....	8 000	24 000	15 000	1 000
<i>Jordbruksdepartementet</i>				
AB Fjäråssand.....	100	300	100	100
Svenska spannmåls AB.....	5 000		5 000	100
<i>Handelsdepartementet</i>				
AB Ceaverken.....	1 900	5 700	1 900	1 000
Norrbottnens järnverk AB.....	100 000	300 000	300 000	100
Ruotivare gruv AB.....		400	400	1 000
AB Statsgruvor.....	8 000	24 000	10 000	10 000
AB Svensk torvförädling.....	3 500	5 000	5 000	100
Svenska penninglotteriet AB.....	50	150	100	100
Svenska skifferolje AB.....	15 000	45 000	23 000	100
AB Tipstjänst.....	15	45	45	100
<i>Pensionsstyrelsen</i>				
AB Kurortsverksamhet.....	500	1 500	500,6	100
<i>Järnvägsstyrelsen</i>				
GDG Biltrafik AB.....	5 000	15 000	5 000	100
AB Gävle vagnverkstad.....	350	1 050	950	100
Stockholm—Rimbo järnvägs AB...	3 000	9 000	3 750	25
Svenska lastbil AB.....	1 000	3 000	1 000	100
Svenska rederi AB Öresund.....	300	900	800	1 000
AB Trafikrestauranger.....	375	1 125	500	100
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>				
Motala ströms kraft AB.....	900	2 700	2 347	1 000
<i>Domänstyrelsen</i>				
AB Statens skogsindustrier.....	22 000	50 000	44 000	100

ska tobaksmonopolet har dock stamaktieägare företrädare framför preferensaktieägare till teckning eller erhållande av de nya aktierna, envar i förhållande till förutvarande aktieinnehav.¹

Kompetensvillkor för aktieägare

Bestämmelser om kompetensvillkor för aktieägare förekommer i flertalet bolag. Helt saknas sådana bestämmelser

endast i tre bolag, nämligen Svenska rederi AB Öresund, Svenska spannmåls AB samt AB Transitotrafik.

I fråga om aderton bolag gäller enligt bolagsordningen att aktier i bolaget icke alls eller endast i begränsad omfattning får förvärvas av utländska fysiska eller juridiska personer. Stadganden av ifrågavarande slag är en förut-

¹ Bolagsordningen, § 5.

sättning för att aktiebolag utan tillstånd av Kungl. Maj:t skall få förvärva fast egendom m. m.

Bestämmelserna i fråga om aktieägarers kompetens för återstående fem bolag är varierande. I AB Vin- & Spritcentralen kan aktie förvärvas »endast av svenska staten eller av svensk medborgare eller av annan, som enligt allmän lag äger förvärva fast egendom utan Kungl. Maj:ts tillstånd».² Den reella innebörden härav torde bli densamma som i fråga om de föregående bolagen. Aktieägare i Sveriges centrala restaurang AB kan vara endast svenska staten eller svensk medborgare, som erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd därtill.³ Dylikt tillstånd kan endast meddelas om vederbörande förbundet sig att på eventuell framtida anmodan överlåta aktien på annan person. I fråga om preferensaktierna gäller dessutom den skärpningen, att dessa endast kan ägas av svenska staten.⁴ För aktieägare i Nya system AB gäller samma villkor som för stamaktieägare i Sveriges centrala restaurang AB. I AB Svenska tobaksmonopolet kan aktierna ägas endast av staten eller svensk medborgare. Dessutom kan svensk medborgare förvärva stamaktie i bolaget endast med Kungl. Maj:ts tillstånd.⁵ Slutligen skall erinras om de särskilda förhållanden, som gäller för AB Industri kredit och för vilkas syfte tidigare redogjorts. Aktieägare i detta bolag kan vara svenska staten, svenska banker samt fyra andra, vilka erhållit Kungl. Maj:ts godkännande. Fem åttondelar av bolagets aktiekapital skall dock tillhöra staten.⁶

Enskilda aktieägare

I de helstatliga aktiebolagen förekommer enskilt aktieinnehav av tre olika slag.

För det första skulle antalet aktieägare enligt den tidigare aktiebolags-

lagen utgöra lägst fem. Med anledning härav fick fyra enskilda personer förvärva var sin aktie i under denna tid existerande helstatliga bolag, där icke enskilt aktieinnehav på andra grunder åstadkommits. Sedan nuvarande aktiebolagslag, som medger att alla aktierna förvärvas av en ägare, trätt i kraft har statsinlösen av ifrågavarande aktier i flera fall ägt rum.

Det andra slaget av enskilt aktieinnehav hänför sig till endast två bolag, Sveriges kreditbank AB och Stockholm—Rimbo järnvägs AB. Sedan gammalt fanns i AB Jordbrukarbanken vissa enskilda aktieägare. Då nämnda bank omorganiserades till Sveriges kreditbank AB inlöste staten större delen av de aktier, som ägdes av enskilda. I vissa fall kunde dylik inlösen icke komma till stånd på grund av de enskilda aktieägarnas vägran att försälja aktierna. En obetydlig del av bolagets aktiekapital ägs därför ännu av enskilda. I Stockholm—Rimbo järnvägs AB kom av liknande skäl en mindre del av aktiekapitalet att vid bolagets förstatligande stanna i enskilda händer.

Inget av dessa båda slag av enskilt aktieinnehav i de helstatliga aktiebolagen har med hänsyn till sin art och omfattning någon praktisk betydelse. Det tredje slaget karakteriseras däremot av att staten avsiktligt velat bereda vissa enskilda personer inflytande i några av de helstatliga bolagen genom att vederbörande fått förvärva aktier i ifrågavarande bolag i sådan omfattning och på sådant sätt att inflytandet kunnat bli av verksam karaktär. De bolag där dylikt aktieinnehav förekommer är AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin-

² Bolagsordningen, § 9.

³ K rusdrycksförsäljningsförordning 6 kap. 77 §, 1:a stycket.

⁴ Bolagsordningen, § 9.

⁵ Bolagsordningen, § 5.

⁶ Bolagsordningen, § 6.

& Spritcentralen, AB Industrikredit samt Sveriges centrala restaurang AB.

I AB Svenska tobaksmonopolet uppgår det enskilda aktieinnehavet till en miljon kronor, fördelat på 40 aktieägare med vardera 250 st. aktier, och utgörande tre procent av bolagets hela aktiekapital. De enskilda aktier i bolaget utgörs av preferensaktier medan statens aktier utgörs av stamaktier. Bakgrunden till det enskilda aktieinnehavet är i korthet följande:

Såsom tidigare har anförts (kap. II) fick enskilda aktieägare teckna en betydande del av AB Svenska tobaksmonopolets aktiekapital vid detta bolags bildande. Som skäl härför anfördes bl. a. att man ville till statens bästa utnyttja det privata initiativet och det personliga affärsintresset. Det enskilda aktieinnehavet utgjordes av preferensaktier.

I proposition till 1930 års riksdag uttalade departementschefen,⁷ att även om man förutsatte att preferensaktiekapitalets utdelning faktiskt begränsades till dåvarande belopp, sju procent, måste dylik förräntning av rörelsekapitalet vid en riskfri placering anses icke rimlig. Han föreslog en nedsättning av preferensaktiekapitalet till en miljon kronor.

För att trygga innehavet av det bibehållna preferensaktiekapitalet hos ägare, som kunde förutsättas representera insikt och erfarenhet inom affärslivet samtidigt som de besatt en fri och självständig ställning föreslog departementschefen att teckning av preferensaktierna skulle förbehållas ett begränsat antal medborgare, minst tjugu, högst fyrtio, vilka skulle utses av Kungl. Maj:t med ledning av förslag, som handelskamrarna i Stockholm, Göteborg och Malmö borde beredas tillfälle att avge.

Riksdagen, som biträdde Kungl.

Maj:ts förslag om nedsättning av bolagets preferensaktiekapital uttalade⁸ beträffande sättet för utseende av de enskilda aktieägarna, att det knappast var erforderligt att förslagsrätten på förhand uteslutande tillerkändes vissa institutioner eller sammanslutningar. Enligt riksdagens mening borde Kungl. Maj:t vara oförhindrad att utan särskilda direktiv rörande inhämtande av förslag utse aktieägare.

Kungl. Maj:t inhämtade därefter förslag å lämpliga preferensaktieägare från Handelskammarmötets kommitté, styrelserna för Sveriges industriförbund och Kooperativa förbundet ävensom Landsorganisationen i Sverige, varefter fyrtio personer erhöll inbjudan att teckna de nya preferensaktierna.⁹

Detta tillvägagångssätt har varit vägledande vid utseendet av nya aktieägare i anledning av uppkomna vakanser. Som regel utses personer representerande samma intressen som ovan nämnda organisationer företräda.

I AB Vin- & Spritcentralen uppgår det enskilda aktieinnehavet till 400 000 kronor, fördelat på tio aktieägare med vardera fyrtio aktier, och utgörande ungefär två procent av bolagets hela aktiekapital. I motsats till AB Svenska tobaksmonopolet utgörs de enskilda aktier i AB Vin- & Spritcentralen av stamaktier medan statens aktier utgörs av preferensaktier. Bakgrunden till det enskilda aktieinnehavet är i korthet följande:

Tidigare har anförts (kap. II) att stamaktierna i AB Vin- & Spritcentralen före år 1920 ägdes av AB Stockholmssystemet. I slutet av år 1919 fram-

⁷ Prop. nr 195/1930, sid. 34.

⁸ Rskr 258/1930, sid. 3.

⁹ Munthe C. A., Hellner J. och Vasseur C. E.: Minneskrift utgiven med anledning av Svenska tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet, Sthlm 1940, sid. 345.

höll kontrollstyrelsen¹⁰ i skrivelse till finansdepartementet att tidpunkten var inne för staten att övertaga stamaktierna i bolaget för att därigenom säkra bestämmanderätten över parthandeln med spritdrycker och viner. Kort tid därefter framställde AB Stockholmssystemet ett förslag till statsrådet och chefen för finansdepartementet innebärande att staten skulle få rätt att utse vissa ledamöter i styrelsen för AB Vin- & Spritcentralen samt att stamaktierna skulle överlåtas till ett mindre antal vederbörligen godkända personer.

Ärendet avgjordes av Kungl. Maj:t i mars år 1920 i enlighet med det av AB Stockholmssystemet framställda förslaget, dock försett med vissa modifikationer. Därvid uttalade föredragande statsrådet att förslaget innebar att ledningen av bolagets angelägenheter komme att handhas på ett ur statens synpunkt tillfredsställande sätt och att någon överlåtelse direkt på staten av stamaktiekapitalet därför icke vore av förhållandena ovillkorligen betingad.

AB Stockholmssystemet slöt därefter avtal med ett konsortium av tio enskilda personer om överlåtelse av stamaktierna i AB Vin- & Spritcentralen. Avtalet innebar bl. a. att köparna förband sig att icke överlåta aktierna till annan än statsverket eller den Kungl. Maj:t på förslag av styrelsen för AB Vin- & Spritcentralen godkände som innehavare av aktierna. Vidare förband sig köparna att när helst statsmakerna det påfordrade till statsverket överlåta samtliga ifrågavarande aktier.¹¹

I proposition till 1930 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t en ordning för utseende av stamaktieägarna av samma slag som till samma riksdag föreslogs i fråga om AB Svenska tobaksmonopolet.¹² Riksdagen godtog detta förslag på samma grunder som beträffande det sistnämnda bolaget.¹³

Flertalet enskilda aktieägare i bolaget utgörs av politiskt verksamma personer. De olika politiska riktningarna synes vara representerade i någorlunda proportion till sin röststyrka.

I AB Industrikredit uppgår det enskilda aktieinnehavet till 2 002 000 kronor utgörande cirka 25 procent av bolagets hela aktiekapital. Endast en serie aktier finns i bolaget.

Det enskilda aktieinnehavet i AB Industrikredit daterar sig från bolagets tillkomst. Såsom tidigare anförts (kap. II) förordade de sakkunniga, som utredde frågan om företagens inrättande, bolagsformen bl. a. av det skälet att den erbjöd möjligheter för enskildas deltagande för tillförande av sakkunskap och undvikande av intressekonflikter.

De enskilda aktieägarna utgörs enligt bolagets aktiebok av Skandinaviska banken AB (863 aktier), AB Göteborgs bank (256 aktier), Sveriges kreditbank (115 aktier) samt AB Svenska handelsbanken (768 aktier).

I Sveriges centrala restaurang AB uppgår det enskilda aktieinnehavet till 50 000 kronor, fördelat på tio aktieägare med vardera fem aktier, och utgörande ungefär en procent av bolagets hela aktiekapital. I likhet med AB Vin- & Spritcentralen utgörs de enskildas aktier i Sveriges centrala restaurang AB av stamaktier medan statens aktier utgörs av preferensaktier.

Det enskilda aktieinnehavet i Sveriges centrala restaurang AB daterar sig från bolagets tillkomst. Vid utredningen om bolagets bildande föreslog sålunda de sakkunniga att en mindre del av aktiekapitalet, som borde utgöras av

¹⁰ Den efterföljande framställningen bygger i huvudsak på (Marcus M. och Lyberg E.): a. a. sid. 89 ff.

¹¹ Prop. nr 196/1930, sid. 5.

¹² Prop. nr 196/1930, sid. 25 f.

¹³ Rskr 259/1930, sid. 3.

stamaktier, skulle tecknas av tio enskilda personer, som kunde förutsättas representera erfarenhet och insikt på rusdryckshanteringens område samtidigt som de intoge en fri och självständig ställning. Stamaktieägarna borde utses av Kungl. Maj:t.¹⁴ Härtill anslöt sig föredragande departementschefen¹⁵ i propositionen om bolagets inrättande.

Kungl. Maj:t utsåg sedermera de första enskilda aktieägarna i bolaget med tillämpande av ovan angivna principer. Flera av ifrågavarande personer är aktivt verksamma politiker.

Genom avtal mellan de enskilda aktieägarna i respektive AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen och Sveriges centrala restaurang AB å ena sidan och staten å andra sidan har närmare regler uppställts rörande formerna för det enskilda aktieinnehavet i ifrågavarande bolag.¹⁶

Enligt dessa avtal äger staten rätt att när som helst till parikurs inlösa aktie, som tillhör någon av de enskilda aktieägarna. Dessa får vidare icke överlåta aktierna till annan än staten eller den som staten godkänner som aktieägare.

Till säkerhet för statens rättigheter skall aktierna överlämnas till riksbanken under förbud för banken att annat än med Kungl. Maj:ts medgivande och på villkor, som Kungl. Maj:t äger bestämma, utlämna aktierna. Aktierna kan belånas — vilket vanligen sker — i riksbanken eller annan bank med reglemente, fastställt av Kungl. Maj:t, upp till aktiernas parivärde jämte ränta, motsvarande den å aktierna belöpande utdelningen.

Enligt stadgandena i bolagsordningen¹⁷ för AB Industrikredit är staten berättigad och skyldig inlösa av banker ägda aktier i bolaget senast tre månader efter det begäran därom framställts. »Sådan begäran skall göras av

staten genom chefen för finansdepartementet hos ordföranden i bolagets styrelse, som har att ofördröjligen delgiva densamma den eller de banker, vilkas aktier skola lösas, och av bank hos chefen för finansdepartementet.»

Aktiebolagslagen medger att i bolagsordningen intages bestämmelser om *hembudsskyldighet*.¹⁸ Härmed förstås att aktieägare skall vara berättigade att inlösa aktier, som övergått till person, vilken icke förut är aktieägare i bolaget. Sådana bestämmelser finns för nio av de helstatliga aktiebolagen.

Bestämmelserna om hembudsskyldighet är i huvudsak lika för samtliga ifrågavarande bolag.¹⁹ Aktie skall ofördröjligen hembjudas övriga aktieägare till inlösen genom skriftlig anmälan till bolagets styrelse. Därvid skall åtkomsten styrkas samt, därest förvärvet skett genom köp, köpesumman uppgivas. Styrelsen skall härefter underrätta samtliga aktieägare, vilka har att anmäla eventuell önskan att förvärva aktien till styrelsen inom 14 dagar. Vid avgivande av sådan anmälan i egenskap av aktieägare skall staten äga företrädesrätt att lösa aktien. I fråga om lösensummans storlek skall, om överenskommelse därom ej kan träffas, avgörande ske av skiljemän, enligt lagen om skiljemän. Lösensumman får dock icke i sådant fall överstiga aktiens nominella värde. I fall då ingen anmäler sig vilja lösa aktien eller aktien ej inlöses trots att lösensumman blivit fastställd äger innehavaren bliva registrerad som aktieägare i bolaget efter viss tid.

¹⁴ Prop. nr 199/1945, bih. sid. 30.

¹⁵ Prop. nr 199/1945, sid. 26.

¹⁶ Se t. ex. avtal 22 jan. 1937 angående stamaktiekapitalet i AB Vin- & Spritcentralen.

¹⁷ Bolagsordningen, § 6.

¹⁸ ABL, 70 §.

¹⁹ Se t. ex. bolagsordningen för Norrbottens järnverk AB, § 7.

FJÄRDE KAPITLET

Bolagsstämman

Bolagsstämman är aktiebolagets högsta beslutande organ. Bolagsstämman beslutar om ändringar i bolagsordningen och om aktiekapitalets storlek. Den utser styrelseledamöter och revisorer, fastställer balansräkning samt beslutar i fråga om utdelning eller fondering av vinst.

Närvaro

I fråga om närvaro vid bolagsstämma stadgas i aktiebolagslagen att rätt att närvara tillkommer samtliga aktieägare. Dessutom bör styrelsens ledamöter och verkställande direktören, samt minst en av revisorerna, om redovisning för bolaget skall vara föremål för behandling, vara närvarande. Revisor har alltid rätt att närvara vid bolagsstämma.¹

En undersökning avseende år 1953 visar att antalet närvarande vid de helstatliga bolagens bolagsstämmor varierar högst betydligt. I några fall, främst i fråga om smärre bolag, uppgår antalet närvarande till endast två personer, nämligen den som äger utöva rösträtt för statens aktier samt en styrelseledamot.² I andra fall, särskilt då enskilda aktieägare finns, har antalet uppgått till ett tjugotal.³

Statens rätt att i egenskap av aktieägare närvara å bolagsstämma utövas genom *ombud*. Enligt aktiebolagslagen får aktieägare icke låta sig företrädas av mera än ett ombud. Ombudet utses beträffande de bolag som hör direkt under Kungl. Maj:t av Kungl. Maj:t,

eller efter Kungl. Maj:ts bemyndigande av departementschef. I fråga om övriga bolag utses ombudet av det ämbetsverk, varunder bolaget närmast hör. Beträffande de förstnämnda bolagen har uppdraget under år 1953 åvilat statssekreterare, expeditionschef eller byråchef inom respektive departement. I intet fall har det förekommit, att ett statsråd infunnit sig vid bolagsstämman.⁴ Beträffande de bolag, som hör under ett centralt ämbetsverk, har ombudet oftast varit en byråchef; i ett par fall har en byrådirektör företrätt staten. Endast i ett fall har verkschefen personligen uppträtt som representant för statens aktier. Att så ej skett i flera fall torde emellertid sammanhånga med att verkschefen ofta är ledamot av vederbörande bolags styrelse och sålunda är jävig i fråga om beslut om ansvarsfrihet m. m.

Ombuden utövar sin funktion vid bolagsstämman med stöd av fullmakt. Beträffande de direkt under Kungl. Maj:t hörande bolagen innehåller denna fullmakt endast ett förordnande för vederbörande att »föra talan och utöva rösträtt för staten såsom aktieägare i bo-

¹ ABL, 116 §.

² Se t. ex. protokoll från ordinarie bolagsstämma i Ruotivare gruv AB den 17 juni 1953.

³ Se t. ex. protokoll från ordinarie bolagsstämma i AB Svenska tobaksmonopolet den 22 maj 1953.

⁴ Så har dock tidigare förekommit, t. ex. i AB Svenska tobaksmonopolet år 1937 då statsrådet och chefen för finansdepartementet infann sig vid bolagsstämman.

laget», avgivet av vederbörande statsråd efter Kungl. Maj:ts bemyndigande.⁵ I intet fall har under undersökningsåret, såvitt framgår av protokollen, vid bolagsstämman förekommit formella instruktioner för ombudens handlande. Däremot har det tillfälligtvis förekommit att vederbörande gjort uttalanden med direkt hänvisning till det statsråd som förordnat honom. Detta har vanligtvis varit fallet då det gällt att uttrycka det allmännas tacksamhet gentemot någon styrelseledamot i samband med dennes avgång ur styrelsen.⁶

Vad angår *övriga närvarande* vid stämman har under undersökningsåret i flertalet fall hela styrelsen och åtminstone någon revisor infunnit sig. Dessutom har det i några fall förekommit att, förutom protokollförare, vissa chefstjänstemän hos bolaget närvarit.

Tid och plats

Bolagsstämma kan vara antingen ordinarie eller extra. *Ordinarie bolagsstämma* skall enligt aktiebolagslagen hållas inom sex månader efter utgången av varje räkenskapsår.⁷ Tiden för stämman skall vara angiven i bolagsordningen, som även kan innehålla bestämmelser om att mera än en ordinarie bolagsstämma per år skall hållas.⁸ Bolagsordningarna för de helstatliga aktiebolagen innehåller i samtliga fall bestämmelser om att ordinarie bolagsstämma skall hållas en gång årligen. Tidpunkten sammanhänger med räkenskapsårets förläggning. I flertalet företag sammanfaller räkenskapsåret med kalenderåret. Stämman äger därför oftast rum under årets första månader. Enligt aktiebolagslagen skall bolagsordningarna ange två sammanhängande månader under vilka ordinarie bolagsstämma skall äga rum.

Extra bolagsstämma kan sammankallas av styrelsen när den så finner lämp-

ligt. Endast i ett fall innehåller de undersökta företagens bolagsordningar särskilda bestämmelser avseende förutsättningarna för sammankallande av extra bolagsstämma, nämligen i fråga om Stockholm—Rimbo järnvägs AB. I detta företag skall extra bolagsstämma samlunda sammankallas, förutom i aktiebolagslagen angivna fall, även för det fall att annan bolagsstämma så beslutat.⁹

Bolagsstämma skall sammanträda på den *ort* där styrelsen har sitt säte om ej annat stadgas i bolagsordningen.¹⁰ Sådana stadganden förekommer i flertalet fall. Med anledning härav skall bolagsstämman i aderton av de helstatliga aktiebolagen sammanträda i Stockholm. I återstående åtta bolag kan bolagsstämman alternativt sammanträda i Stockholm och på annan nämnd plats. I praktiken torde Stockholm även i dessa fall vara den vanligaste sammanträdesplatsen. Endast i ett par fall har bolagsstämman under år 1953 sammanträtt på annan plats.

Kallelse

Kallelse till bolagsstämma skall utfärdas av styrelsen senast två veckor före ordinarie och en vecka före extra stämma i enlighet med speciella föreskrifter i bolagsordningen.¹¹ I enlighet med dessa föreskrifter skall kallelse ske med rekommenderade brev i flertalet företag. I några fall kan kallelse ske genom Post- och Inrikes tidningar och i ytterligare några genom vanliga brev. I ett fall skall kallelse ske både genom

⁵ Se t. ex. protokoll från ordinarie bolagsstämma i Svenska spannmåls AB, den 26 febr. 1953, bil. 1.

⁶ Se t. ex. protokoll från extra bolagsstämma i Norrbottens järnverk AB den 18 febr. 1953, § 6.

⁷ ABL, 121 §, 1:a stycket.

⁸ ABL, 8 §, 7—8.

⁹ Bolagsordningen för Stockholm—Rimbo järnvägs AB, § 12.

¹⁰ ABL, 123 §, 1:a stycket.

¹¹ ABL, 123 §, 2:a stycket.

Post- och Inrikes tidningar och genom brev. I ytterligare ett fall skall kallelse ske både genom Post- och Inrikes tidningar och minst en annan i Stockholm utkommande daglig tidning. Endast i fråga om ett bolag, AB Tipstjänst, förekommer en skärpning rörande tidpunkten. Kallelse till ordinarie bolagsstämma skall i detta fall utsändas senast tjugu dagar före stämman.¹² Enligt aktiebolagslagen skall i kallelsen angivas de ärenden som skall förekomma på stämman. Några kompletteringsbestämmelser i anslutning härtill förekommer ej i bolagsordningarna.

I bolagsordningen kan stadgas att aktieägare som vill delta i bolagsstämma skall göra föransmälan därom till styrelsen.¹³ Endast i fråga om ett företag, Sveriges kreditbank AB, är detta fallet. Härvid är stadgat att »anmälan om deltagande i bolagsstämma skall göras å ombudsmannaexpeditionen vid bankens huvudkontor näst föregående söckendag mellan klockan 10 förmiddagen och 3 eftermiddagen».¹⁴

Bolagsstämman i ett aktiebolag skall, om ej annat sägs i bolagsordningen, öppnas av styrelsens ordförande eller den styrelsen därtill utsett.¹⁵ Bolagsordningarna innehåller i flertalet fall bestämmelser härom. I ungefär hälften av dessa fall skall stämman öppnas av styrelsens ordförande, i övriga fall kan även annan styrelseledamot fullgöra detta uppdrag.

Sammanträdesformer

Sedan stämman öppnats skall den själv välja *ordförande*, om ej annat stadgas i bolagsordningen.¹⁶ Oftast finns ej några speciella regler om hur omröstningen skall tillgå. I ett tiotal företag skall emellertid omröstning ske efter huvudtal. Till ordförande kan utses envar aktieägare samt om ej annat stadgas i bolagsordningen även person som

ej är aktieägare. Några dylika specialbestämmelser förekommer icke beträffande de helstatliga aktiebolagen. I praktiken har man i regel till ordförande vid bolagsstämman utsett någon styrelseledamot, vanligtvis styrelsens ordförande. Endast i undantagsfall har det förekommit att man utsett ombudet för statens aktier.

Protokoll skall genom styrelsens försorg föras vid bolagsstämma.¹⁷ Protokollet skall justeras av ordföranden och minst en på stämman utsedd person. I regel har till detta uppdrag utsetts den som utövat rösträtt för statens aktier. Protokollet skall senast inom två veckor efter stämman hållas tillgängligt för aktieägarna. I Sveriges kreditbank AB skall protokollet även tillställas bank- och fondinspektionen.¹⁸

I fråga om *omröstning* på bolagsstämma är den allmänna regeln, bortsett från vissa undantag i samband med val av stämmans ordförande, för vilka tidigare redogjorts, att omröstning verkställs för fulla antalet aktier och att varje aktie motsvarar en röst. Eftersom aktieägaren staten på bolagsstämman representeras av endast ett ombud utgörs bolagsstämmans beslut i flertalet bolag av detta ombuds beslut. Avvikelse härifrån förekommer endast i bolag, till vilka staten avsiktligt knutit vissa enskilda aktieägare.

I AB Svenska tobaksmonopolet medför vid val av styrelse och revisorer endast preferensaktierna rösträtt.¹⁹ Preferensaktierna i detta bolag innehaves

¹² Bolagsordningen, § 17.

¹³ ABL, 114 §, 2:a stycket.

¹⁴ Bolagsordningen, § 9, 2:a stycket. Bestämmelserna i lagen den 22 juni 1911 om bankrörelse om denna sak överensstämmer med de ovan citerade i ABL.

¹⁵ ABL, 118 §, 3:e stycket.

¹⁶ ABL, 118 §, 2:a stycket.

¹⁷ ABL, 118 §, 6:e stycket.

¹⁸ Bolagsordningen, § 10.

¹⁹ Bolagsordningen, § 13.

alla av enskilda aktieägare, som sålunda ensamma utövar bolagsstämmans funktion vid val av de styrelseledamöter och den revisor, som skall utses på bolagsstämman. I övriga frågor medför stam- och preferensaktier lika rösträtt. De enskilda aktieägarnas inflytande är dock härvid ytterst begränsat till följd av den ringa del av bolagets aktiekapital, som innehaves av dem.

I Sveriges centrala restaurang AB medför varje stamaktie 300 röster vid val av de styrelseledamöter och revisorer, som skall utses av bolagsstämman.²⁰ Antalet röster kan härigenom komma att uppgå till 15 000 för de enskilda, som äger stamaktierna, samt till 4 950 för staten, som äger preferensaktierna. Vid övriga beslut medför såväl preferens- som stamaktier vardera en röst. Röstfördelningen blir då 50 för enskilda och 4 950 för staten.

Starkast är de enskilda aktieägarnas inflytande i AB Vin- & Spritcentralen. Varje stamaktie medför här vid alla omröstningar 50 röster.²¹ De enskilda aktieägarna, som äger stamaktierna, kommer härigenom upp till sammanlagt 20 000 röster mot 14 600 för staten.

I det fjärde bolaget av ifrågavarande karaktär, AB Industrikredit, finns endast en serie av aktier. Röstfördelningen blir här vid alla bolagsstämmans beslut maximalt 5 998 för staten och 2 002 för enskilda aktieägare.

Slutligen skall i sammanhanget omnämnas att preferensaktie i Stockholm—Rimbo järnvägs AB i vissa fall medför en tiondels röst. Detta förhållande torde vara en kvarleva från den tid då bolaget var i enskild ägo och saknar praktisk betydelse för närvarande då staten är ägare till så gott som alla såväl stam- som preferensaktier.

Varken nuvarande aktiebolagslag eller föregående innehåller några regler för huruvida omröstning skall vara öp-

pen eller slutet. I vissa bolag har man dock intagit bestämmelser i bolagsordningarna om att omröstning skall vara slutet om så begärs. Detta är exempelvis fallet med Sveriges kreditbank AB.²² I Ruotivare gruv AB har man gått ännu längre genom att föreskriva att alla val med undantag av val av stämans ordförande skall vara slutna om ej bolagsstämman för tillfället annorlunda beslutat.²³ Å andra sidan gäller för AB Trafikrestauranger uttryckligen att alla omröstningar skall vara öppna.²⁴

Bolagsstämmans uppgifter

Innan närmare redogörs för bolagsstämmans uppgifter skall något beröras förekomsten av inskränkningar i bolagsstämmans formella kompetens. I första hand bör därvid nämnas ändringar i bolagsordningen. Enligt aktiebolagslagen tillkommer det bolagsstämman att fatta beslut härom. För tretton av företagen gäller dessutom att ändringar i bolagsordningen skall underställas Kungl. Maj:t för godkännande. Ifrågavarande företag är i första hand sådana som hör direkt under Kungl. Maj:t. Vidare gäller, förutom övriga regler rörande aktiebolags likvidation, för Svenska spannmåls AB det tillägget att Kungl. Maj:t äger rätt påfordra, att detta bolag träder i likvidation samt därvid förordna likvidator eller likvidatorer.²⁵

Följande ärenden är obligatoriska på ordinarie bolagsstämman: fastställelse av balansräkningen, beviljande av ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören samt beslut i anledning av vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen.²⁶ Bolagsord-

²⁰ Bolagsordningen, § 16.

²¹ Bolagsordningen, § 16.

²² Bolagsordningen, § 10.

²³ Bolagsordningen, § 11.

²⁴ Bolagsordningen, § 15.

²⁵ Bolagsordningen, § 13.

²⁶ ABL, 126 §, 1 mom.

ningarna innehåller dessutom subsidiära bestämmelser, bland annat rörande vissa ordningsfrågor. En typisk dagordning för ordinarie bolagsstämma får därför följande utseende:

- 1) Val av ordförande
- 2) Justering av röstlängd
- 3) Val av justeringsmän
- 4) Fråga om stämmans behöriga sammankallande
- 5) Föredragning av styrelsens förvaltningsberättelse
- 6) Föredragning av revisorernas berättelse
- 7) Fastställelse av balansräkning
- 8) Beviljande av ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören
- 9) Beslut i anledning av vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen
- 10) Beslut om arvode till styrelseledamöter och revisorer jämte suppleanter
- 11) Val av styrelseledamöter och revisorer jämte suppleanter
- 12) Övriga frågor i behörig ordning hänskjutna till stämman.

Denna dagordning torde i huvuddrag tillämpas av alla de helstatliga bolagen. I några fall tillkommer ytterligare någon punkt. Så är exempelvis fallet med vissa företag som ej har antalet styrelseledamöter fixerat i bolagsordningen. Bolagsstämman får då även ta ställning till styrelsens storlek för det kommande verksamhetsåret. Å andra sidan kan punkterna 10) och 11) komma att utgå om styrelsen utses för längre tid än ett verksamhetsår eller av någon utomstående myndighet, exempelvis Kungl. Maj:t. Dagordningen för extra bolagsstämma sammanfaller i fråga om de fyra första punkterna med ovanstående. Därefter upptas endast de ärenden som föranlett stämmans sammankallande.

Praktiska erfarenheter

För en bedömning av bolagsstämmans betydelse för verksamheten inom de helstatliga aktiebolagen är det nödvändigt att närmare studera de praktiska erfarenheterna. Vad först beträffar ordinarie bolagsstämma i sagda bolag visar en undersökning avseende år 1953 att de varje år återkommande allmänna ärendena (omfattande punkterna 1—11 i förestående dagordning) icke i något fall föranlett extraordinära beslut eller uttalanden av stämman. Härvid har bortsetts från uttalanden av det slag som tidigare berörts rörande styrelseledamots avgång eller frånfalle. Detta hindrar givetvis icke att uttalanden kan ha gjorts av ombudet för statens aktier i samband med granskningen av bolagets verksamhet, ehuru dylika uttalanden icke blivit protokollförda.

I högre grad tilldrar sig punkten övriga frågor intresse. En undersökning rörande förekomsten av dylika har verkställts för femårsperioden 1948—1953.²⁷ Härvid har framkommit att särskilda frågor förekommit under denna punkt någon gång under perioden i åtminstone hälften av företagen. Den största delen av dessa frågor avser ändringar i bolagsordningen och ökning av aktiekapitalet, således frågor i vilka inget annat organ inom bolaget är behörigt att fatta slutgiltigt beslut. Vidare har de anställdas pensionsfrågor varit föremål för behandling inom flera företag. År 1951 behandlade sålunda stämman för GDG Biltrafik AB frågan om bildande av en fri pensionsstiftelse för hos bolaget anställd personal och år 1952 godkände stämman för Svenska lastbil AB ett av styrelsen fattat beslut

²⁷ Härvid bör observeras att fem av företagen tillkommit eller förstatligats efter ingången av denna period. Undersökningen är delvis utförd med hjälp av frågeformulär till ifrågavarande företag. Beträffande frågeformulärets uppställning se bil. 1.

angående bildande av en dylik stiftelse för bolagets tjänstemän. Bolagsstämman för AB Trafikrestauranger behandlade åren 1948 och 1951 frågor rörande dyrtidstillägg åt pensionärer. Vid 1952 års bolagsstämma inom Sveriges kreditbank AB behandlades fråga om fastställande av ändringar i bankens pensionsreglemente. Ordinarie bolagsstämma vid Motala ströms kraft AB behandlade slutligen år 1950 fråga om överföring av skattefonden till dispositionsfonden samt år 1951 fråga om fastställande av stadgar för bolagets fria pensionsstiftelse.

Vid varje ordinarie bolagsstämma inom Sveriges kreditbank AB efter år 1950 har fråga om beviljande av bidrag till allmännyttiga eller därmed jämförbara ändamål varit uppe till behandling. Likaledes behandlades inom AB Svenska tobaksmonopolet år 1951 fråga angående höjning av anslaget till bolagets sociala verksamhet bland personalen.

En fråga av mera speciell karaktär är den vid 1952 års bolagsstämma i AB Svenska tobaksmonopolet behandlade ändringen av bestämmelserna om inleverans av tobaksskatt i avtalet mellan staten och bolaget angående utöandet av statens tobaksmonopol. Vid ordinarie bolagsstämma med Sveriges kreditbank AB år 1953 behandlades vidare fråga angående förlängning av bankens oktroj, vilket resulterade i att bolagsstämman enhälligt beslöt att ingå till Kungl. Maj:t med hemställan om att Kungl. Maj:t måtte bevilja banken förnyad oktroj. Av särskilt intresse för belysning av den dubbelställning, som ett ombud för staten i egenskap av aktieägare kan komma att intaga i frågor, som rör ett bolags förhållande till statsmyndigheterna är det uttalande, som ombudet, statssekreteraren i finansdepartementet, därvid fann sig ha anled-

ning att göra till protokollet. Han anförde nämligen »att han biträdde detta beslut allenast såsom ombud för staten i egenskap av aktieägare, och att beslutet förty icke finge anses föregripa Kungl. Maj:ts blivande prövning och beslut i anledning av en bankens ansökan om förlängd oktroj».²⁸

I detta sammanhang bör även beröras den rätt aktieägare har att på bolagsstämma erhålla upplysningar.²⁹ Den rätt har så vitt framgår av protokollet under femårsperioden endast utnyttjats vid ett tillfälle. Detta inträffade år 1952 i Sveriges centrala restaurang AB, då verkställande direktören på grund av därom framställd fråga redogjorde för anledningen till att ett av bolagets dotterföretag medgivits förvärva ett hotell i Stockholm.³⁰ Dessutom har, tillsynes utan särskild anmaning, av verkställande direktören i Svenska lastbil AB år 1953 lämnats en förklaring till att en av företaget förvärvat fastighet ej lagfarits.³¹

I fråga om förekomsten av extra bolagsstämmor visar en undersökning rörande den ovannämnda femårsperioden att dylika anordnats i ungefär halva antalet bolag. I ett av dessa företag, Norrbottens järnverk AB, har extra stämma förekommit tre gånger och i AB Statens Skogsindustrier samt AB Trafikrestauranger vardera två gånger under perioden. I återstoden av nämnda bolag har extra bolagsstämma endast förekommit en gång.

Bland de ärenden som förekommit vid dessa stämmor märks i första hand val av styrelseledamöter och revisorer, aktualiserade genom ledamots eller re-

²⁸ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i Sveriges kreditbank AB den 20 mars 1953, § 19.

²⁹ ABL, 127 §.

³⁰ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i Sveriges centrala restaurang AB den 19 juni 1952, § 19.

³¹ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i Svenska lastbil AB den 18 juni 1953, § 7.

visors frånfalle eller avgång av annan orsak mellan de ordinarie bolagsstämmorna. Vidare har i några fall förekommit ärenden rörande ändringar i bolagsordningen eller ökning av aktiekapitalet. I ett par fall har förekommit frågor rörande förhöjt arvode till styrelseledamöter. Som tidigare nämnts behandlade ordinarie bolagsstämmorna i AB Trafikrestauranger åren 1948 och 1951 frågor rörande dyrtidstillägg åt pensionärer. De extra stämmorna i bolaget behandlade åren 1951 och 1952 en omläggning rörande den gällande pensionsordningen för den del av bolagets tjänstemannapersonal, som om-

fattades av Tjänstemannapersonalens hos AB Trafikrestauranger Pensionskassas (understödsförening) verksamhet. Ett liknande ärende förekom vid extra bolagsstämma i Svenska rederi AB Öresund år 1950, då beslut fattades att 200 000 kronor skulle avsättas till en fri pensionsstiftelse »med ändamål att bereda pension eller lämna pensionsbidrag åt anställda eller före detta anställda vid bolaget». Slutligen skall även nämnas att extra bolagsstämma år 1950 anordnades i Ruotivare gruv AB, varvid beslöts att bolaget skulle delta i bildandet av AB Statsgruvor och därvid teckna en aktie.

FEMTE KAPITLET

Styrelsen

Varje aktiebolag skall ha en styrelse. Består styrelsen av tre eller flera ledamöter skall dessutom utses en verkställande direktör. Detta gäller för alla företag på grund av stadganden i aktiebolagslagen.¹ Direktionsråd, arbetsutskott inom styrelsen och dylika i företagsledningen ingående organ är icke omnämnda i aktiebolagslagen. För dem gäller därför i särskild ordning fastställda regler.

Styrelseledamöternas antal

Antalet styrelseledamöter måste i aktiebolag, vars aktiekapital eller maximitkapital enligt bolagsordningen överstiger 500 000 kronor, vara minst tre.² Endast fem av de helstatliga aktiebolagen kan till följd härav ha mindre än tre styrelseledamöter. I bolagsordningen angives antingen ett fixerat antal eller en lägre och en övre gräns för styrelsens storlek. I senare fallet bestäms styrelsens storlek inom de angivna gränserna i samband med att ledamöterna utses. Liknande gäller i fråga om suppleanterna.

I tabell 3 har vissa uppgifter sammanställts rörande styrelseledamöter och suppleanter. Det framgår härav att man i regel föredragit att ha en viss valfrihet i fråga om styrelsens storlek. Endast i åtta fall har i bolagsordningen angivits ett fixerat antal. Det bör härvid anmärkas att sex av dessa är bo-

lag, där styrelseledamöter och suppleanter utses av annan än bolagsstämman.

I fråga om de överväganden som legat till grund för bestämmandet av antalet styrelseledamöter kan nämnas, å ena sidan önskemål att få olika intressen representerade i styrelsen, å andra sidan behovet av en effektivt arbetande företagsledning. Den senare synpunkten föranledde att man vid bildandet av AB Statsgruvor bestämde sig för ett så relativt lågt antal styrelseledamöter som tre till fyra. Det förutsattes härvid att samtliga styrelseledamöter skulle delta i verksamheten, varför högre antal ej ansågs önskvärt.³ Vid bildandet av AB Industrikredit, där styrelsen har åtta ledamöter, sökte utredningsmännen förena de båda synpunkterna genom att uttala: »För övrigt behöver icke hela styrelsen delta vid behandlingen av alla ärenden, utan torde ett stort antal sådana kunna avgöras av en av styrelsen tillsatt direktion.»⁴

Suppleanter för styrelsens ledamöter behöver enligt aktiebolagslagen ej finnas. Endast i fråga om ett företag, AB Statsgruvor, saknas emellertid bestämmelser om suppleanter i bolagsordningen. Beträffande övriga företag har man i regel angivit en högre och en

¹ ABL, 77—78 §§.

² ABL, 77 §, 1:a stycket.

³ SOU 1950: 2, sid. 53 f.

⁴ SOU 1934: 7, sid. 35.

Tabell 3. Numerär och mandattid för styrelseledamöter och suppleanter i helstalliga aktiebolag

Företag	Antal styrelseledamöter		Antal suppleanter		Mandattid (år)
	Enl. bolagsordn.	Nuvarande	Enl. bolagsordn.	Nuvarande	
<i>Kommunikationsdepartementet</i>					
AB Transitotrafik.....	1—7	1	1—4	1	1
<i>Finansdepartementet</i>					
AB Industrikredit.....	8	8	8	8	1
Nya system AB.....	8	8	4	4	2
AB Svenska tobaksmonopolet.....	8	8	4	4	2
Sveriges centrala restaurang AB.....	8	8	4	4	2
Sveriges kreditbank AB.....	6—12	9	högst 6	3	1
AB Vin- & Spritcentralen.....	8	8	4	4	2
<i>Jordbruksdepartementet</i>					
AB Fjäråsand.....	högst 3	3	högst 2	1	1
Svenska spannmåls AB.....	6—10	8	6—10	8	1
<i>Handelsdepartementet</i>					
AB Ceaverken.....	4—6	6	2—3	3	1
Norrbottnens järnverk AB.....	5—7	7	högst 5	2	1
Ruotivare gruv AB.....	1—2	2	1—2	2	1
AB Statsgruvor.....	3—4	4	0	0	1
AB Svensk torvförädling.....	6—10	8	högst 6	2	1
Svenska penninglotteriet AB.....	3—5	5	3—5	5	1
Svenska skifferolje AB.....	5—8	7	högst 5	3	1
AB Tipstjänst.....	5	5	3	3	1
<i>Pensionsstyrelsen</i>					
AB Kurortsverksamhet.....	4—7	5	3—4	3	1
<i>Järnvägsstyrelsen</i>					
GDG Biltrafik AB.....	5—7	6	högst 5	5	1
AB Gävle vagnverkstad.....	3	3	3	3	1
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	3—8	5	högst 3	3	1
Svenska lastbil AB.....	3—6	6	2	2	1
Svenska rederi AB Öresund.....	4—6	6	2	2	1
AB Trafikrestauranger.....	5	5	2	2	1
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>					
Motala ströms kraft AB.....	3—5	5	högst 2	2	1
<i>Domänstyrelsen</i>					
AB Statens skogsindustrier.....	högst 6	6	högst 4	4	1

lägre gräns för antalet suppleanter. Det högsta antalet kan förekomma i Svenska spannmåls AB, där den övre gränsen är tio. I regel är man vid bestämmandet av antalet suppleanter endast bunden av de i bolagsordningen angivna gränserna. I ett par fall förekommer emellertid även den bestämmelsen att

antalet suppleanter skall vara lika med antalet ordinarie ledamöter.⁵ Endast i undantagsfall skall suppleanterna utses för angivna ordinarie ledamöter.⁶

⁵ Se t. ex. bolagsordningen för Svenska spannmåls AB, § 6, 1:a stycket.

⁶ Bolagsordningen för AB Gävle vagnverkstad, § 9.

Tillsättningsförfarandet

Tillsättandet av styrelseledamöter jämte suppleanter i ett aktiebolag sker normalt på bolagsstämman. Bestämmelse kan emellertid intas i bolagsordningen om att en eller flera av ledamöterna och suppleanterna skall utses i annan ordning.⁷ Detta torde emellertid icke kunna tillämpas på samtliga ledamöter och suppleanter.⁸ För intagande av en dylik bestämmelse i bolagsordningen fordras stöd av särskild lag eller författning eller tillstånd av Kungl. Maj:t.

I aderton av de här behandlade bolagen utses styrelsen av bolagsstämman enligt vanliga regler. För övriga åtta företag gäller speciella bestämmelser.

I AB Industrikredit ägs 25 procent av aktierna av vissa enskilda banker. Dessa är berättigade att på bolagsstämman »särskilt för sig utse högst tre av styrelsens ledamöter» jämte lika antal suppleanter. En förutsättning är att anmälan därom görs innan bolagsstämman skall verkställa val av styrelse. Valet förrättas i samma ordning, som gäller för val av övriga styrelseledamöter och suppleanter med den skillnaden att bolagets övriga aktieägare — d. v. s. staten — icke äger deltaga däri. Övriga styrelseledamöter jämte suppleanter utses sedan i vanlig ordning.⁹ Bestämmelsen torde ha tillkommit av samma skäl som föranlett att viss del av aktiekapitalet överlätits på enskilda, nämligen för att tillföra bolaget viss till enskilda bankers knuten sakkunskap.

I AB Svenska tobaksmonopolet utses halva antalet styrelseledamöter, utgörande fyra personer, jämte två suppleanter av Kungl. Maj:t. Övriga utses i vanlig ordning på bolagsstämma med den inskränkning i rösträtten för statens aktier, för vilken tidigare redogjorts.¹⁰ Samma gäller för Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- &

Sprittcentralen. I Nya system AB utser Kungl. Maj:t sex av styrelsens ledamöter jämte två suppleanter samt bolagsstämman återstående två ledamöter och två suppleanter.

I AB Trafikrestauranger består styrelsen av fem ledamöter med två suppleanter för dem. Kungl. Maj:t utser härav tre styrelseledamöter och en suppleant.¹¹ I AB Statens skogsindustrier, där styrelsen kan bestå av högst sex ledamöter med högst fyra suppleanter, äger Kungl. Maj:t utse högst tre ledamöter och högst en suppleant.¹² I båda företagen utses övriga styrelseledamöter och suppleanter i vanlig ordning på bolagsstämma till vilken ombudet för staten såsom aktieägare utses av respektive affärsverk.

I AB Kurortsverksamhet skall styrelsen bestå av minst fyra och högst sju ledamöter med tre eller fyra suppleanter. Av dessa äger fullmäktige för folkpensioneringsfonden utse tre styrelseledamöter och två suppleanter eller om styrelsen består av mer än fyra ledamöter, fyra ledamöter jämte två suppleanter. Återstående ledamöter och suppleanter väljs i vanlig ordning vid bolagsstämma.¹³ Detta är det enda fall där en myndighet underställd Kungl. Maj:t direkt utser ledamöter i ett helstatligt bolags styrelse. Förslag i denna riktning har emellertid framställts i andra fall. Sålunda begärde marinförvaltningen att få utse en representant i styrelsen för Svenska skifferolje AB i samband med att Kinne-Klevaverket överfördes till bolaget.¹⁴ Detta förslag ledde emellertid ej till något resultat.

⁷ ABL, 77 §, 2:a stycket.

⁸ Nial H.: Om aktiebolag, Sthlm 1948, sid. 54.

⁹ Bolagsordningen, § 8.

¹⁰ Bolagsordningen, § 7, mom. 2.

¹¹ Bolagsordningen, § 8.

¹² Bolagsordningen, § 9.

¹³ Bolagsordningen, § 6.

¹⁴ Prop. nr 25/1943, sid. 6.

Mandattid

Styrelseledamot, som utses på bolagsstämma, skall normalt utses för tiden intill nästa ordinarie bolagsstämma. Detta innebär en mandattid på ungefär ett år. Styrelseledamot kan emellertid väljas för tiden till den ordinarie bolagsstämma, som skall äga rum under tredje räkenskapsåret efter valet. Samma gäller för suppleanter.¹⁵

Som framgår av tabell 3 utgör mandattiden ett år för alla helstatliga aktiebolag med undantag av fyra, nämligen Nya system AB, AB Svenska tobaksmonopolet, Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen. För dessa bolag gäller att såväl ledamöter som suppleanter utses för två år i sänder, så att halva antalet ledamöter och suppleanter avgår varje år.¹⁶

Styrelseledamot eller suppleant kan när som helst skiljas från sitt uppdrag av den som utsett honom. Han har även själv rätt att avgå före utgången av den tid för vilken han blivit vald. Anmälan skall i så fall göras hos styrelsen och om vederbörande ej är vald av bolagsstämman även hos den som utsett honom. Med val eller utseende av ny ledamot kan i vissa fall anstå till nästa ordinarie bolagsstämma om ej annat stadgas i bolagsordningen.¹⁷ För exempelvis AB Svenska tobaksmonopolet gäller dock att »därest styrelseledamot eller suppleant avgår före utgången av den tid, för vilken han blivit utsedd, skall i hans ställe annan utses för den återstående tiden».¹⁸ I Sveriges centrala restaurang AB finns liknande bestämmelser, dock tillämpliga endast på av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöter och suppleanter.¹⁹

Såväl styrelseledamöter som suppleanter blir ofta omvalda, vilket medför att de kan komma att kvarstå i sina befattningar under en följd av år.

Behörighetsvillkor

Aktiebolagslagens villkor för behörighet att vara ledamot eller suppleant i styrelsen för ett aktiebolag består endast i att vederbörande skall vara myndig, här i riket bosatt svensk medborgare. I fråga om det senare villkoret kan emellertid Kungl. Maj:t bevilja undantag för högst en tredjedel av styrelsens ledamöter.²⁰

Kompletterande bestämmelser finns i bolagsordningarna samt i rusdrycksförsäljningsförordningen för Nya system AB, Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen. I enlighet härmed är konkurstillstånd diskvalificerande för uppdraget. Likaså får ämbets- eller tjänsteman, som till följd av sin befattning kan komma att delta i beslut rörande tillverkning och försäljning av rusdrycker eller att utöva tillsyn däröver ej utan Kungl. Maj:ts tillstånd tillhöra styrelserna i ifrågakvarande företag. Styrelseledamot i AB Vin- & Spritcentralen och Nya system AB får ej heller den vara, som har tillstånd att till försäljning tillverka rusdrycker eller som är ledamot av styrelsen för annat företag än AB Vin- & Spritcentralen, som innehar dylikt tillstånd.²¹ Enligt bolagsordningen för Sveriges centrala restaurang AB²² kan icke heller den utses till ledamot eller suppleant av styrelsen, »som själv dri-

¹⁵ ABL, 77 och 80 §§.

¹⁶ Se t. ex. bolagsordningen för AB Vin- & Spritcentralen § 10 mom. 3. Mandattiden i AB Svenska tobaksmonopolet var från början tre år, se Vasseur Eric: AB Svenska tobaksmonopolets verksamhet i Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet, Stockholm 1940, sid. 345.

¹⁷ ABL, 77 §, 4—5:e styckena.

¹⁸ Bolagsordningen, § 7, mom. 2.

¹⁹ Bolagsordningen, § 10, mom. 3.

²⁰ ABL, 79 §.

²¹ K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 4 kap. 40 § 1 mom., 6 kap. 67, 75 §§.

²² § 10, mom. 2.

ver hotell- eller restaurangrörelse eller har andel i aktiebolag, som självt eller genom dotterbolag idkar sådan rörelse, ej heller den som, ändock att han icke har andel i bolag, som nu nämnts, är ledamot eller suppleant i styrelsen för sådant bolag eller tjänsteman i bolaget». Liknande bestämmelser gäller för Nya system AB och AB Vin- & Spritcentralen.²³ Ledamot eller suppleant i styrelsen för dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB kan dock vara ledamot eller suppleant i moderbolagets styrelse. Likaså får till ledamot eller suppleant i styrelsen för AB Vin- & Spritcentralen utses ledamot eller suppleant i styrelsen för Sveriges centrala restaurang AB eller dotterbolag, samt dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen.

Några villkor för behörighet förekommer icke i övrigt inom de helstatliga aktiebolagen. Frågan har emellertid varit föremål för övervägande i samband med tillkomsten av några bolag. Vid utredningen om bildandet av Sveriges kreditbank AB ansåg sålunda de sakkunniga att styrelsen till övervägande delen borde bestå av »personer, som representera sakkunskap och erfarenhet från näringslivets olika områden». Personer över 70 år borde vidare ej vara valbara.²⁴ I liknande sammanhang anfördes beträffande AB Statsgruvor att styrelsens ledamöter borde vara på området sakkunniga och utses bland »industriellt, ekonomiskt och organisatoriskt erfarna personer» endast med hänsyn till kunnande och skicklighet i fråga om arbetet.²⁵ I intet av dessa båda företag har motsvarande bestämmelser influerat i bolagsordningarna.

Rekryteringsbasen

En systematisk genomgång avseende de faktiska kvalifikationerna för tidigare och nuvarande styrelseledamöter

i de helstatliga aktiebolagen skulle bli tämligen omfattande och förenad med viss osäkerhet. Frågan har emellertid sitt största intresse med hänsyn till styrelseledamöternas rekryteringsbas. Det har därför ansetts motiverat att inskränka undersökningen till rekryteringsbasen och låta den omfatta endast nu fungerande styrelseledamöter.²⁶ Det har därvid visat sig att rekrytering som regel sker från någon av följande tre kategorier:

- I Politiskt eller fackligt verksamma personer,
- II I statsförvaltningen verksamma ämbets- och tjänstemän
- III Övriga huvudsakligen i näringslivet verksamma personer, vanligen representerande speciell sakkunskap av exempelvis teknisk eller ekonomisk karaktär.

En person kan givetvis tillhöra mera än en av dessa kategorier. Vid klassificeringen har därför bedömts vilken kategori som i första hand föranlett ett vederbörande utsetts till ifrågavarande uppdrag. De fel som härvid i något enskilt fall kan ha begåtts torde icke i högre grad ha påverkat resultatet. Styrelseledamöternas fördelning på ovan nämnda kategorier framgår av tabell 4.

Beträffande hela antalet styrelseledamöter är kategori II starkast företrädd. Därefter kommer kategori III. Det föreligger sålunda en allmän tendens att till styrelseledamöter i de helstatliga aktiebolagen i första hand utse i statsförvaltningen verksamma ämbets- och tjänstemän. Detta förhållande är sär-

²³ Bolagsordningarna, § 7, pkt 2, respektive § 10, mom. 2.

²⁴ SOU 1949: 13, sid. 61. Frågan blev ej särskilt berörd av föredragande departementschefen i propositionen om bolagets inrättande.

²⁵ SOU 1950: 2, sid. 53 f.

²⁶ Härvid har bolagens registreringsbevis i första hand tjänat som underlag. Undersökningen avser förhållandena i början av år 1954. Nya system AB ingår därför icke.

Tabell 4. Styrelseledamöternas rekryteringsbas i helstatliga aktiebolag

Företag	Antal styrelseledamöter			
	tillhörande kategori			totalt
	I	II	III	
<i>Kommunikationsdepartementet</i>				
AB Transitotrafik.....	—	1	—	1
<i>Finansdepartementet</i>				
AB Industri kredit.....	2	2	4	8
AB Svenska tobaksmonopolet.....	1	3	4	8
Sveriges centrala restaurang AB.....	5	1	2	8
Sveriges kreditbank AB.....	3	1	5	9
AB Vin- & Spritcentralen.....	3	1	4	8
<i>Jordbruksdepartementet</i>				
AB Fjäråssand.....	—	1	2	3
Svenska spannmåls AB.....	4	2	2	8
<i>Handelsdepartementet</i>				
AB Ceaverken.....	1	1	4	6
Norrbottens järnverk AB.....	1	2	4	7
Ruotivare gruv AB.....	—	2	—	2
AB Statsgruvor.....	1	2	1	4
AB Svensk torvförädling.....	2	3	3	8
Svenska penninglotteriet AB.....	2	2	1	5
Svenska skifferolje AB.....	2	1	4	7
AB Tipstjänst.....	3	—	2	5
<i>Pensionsstyrelsen</i>				
AB Kurortsverksamhet.....	1	3	1	5
<i>Järnvägsstyrelsen</i>				
GDG Biltrafik AB.....	—	6	—	6
AB Gävle vagnverkstad.....	—	3	—	3
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	1	3	1	5
Svenska lastbil AB.....	—	5	1	6
Svenska rederi AB Öresund.....	—	5	1	6
AB Trafikrestauranger.....	—	4	1	5
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>				
Motala ströms kraft AB.....	2	2	1	5
<i>Domänstyrelsen</i>				
AB Statens skogsindustrier.....	1	3	2	6
Totalt	35	59	50	144
%	24	41	35	100
Därav bolag under:				
Departementen.....	30	25	42	97
%	31	25	43	100
Centrala verken.....	5	34	8	47
%	10	73	17	100

deles accentuerat beträffande de bolag, som hör under centrala ämbetsverk. Ända upp till 73 procent av styrelseledamöterna i dessa bolag utgörs av personer ur denna kategori.

Å andra sidan kan beträffande de bolag, som hör direkt under Kungl. Maj:t, konstateras en viss övervikt för kategori III samt i någon mån för kategori I. Kategori III är relativt sett starkast företrädd i vissa av de under handelsdepartementet hörande bolagen medan kategori I främst återfinns i bolag som Sveriges centrala restaurang AB, monopolbolagen samt Svenska spannmåls AB.

I bolag med vissa av staten auktoriserade aktieägare synes tendensen vara att dessa utser personer ur kategori III medan staten i första hand utser styrelseledamöter ur kategori I. Beträffande det närmare personvalet i fråga om styrelseledamöter, som utsetts av enskilda aktieägare, synes praxis variera. De enskilda aktieägarna i AB Industri-kredit utser sålunda representanter för sina egna intressen. Däremot är det sedan länge rådande praxis i AB Vin- & Spritcentralen att de enskilda aktieägarna till styrelseledamöter och suppleanter utser personer utanför sin egen krets.²⁷

Det förekommer relativt sparsamt att samma personer sitter i styrelserna för flera bolag samtidigt. Ett undantag utgör dock i viss mån de under järnvägsstyrelsen hörande bolagen. Verkschefen är styrelseledamot i fem och överdirektören i fyra av dessa bolag. Även i fråga om vissa andra ledamöter förekommer dylikt engagement i mera än ett av järnvägsstyrelsens bolag.

Ordföranden

En av styrelsens ledamöter skall vara dess ordförande. Det kan vara bestämt i bolagsordningen, att där annan än bo-

lagsstämman utser vissa styrelseledamöter en av dem skall vara styrelsens ordförande. I andra fall kan bolagsstämman välja styrelsens ordförande. Har så ej skett väljer styrelsen inom sig sin ordförande.²⁸

Den allmänna regeln beträffande de undersökta företagen är att styrelsen själv inom sig utser ordförande och vice ordförande.²⁹ Några undantag finns dock. I AB Svenska tobaksmonopolet utser sålunda Kungl. Maj:t styrelsens ordförande och vice ordförande bland de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna av styrelsen.³⁰ Samma gäller för Nya system AB, Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen. Kungl. Maj:t utser även ordförande och vice ordförande i AB Trafikrestaurangens styrelse.³¹ Såsom en mellanform mellan den allmänna regeln och ovanstående undantag kan nämnas AB Industri-kredit, däri styrelsens ordförande utses av Kungl. Maj:t och vice ordförande väljs av styrelsen.³² Slutligen bör nämnas att i AB Tipstjänst såväl ordföranden som vice ordföranden i bolagsstyrelsen utsågs vid senaste ordinarie stämma.³³

Arvoden

Aktiebolagslagen innehåller intet stadgande om arvode till styrelseledamöter och suppleanter. Lagen torde emellertid utgå från att dylikt arvode förekommer³⁴, vilket är fallet i samtliga

²⁷ PM med förslag till omorganisation av de allmänna restaurangbolagens verksamhet; prop. nr 199/1945 Bih. sid. 31.

²⁸ ABL, 84 §, 1:a stycket.

²⁹ I några fall har detta även direkt föreskrivits i bolagsordningarna, se t. ex. bolagsordningen för AB Gävle vagnverkstad, § 9.

³⁰ Bolagsordningen, § 7, mom. 2.

³¹ Bolagsordningen, § 8.

³² Bolagsordningen, § 9, 1:a stycket.

³³ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i AB Tipstjänst den 17/10 1953, § 12.

³⁴ Stenbeck-Wijnblad-Nial: Den nya aktiebolagslagen, Sthlm 1946, sid. 260.

Tabell 5. Arvoden (kronor) till styrelseledamöter och suppleanter i styrelser för helstatliga aktiebolag

Företag	Ordförande per år	Vice ordförande per år ¹	Annan styrelseledamot per år	Suppleant		Anmärkning
				per år	per bevisstat sammanträde	
<i>Kommunikationsdepartementet</i>						
AB Transitotrafik.....	—	—	500	—	25	
<i>Finansdepartementet</i>						
AB Industri kredit.....	4 000	—	1 000	—	50	
Nya system AB.....	8 000	—	3 000	1 000	—	
AB Svenska tobaksmonopolet.....	8 000	—	3 000	1 000	—	
Sveriges centrala restaurang AB.....	4 000	—	2 000	1 000	—	
Sveriges kreditbank AB.....	8 000	5 000	4 000	1 000	—	Arvode utgår ej till anställd i bolaget
AB Vin- & Spritcentralen.....	6 000	—	3 000	1 000	—	
<i>Jordbruksdepartementet</i>						
AB Fjäråssand.....	*	—	*	—	50	* 50 per sammanträde
Svenska spannmåls AB.....	8 000	6 000*	1 200	—	20	* Är även jourhav. ledamot
<i>Handelsdepartementet</i>						
AB Ceaverken.....	4 500	1 500	1 000	—	75	
Norrbottens järnverk AB.....	7 000	—	2 500	1 500	—	
Ruotivare gruv AB.....	400	—	150	—	—	
AB Statsgruvor.....	6 500	—	3 500	—	—	
AB Svensk torvförädling.....	4 500	1 500	1 000	500*	—	* Ej till VD
Svenska penninglotteriet AB.....	4 000	2 500	2 000	—	50	
Svenska skifferolje AB.....	6 000	—	2 500	—	75	
AB Tipstjänst.....	4 000	—	2 000	—	50	
<i>Pensionsstyrelsen</i>						
AB Kurortsverksamhet.....	800	—	700	—	25*	* Ej till anställd i pensionsstyr.
<i>Järnvägsstyrelsen</i>						
GDG Biltrafik AB.....	800	—	400	—	30	
AB Gävle vagnverkstad.....	600	—	600	—	—	
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	1 400*	—	1 200*	—	30	* 1 000 resp. 800 för anställd hos staten
Svenska lastbil AB.....	750*	—	750*	200	—	* 500 för anst. hos staten
Svenska rederi AB Öresund.....	900*	—	900*	—	—	* 600 för anst. hos staten
AB Trafikrestauranger.....	2 400	—	1 800*	480	—	* 1 200 för anst. hos staten
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>						
Motala ströms kraft AB.....	1 200*	—	1 200*	600*	—	*Ledamot eller anställd i vattenfallsverket resp. 600 och 0
<i>Domänstyrelsen</i>						
AB Statens skogsindustrier.....	9 000	—	6 000	3 000	—	

¹ Endast angivet om arvudet avviker från annan styrelseledamots.

helstatliga aktiebolag. Styrelsearvodenas storlek fastställs i regel av bolagsstämman. Stämman kan härvid antingen anslå ett totalbelopp, avsett att disponeras till styrelsearvoden, eller också fastställa arvodenas belopp. Det senare är det vanligaste tillvägagångssättet. I fyra bolag förekom emellertid under år 1953 att bolagsstämman beslöt i enlighet med det förra alternativet.³⁵

I några av de företag där Kungl. Maj:t utser vissa styrelseledamöter gäller speciella bestämmelser i fråga om styrelsearvoden. I AB Svenska tobaksmonopolet gäller sålunda att arvode till styrelseledamot och styrelsesuppleant, som utsetts av Kungl. Maj:t, fastställs av Kungl. Maj:t.³⁶ Bolaget är skyldigt att utbetala ersättningar till vederbörande i enlighet härmed. Dessutom får icke arvoden till övriga styrelseledamöter och suppleanter fastställas till högre belopp än vad som utgår för av Kungl. Maj:t utsedda.³⁷ Detsamma gäller i fråga om Sveriges centrala restaurang AB³⁸ och AB Vin- & Spritcentralen. I Nya system AB fastställs arvodena till samtliga styrelseledamöter och suppleanter av Kungl. Maj:t. Det åligger bolaget att verkställa utbetalningar i enlighet härmed.³⁹ I något fall har det förekommit att bolagsstämman i samband med fastställande av arvoden även beslutat om andra förmåner av liknande karaktär. Sålunda beslöts i Motala ströms kraft AB år 1953 att ledamöterna och suppleanterna i styrelsen skulle äga rätt till ersättning för resor i överensstämmelse med statens rese-reglemente. De skulle därvid hänföras till samma klass som vattenfallsstyrelsens ledamöter.⁴⁰

De för år 1955 utgående arvodena är redovisade i tabell 5. Beträffande beloppens storlek kan konstateras att arvodena är högre för flertalet direkt under Kungl. Maj:t hörande bolag än för

sådana som hör under ett centralt ämbetsverk. Detta torde bland annat sammanhålla med att styrelserna för de senare i högre grad än för de förra består av i statlig tjänst anställda personer. Ett undantag från denna regel utgör AB Statens skogsindustrier vars arvoden därför närmast motsvarar den förra gruppens. — Ordföranden åtnjuter i regel arvode, som icke obetydligt överstiger övriga ledamöters. I några fall har även vice ordföranden erhållit ett förhöjt arvode. Arvodena är i regel årsarvoden. Undantag härifrån utgör endast suppleanterna i vissa bolag, som erhåller arvode för varje bevisat sammanträde.

Sammanträdesformer

I aktiebolagslagen stadgas i fråga om styrelsens sammanträden: »Det åligger ordföranden att tillse att sammanträden hållas då så erfordras. Framställer styrelseledamot eller verkställande direktör, som ej tillhör styrelsen, begäran om sammankallande av styrelsen, skall hans begäran efterkommas. Verkställande direktör skall, ändå att han ej är styrelseledamot, närvara vid styrelsens sammanträden, där ej styrelsen för visst fall annorledes bestämmer.»⁴¹ Att ordföranden skall tillse att sammanträden hålles torde betyda att det är han,

³⁵ Se t. ex. protokoll från ordinarie bolagsstämma i Sveriges kreditbank AB den 20 mars 1953, § 13.

³⁶ Bolagsordningen, § 10.

³⁷ Avtal angående utövandet av Statens tobaksmonopol, § 10.

³⁸ Arvodenas storlek får ej göras beroende av omsättningen eller vinsten i detta bolag, se KF 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker, 6 Kap. 18 §.

³⁹ Bolagsordningen § 7, pkt 7; Avtal angående godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker etc., § 7.

⁴⁰ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i Motala ströms kraft AB den 20 april 1953, § 12.

⁴¹ ABL, 84 §, 2:a stycket.

som skall utfärda kallelse till sammanträde. Denna skyldighet har även uttalats i en del bolagsordningar. I några företag kan även vice ordföranden kalla till styrelsesammanträde.⁴² Frågan om hur ofta sammanträde skall äga rum är enligt ovanstående i regel överlämnad till ordförandens bedömande. I Sveriges kreditbank AB skall dock sammanträde äga rum minst en gång per månad⁴³, i Nya system AB, Sveriges centrala restaurang AB, AB Vin- & Spritcentralen samt i AB Svenska tobaksmonopolet »i regel» minst en gång per månad.

Styrelse i aktiebolag är *beslutför* då mer än halva antalet styrelseledamöter är närvarande om ej för beslutförhät högre antal föreskrivits i bolagsordningen.⁴⁴ I flertalet företag finns dylika stadganden. Enligt dessa bestämmelser fordras för beslutförhet att cirka tre femtedelar av styrelseledamöterna är närvarande i tio företag, samt två tredjedelar och däröver i elva företag. För AB Gävle vagnverkstad gäller att styrelsen »är beslutför endast när samtliga ledamöter eller behöriga suppleanter för de frånvarande äro tillstädes».⁴⁵ Även för styrelsen i AB Industrikredit fordras fulltalighet, dock endast för beslut i vissa viktigare ärenden. För övriga beslut fordras endast att fem av styrelsens åtta ledamöter är närvarande.⁴⁶

Som komplement till reglerna om beslutförhet stadgas i några bolag att ordföranden eller vice ordföranden skall vara närvarande för att styrelsen skall vara beslutför.⁴⁷ I Nya system AB, AB Svenska tobaksmonopolet, Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen är detta dock ej erforderligt utan en av de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna kan föra ordet för den händelse att ordföranden och vice ordföranden är frånvarande. Vidare gäller för dessa företag att tre

(för Sveriges centrala restaurang AB två) av de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna skall vara närvarande för att styrelsen skall vara beslutför.⁴⁸

Om ej annat stadgas i bolagsordningen i fråga om *omröstning* fordras för styrelsens beslut enkel majoritet. Härvid har ordföranden utslagsröst. Är styrelsen icke fulltalig fordras dessutom att en tredjedel av hela antalet styrelseledamöter biträder beslutet.⁴⁹ I anslutning härtill finns i några företag tilläggsbestämmelser, som innebär en skärpning. I Sveriges kreditbank AB måste sålunda alltid mera än hälften av dem som biträder ett beslut utgöras av sådana ledamöter, som icke är befattningshavare i banken.⁵⁰ I AB Svensk torvförädling måste ordföranden eller vice ordföranden befinna sig bland dem, som biträder ett beslut, om styrelsen ej är fulltalig.⁵¹ Vidare har man för några bolag skärpt minimigränsen för antalet styrelseledamöter, som skall ha enat sig i dylika fall. I AB Tipstjänst fordras sålunda för beslut att fyra av bolagets fem styrelseledamöter är närvarande och om beslutet ense.⁵² Slutligen skall i sammanhanget anmärkas, att i Nya system AB, AB Svenska tobaksmonopolet, Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen skall om två (i Nya system AB tre) styrelseledamöter det påfordrar

⁴² Se t. ex. bolagsordningen för Norrbottens järnverk AB, § 9.

⁴³ Se t. ex. bolagsordningen för Sveriges kreditbank AB, § 6.

⁴⁴ ABL, 85 §, 1:a stycket.

⁴⁵ Bolagsordningen, § 9.

⁴⁶ Bolagsordningen, § 9.

⁴⁷ Se t. ex. bolagsordningen för Norrbottens järnverk AB, § 9, 2:a stycket.

⁴⁸ Se t. ex. bolagsordningen för AB Vin- & Spritcentralen, § 10, mom. 5.

⁴⁹ ABL, 85 §, 2:a stycket.

⁵⁰ Bolagsordningen, § 6, 3:e stycket.

⁵¹ Bolagsordningen, § 8, 2:a stycket.

⁵² Bolagsordningen, § 10, 2:a stycket.

fråga av större betydelse behandlas vid två styrelsesammanträden. Dessutom är i nämnda bolag beslut om vissa avtal, som innefattar åtagande för längre tid än den, vilken bolagets avtal med staten omfattar, ej giltiga om de ej biträts av minst tre (i Nya system AB fyra) av de utav Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna.⁵³

Vid styrelsesammanträde i aktiebolag skall föras protokoll.⁵⁴

Styrelsens åligganden

Styrelsens åligganden består i att förvalta bolagets angelägenheter. Om verkställande direktör finns handhar denne den löpande förvaltningen, medan förvaltningen i övrigt tillkommer styrelsen. På liknande sätt sker en uppdelning av uppgifterna mellan styrelsen och arbetsutskott, direktörsråd eller liknande organ om sådant finns. Aktiebolagslagen innehåller relativt utförliga stadganden om styrelses befogenheter och skyldigheter. Dessa har utförligt behandlats i andra sammanhang, främst i kommentarer till nämnda lag, varför här endast skall hänvisas till sådana stadganden i lagen som föranlett kompletterande bestämmelser i fråga om de helstatliga bolagen. Endast i fråga om ett av dessa bolag, AB Industrikredit, finns mera utförliga dylika bestämmelser. Dessa är intagna i det av Kungl. Maj:t utfärdade reglementet⁵⁵ för bolaget och har följande lydelse:

§ 3

»Styrelsen antager och entledigar verkställande direktör och andra befattningshavare hos bolaget samt bestämmer deras löner och övriga anställningsvillkor.

I mån av behov skall instruktion för befattningshavarna utfärdas av styrelsen.

§ 4

Till styrelsens avgörande skola hänskjutas alla frågor, som äro av större betydelse eller intresse för bolaget.

§ 5

Hos styrelsen skola föredragas:

- 1) i regel vid varje sammanträde alla av verkställande direktören eller direktionen sedan senaste föredragningen beviljade lån eller medgivna ändringar av villkor för tidigare lämnade lån, verkställda placeringar av bolagets medel annorledes än genom utlämnande av beviljade lån eller insättning å bankräkning, träffade avtal om kredit åt bolaget samt vidtagna åtgärder i andra hänseenden, som finnas vara av beskaffenhet att böra hos styrelsen anmälas;
- 2) minst två gånger om året bolagets samtliga utestående lån; och
- 3) likaledes minst två gånger om året sammanställningar för belysande av bolagets ställning och rörelsens gång.»

Verkställande direktör skall enligt aktiebolagslagen alltid utses av styrelsen.⁵⁶ Även i fråga om andra företag än AB Industrikredit förekommer det att styrelsen dessutom skall antaga och entlediga vissa andra befattningshavare. Sålunda har styrelsen i Sveriges kreditbank AB att utse även andra direktörer än verkställande direktör om sådana är behövliga samt dessutom ledamöter av styrelser för bankens avdelningskontor.⁵⁷ Vidare skall styrelsen för Svenska spannmåls AB i allmänhet avgöra ärenden, som rör anställande av och avlöning till befattningshavare med högre månadslön än 1 000 kronor en-

⁵³ Se t. ex. bolagsordningen för AB Svenska tobaksmonopolet, § 7, mom. 4.

⁵⁴ ABL, 84 §, 3:e stycket.

⁵⁵ Reglemente för AB Industrikredit.

⁵⁶ ABL, 78 §, 1:a stycket.

⁵⁷ Bolagsordningen, § 6, 2:a stycket.

ligt en av styrelsen själv antagen instruktion.⁵⁸ Slutligen förekommer i flertalet företag bestämmelser om rätt för styrelsen att bemyndiga även annan person än styrelseledamot, styrelsesuppleant, verkställande direktör eller vice verkställande direktör att teckna bolagets firma.⁵⁹

I syfte att erhålla en konkret uppfattning om arten av styrelsens arbetsuppgifter har samtliga helstatliga bolag tillfrågats om vilka ärenden som vanligen är föremål för styrelsens behandling. De inkomna svaren har varierat så mycket i fråga om utförligheten att en systematisering är svår att genomföra. Följande må emellertid nämnas. Samtliga styrelser har behandlat frågor och rapporter rörande verksamhetens art och omfattning. Den närmast viktigaste gruppen av frågor utgörs av personalfrågor, inklusive kollektivavtalsfrågor och pensionsfrågor. I många fall har även organisationsfrågor, investeringsfrågor samt försäljnings-, pris- och taxefrågor behandlats. I övrigt märks frågor om framställningar till Kungl. Maj:t och andra statsmyndigheter samt finansieringsfrågor och frågor om köp och försäljning av fastigheter. Mera sällan förekommande är slutligen frågor om forskning, bolagets medlemskap i olika organisationer samt utbildningsfrågor.

De av *Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna* i vissa bolag intager i viss mån en särställning. Särskilt är detta fallet då speciellt utfärdade instruktioner gäller för deras verksamhet.

Dylika av Kungl. Maj:t utfärdade instruktioner finns för de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna i AB Svenska tobaksmonopolet och AB Vin- & Spritcentralen.⁶⁰ Enligt var och en av dessa instruktioner skall ifrågavarande styrelseledamöter »med särskilt aktgivande på att statens och det allmännas

intressen varda av bolaget behörigen tillvaratagna, i möjligaste mån verka för en ur olika synpunkter rationell skötsel av bolagets angelägenheter och för dylikt ändamål göra sig noggrant underrättade om bolagets förhållanden samt med uppmärksamhet följa bolagets verksamhet». Ledamöterna är vidare skyldiga, att till protokollet i förekommande fall låta anmäla avvikande mening i fråga om beslut av styrelse eller direktörsråd samt att till Kungl. Maj:t eller chefen för finansdepartementet⁶¹ göra anmälan om beslut av bolaget eller dess styrelse, som står i strid mot de intressen ledamöterna är satta att bevaka. Någon av de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna i respektive bolag skall årligen besöka i rörelsen ingående fabriker och andra anläggningar. Slutligen är det förbudet för av Kungl. Maj:t utsedd styrelseledamot att inneha någon som helst befattning vid vederbörande bolag eller att utöva något uppdrag mot särskild ersättning, utöver vad som följer av Kungl. Maj:ts uppdrag att vara ledamot av bolagets styrelse.

I flertalet företag har styrelsen sitt *säte* i och *sammanträder* alltid i Stockholm. I sju av bolagen, vilkas verksamhet är lokaliserad till viss del av landet, har styrelsen sitt säte i ort inom det lokala verksamhetsområdet. Även beträffande dessa företag äger styrelsesammanträdena ofta rum i Stockholm.

⁵⁸ Instruktion beträffande Svenska spannmålsaktiebolagets organisation och verksamhet, 2 §.

⁵⁹ ABL, 88 §.

⁶⁰ Kungl. Maj:ts instruktion 30 juni 1943 för de av Kungl. Maj:t förordnade ledamöterna i styrelsen för aktiebolaget svenska tobaksmonopolet samt Kungl. Maj:ts instruktion 20 juni 1924 för de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna i styrelsen för aktiebolaget Vin- och spritcentralen.

⁶¹ Beträffande ledamot hos AB Vin- & Spritcentralen dock endast hos chefen för finansdepartementet.

SJÄTTE KAPITLET

Den inre organisationen

Den löpande förvaltningen av ett aktiebolag utövas i regel av en verkställande direktör, direkt underställd styrelsen. I några av de större helstatliga aktiebolagen finns emellertid vissa i anslutning till styrelsen mer eller mindre fast organiserade organ, vilka delvis kan sägas utgöra ett mellanled mellan styrelsen och verkställande direktören. Dylika organ är icke omnämnda i aktiebolagslagen utan har tillkommit i särskild ordning.

Arbetsutskott, direktioner etc.

I GDG Biltrafik AB har styrelsen tillsatt ett *arbetsutskott*, bestående av styrelsens ordförande jämte tre av styrelsens ledamöter.¹ Utskottet är ej omnämnt i bolagsordningen och har således informell karaktär. Det synes dessutom sakna skriven instruktion.

På samma sätt har man inom Svenska spannmåls AB tillsatt ett liknande organ, benämnt *direktion*. Direktionen består av styrelsens ordförande och vice ordförande samt bolagets verkställande direktör. Vissa riktlinjer för direktions verksamhet är intagna i en av bolagets styrelse antagen »Instruktion beträffande Svenska spannmålsaktiebolagets organisation och verksamhet».² Beslut i direktionen fattas med enkel majoritet, alla ledamöter har endast en röst; ordföranden eller vid förfall för honom vice ordföranden har dock utslagsröst vid lika röstetal. Vissa sektionschefer och motsvarande tjänste-

män inom bolaget är skyldiga att närvara vid direktionens sammanträden. De fungerar därvid som föredragande och är skyldiga att i förekommande fall till protokollet anmäla avvikande mening. Rätt att yttra sig ävensom att få sin mening antecknad till protokollet tillkommer även andra vid direktions-sammanträde närvarande tjänstemän.

Direktionen har beslutanderätt i vissa ärenden. Den skall vidare förbereda de ärenden, som skall föreläggas styrelsen. Av direktionen fattade beslut skall anmälas till styrelsen.

I AB Industrikredit kan styrelsen enligt det av Kungl. Maj:t antagna reglementet för bolaget överlämna ärenden, som icke är »av större betydelse eller intresse för bolaget» till avgöranden av en av styrelsen utsedd direktion. Dyligt bemyndigande får lämnas för högst ett år i sänder. Innehållet skall närmare fixeras i en av styrelsen utfärdad instruktion.³

Enligt nu gällande instruktion⁴ skall direktionen bestå av styrelsens ordförande, vice ordförande, bolagets verkställande direktör samt ytterligare två ledamöter och en suppleant, som styrelsen utser bland sina medlemmar för ett år i sänder. Styrelseledamöter, ut-

¹ SOU 1949: 61, sid. 49.

² § 3. Direktionen är ej omnämnd i bolagsordningen.

³ Reglemente för Aktiebolaget Industrikredit, § 4.

⁴ Instruktion för Aktiebolaget Industrikredits direktion.

sedda av vissa enskilda banker, som äger aktier i bolaget, skall vara representerade i direktionen av en ordinarie ledamot jämte suppleant. Direktionen, som sammanträder på kallelse av ordföranden, eller vice ordföranden, i regel en gång per vecka, är beslutför då minst tre ledamöter är närvarande och om beslutet ense.

Direktionen har beslutanderätt i vissa ärenden. Den skall vidare övervaka, att gällande föreskrifter rörande bolagets verksamhet efterlevs. Till styrelsen skall anmälas alla av direktionen fattade beslut i låneärenden samt andra viktiga åtgärder, som är av beskaffenhet att böra anmälas.⁵ Direktionen skall förbereda de ärenden, som skall behandlas i styrelsen.

Enligt avtalet mellan staten och vederbörande bolag skall inom AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen samt Sveriges centrala restaurang AB finnas ett organ, i de båda första bolagen benämnt *direktörsråd* i det senare arbetsutskott, som skall förbereda frågor, som skall avgöras av styrelsen, samt behandla även andra frågor av större betydelse för bolaget. Innebörden av avtalens bestämmelser om dessa organ är densamma beträffande samtliga tre bolag. Ledamöter är verkställande direktören samt två av styrelsen utsedda personer, därav minst en av de av Kungl. Maj:t förordnade styrelseledamöterna. Avdelningscheferna i respektive bolag deltagar i överläggningarna, men inte i besluten, beträffande ärenden, som på dem ankommer. Ordförande och vice ordförande utses av styrelsen. Kallelse till sammanträde utfärdas av ordföranden eller verkställande direktören. Vid sammanträdena skall föras protokoll, som efter justeringen tillställs samtliga styrelseledamöter och revisorer. Åtgärd i strid mot uttalande av direktörsråd

eller arbetsutskottet får icke vidtagas annat än efter styrelsens godkännande. Området för direktörsråds eller arbetsutskottets verksamhet är närmare fastställt i en av styrelsen utfärdad instruktion.⁶

Enligt den instruktion, som gäller för arbetsutskottet inom Sveriges centrala restaurang AB⁷ ankommer det på arbetsutskottet att fatta beslut i vissa ärenden. Vidare skall arbetsutskottet bereda ärenden, som skall behandlas av styrelsen. Arbetsutskottet är vidare skyldigt att anmäla vissa handlagda ärenden vid nästkommande styrelsesammanträde.

Direktörsrådet i AB Vin- & Spritcentralen inrättades år 1919. Ändamålet var att åvägabringa ett mera planmässigt samarbete mellan bolaget och övriga partihandelsbolag. Rådet har därefter undergått förändring såväl beträffande struktur som arbetsområde.⁸ Upprinnelsen till direktörsrådet i AB Svenska tobaksmonopolet var en inköpsnämnd, som tillkom efter förslag av en av styrelsen år 1926 tillsatt kommitté. Sedan nämndens arbetsområde småningom vidgats ombildades den till direktörsråd och bestämmelser härom inflöt i bolagets avtal med staten.⁹

Ledamöter av direktörsråd, direktörer och arbetsutskott erhåller i regel särskilt arvode för detta uppdrag.

⁵ Om enhällighet ej uppnås vid direktionens beslut om lån eller lånevillkor skall ärendet hänskjutas till styrelsen.

⁶ Se t. ex. Avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 9.

⁷ Instruktion för arbetsutskottet inom styrelsen för Sveriges centrala restaurang AB, Bil. nr 5 till arbetsutskottets protokoll den 10 juli 1945.

⁸ AB Vin- & Spritcentralen 1917—1942, sid. 215 ff.

⁹ Vasseur E.: AB Svenska tobaksmonopolens verksamhet i Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet, sid. 349 ff.

Jourhavande styrelseledamöter

Det torde vara en vanlig företeelse i större och medelstora aktiebolag, att en eller flera av styrelsens ledamöter bedriver viss jourhavande verksamhet i förhållande till bolaget. Detta är icke förutsatt i aktiebolagslagen annat än möjligen i viss mån i fråga om styrelsens ordförande.¹⁰ Beträffande de helstatliga aktiebolagen saknas bestämmelser om dylik jourtjänst i såväl bolagsordningarna som i de andra riktlinjer för bolagens verksamhet, som tillkommit under formell medverkan av Kungl. Maj:t eller annan statsmyndighet. Däremot har i vissa fall dylik jourhavande verksamhet kommit till stånd efter beslut av vederbörande bolagsstyrelse. Detta är exempelvis fallet i Svenska spannmåls AB.¹¹

Verkställande direktör

Om styrelsen består av tre eller flera ledamöter skall utses en verkställande direktör, annars icke. Verkställande direktör utses av styrelsen, som också kan utse vice verkställande direktör. Verkställande direktör utses inom eller utom styrelsen; dock kan föreskrivas i bolagsordningen att han skall utses inom styrelsen.¹²

Verkställande direktör finns till följd härav i alla helstatliga aktiebolag med undantag av två, AB Transitotrafik och Ruotivare gruv AB. I några av de större företagen finns dessutom vice verkställande direktör.

Föreskrifter om att verkställande direktören skall utses inom styrelsen förekommer icke i bolagsordningarna. Frågan härom har emellertid diskuterats i samband med bildandet av några bolag. Beträffande Sveriges kreditbank AB ansågs det, att verkställande direktören borde vara självskriven styrelseledamot.¹³ I fråga om AB Statsgruvor uttalades, att verkställande direktören

borde ingå i styrelsen. Då man emellertid ej i förväg ville binda den första bolagsstyrelsen borde bestämmelse här om dock ej ingå i bolagsordningen.¹⁴ Likaså ansågs vid bildandet av Sveriges centrala restaurang AB, att verkställande direktören borde vara ledamot eller suppleant av styrelsen.¹⁵ För närvarande är verkställande direktören ordinarie styrelseledamot i ungefär hälften av de helstatliga aktiebolagen samt suppleant i större delen av återstoden.

Speciella kompetensvillkor saknas i regel. I Sveriges centrala restaurang AB skall dock de villkor, som i bolagsordningen uppställts för styrelseledamot gälla även för verkställande direktören, därest han ej tillhör styrelsen.¹⁶ Dessamma gäller för AB Vin- & Spritcentralen och Nya system AB.

I flertalet företag är befattningen som verkställande direktör heltidssyssla. Vid bildandet av Sveriges kreditbank AB uttalades dessutom att verkställande direktören ej borde få ha privata uppdrag utanför banken, som kunde sätta bankens intressen i fara.¹⁷ Bestämmelser härom inflöt dock icke i bolagsordningen i detta bolag lika litet som i fråga om övriga helstatliga aktiebolag. Undantag från ovannämnda regel utgör vissa under centrala ämbetsverk hörande bolag, vilkas verkställande direktör kan vara en högre tjänsteman hos myndigheten. Ett exempel härpå är Motala ströms kraft AB, däri verkställande direktören tillika är kraftverksdirektör vid Motala kraftverk (Statens vattenfallsverk).

¹⁰ Jfr Stenbeck-Wijnbladh-Nial; a. a. sid. 278.

¹¹ Instruktion beträffande Svenska spannmålsaktiebolagets organisation och verksamhet, § 4.

¹² ABL, 78 §.

¹³ SOU 1949: 13, sid. 61.

¹⁴ SOU 1950: 2, sid. 54.

¹⁵ Prop. nr 199/1945, Bih. sid. 30.

¹⁶ Bolagsordningen, § 10, mom. 2—3.

¹⁷ SOU 1949: 13, sid. 62.

Lika litet som i fråga om styrelsen synes skäl föreligga att närmare ingå på aktiebolagslagens generella bestämmelser om verkställande direktörs åligganden.¹⁸ Några tilläggsbestämmelser härtill finns ej i bolagsordningarna och ej heller i de avtal eller andra handlingar, vari staten närmare reglerat de helstatliga bolagens verksamhet. Frågan har dock ibland varit föremål för övervägande i samband med bolagsbildningen. Sälunda anfördes exempelvis i fråga om Sveriges kreditbank AB att verkställande direktören borde ha samma handlingsfrihet som chefen för ett enskilt större bankföretag.¹⁹

Däremot förekommer att respektive bolagsstyrelse antagit instruktion eller arbetsordning för bolagets verkställande direktör. För ifrågavarande befattningshavare i Svenska spannmåls AB gäller till följd därav, att han får avgöra ärenden som icke enligt vad förut anförts ankommer på styrelsen eller direktionen. Även sådana ärenden kan han emellertid avgöra — ensam, eller tillsammans med jourhavande styrelseledamoten — om styrelsens eller direktionens beslut icke utan olägenhet kan avvaktas. Ett sådant beslut skall sedan anmälas för styrelsen eller direktionen. Vidare bör nämnas, att om verkställande direktören avgör ärende i strid mot föredragandens mening, skall förhållandet anmälas till direktionens protokoll.²⁰

Under verkställande direktören finns i några av de större företagen en vice verkställande direktör, disponent eller biträdande direktör.

Organisationen i övrigt

Till belysande av frågan hur organisationen i övrigt är utformad, har från de helstatliga aktiebolagen inhämtats organisationsplaner. Dylika har erhål-

lits från sjutton företag. De nio återstående är huvudsakligen sådana, vilkas verksamhet är av så ringa omfattning, att någon formell organisatorisk indelning varken finns eller är erforderlig. I tolv av de sjutton företagen är verksamheten fördelad på tre till fyra huvudavdelningar. I två av företagen finns endast två huvudavdelningar medan verksamheten i tre av de större företagen bedrivs på fem, sex respektive nio huvudavdelningar.

Av de ovannämnda företagen har samtliga åtminstone en driftavdelning och en ekonomiavdelning. Därutöver förekommer i några av bolagen särskild försäljningsavdelning samt teknisk avdelning eller forskningsavdelning. Endast de största företagen är utrustade med fristående ombudsmannaavdelning samt personalavdelning. Relativt sällsynt förekommande är slutligen särskild byggnads-, organisations- eller arbetsstudieavdelning.

Avdelningarna förestås av avdelningschefer med varierande benämning, som föredrar till avdelningens arbetsområde hörande ärenden inför verkställande direktören och i förekommande fall även inför styrelsen, samt direktörsråd och motsvarande organ.

Beträffande några företag är verksamhetens organisation regionalt betingad. Cheferna för företagets *lokala förvaltningar* är då vanligen direkt underställda verkställande direktören; i några fall, då verksamheten är speciellt tekniskt betonad, dock chefen för den tekniska avdelningen eller driftavdelningen vid bolagets huvudkontor.

Nya system AB har till följd av verksamhetens art och enligt åläggande av Kungl. Maj:t en omfattande lokal orga-

¹⁸ Främst ABL, 81—82 §§.

¹⁹ SOU 1949: 13, sid. 62.

²⁰ Instruktion beträffande Svenska spannmålsaktiebolagets organisation och verksamhet, 5—6 §§.

nisation. Riket är sålunda indelat i 25 detaljhandelsdistrikt, vart och ett omfattande ett län. Stockholms stad utgör ett särskilt distrikt. Varje distrikt står under ledning av en distriktschef, vilken tillika är intendent för utskänkingsärenden och som sådan har ställning av offentlig tjänsteman. Till bolaget är vidare i varje län anknuten en rådgivande nämnd, som skall avgiva yttrande i frågor angående försäljning av rusdrycker. Nämndens ledamöter utses efter framställning av bolaget av länsstyrelse, landsting och länsnykterhetsnämnd.²¹

Beträffande vissa helstatliga aktiebo-

lags verksamhet genom dotterföretag redogöres i bilaga 4.

Enligt aktiebolagslagen har styrelsen alltid kollektivt rätt att teckna bolagets firma. I flertalet av de undersökta bolagen har vidare verkställande direktören denna rätt. I några bolag fordras dock i sistnämnda fall medverkan av en styrelseledamot eller en högre tjänsteman hos företaget. Dessutom förekommer att firman kan tecknas av två styrelseledamöter eller en styrelseledamot och en suppleant i förening. Slutligen förekommer fall där en styrelseledamot eller en högre tjänsteman ensam har denna rätt.

²¹ Avtal angående godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker etc., §§ 4, 5; K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954 3 kap., 13 §; 6 kap., 74 §. I Stockholm utses nämndens ledamöter av överståthållarämbetet, stadsfullmäktige och nykterhetsnämnden.

SJUNDE KAPITLET

Verksamhetens riktlinjer

De helstatliga aktiebolagen utgör — på samma sätt som andra aktiebolag — fristående juridiska personer. De är icke underkastade de förvaltningsrättsliga föreskrifterna utan såsom grund för deras verksamhet gäller i stället i första hand aktiebolagslagen.

De helstatliga aktiebolagen är icke — till skillnad från affärsverken och övriga statsorgan — utan vidare skyldiga att åtlyda av Kungl. Maj:t eller annan myndighet utfärdade direktiv rörande verksamheten i större utsträckning än vad som gäller för enskilda aktiebolag. Staten har dock uppenbarligen i många fall intresse av att vissa bestämda riktlinjer för verksamheten efterföljs. De formella möjligheter, som erbjuder sig härför är i stort sett följande.

1) Genom stadganden i bolagsordningen kan bestämda riktlinjer för ett bolags verksamhet uppställas. Bolagsordningen antages på bolagsstämma. Detta innebär att statens bestämmande inflytande rörande bolagsordningens innehåll är säkrat i fråga om de helstatliga bolagen. I ungefär halva antalet helstatliga bolag skall dessutom ändringar i bolagsordningen underställas Kungl. Maj:t för godkännande.

2) Genom lagstiftning kan staten bestämman under vilka former verksamhet inom ett visst område skall bedrivas. Helstatliga bolag, som är verksamma inom ett sådant område kan härigenom komma att erhålla detaljerade riktlinjer

för sin verksamhet. Exempel på lagstiftning av ifrågavarande slag är lotteriförordningen och rusdrycksförsäljningsförordningen.

3) Genom avtal mellan staten och ifrågavarande bolag kan staten på formellt frivillig grund få bolaget att acceptera vissa riktlinjer. Ett sådant avtal kan även ha gjorts till förutsättning för att bolaget skall få bedriva en verksamhet, som eljest på grund av lag är förbjuden. Bolaget kan då vara tvunget att acceptera av staten uppställda riktlinjer för att överhuvud taget kunna bedriva någon verksamhet.

4) I samband med ansökningar av olika slag från ett bolag om att få bedriva viss verksamhet kan bolagets följande av vissa riktlinjer göras till förutsättning för bifall å ansökningen.

5) I samband med meddelande av lån och anslag kan lånevillkor o. d. med karaktär av riktlinjer för bolagens verksamhet, av staten uppställas.

Belysande för de helstatliga aktiebolagens allmänna ställning är följande uttalande av föredragande departementschefen i propositionen 219/1947 rörande bl. a. Svenska skifferolje AB:s framlagda plan för distribution av gasol samt utredning om utbyggnad av en kemisk teknisk industri: »Vid olika tillfällen har jag haft anledning framhålla, att de statliga industriföretagen böra drivas efter samma affärsrättsliga principer som privata företag. De statliga företagen böra sålunda inrikta sig på

att bli ekonomiskt bärkraftiga utan subventioner från det allmänna. Men för att de skola kunna fylla detta krav, måste deras ledning i likhet med ledningen för de privata företagen ha en betydande självständighet och rörelsefrihet. Ett uttryck härför är, att de statliga företagen organiserats såsom bolag med en gentemot aktieägaren-staten ansvarig styrelse som ledare av företaget. Särskilt under nuvarande betingelser med plötsliga förändringar i marknadsförhållanden och priser, vilka ofta kunna vara omöjliga att förutse, kräves det snabba avgöranden av företagets ledning. Även under normala tider kunna sådana situationer uppstå, då hastiga ingripanden äro erforderliga. Omläggningar av produktionen och upptagande av nya tillverkningar måste sålunda kunna beslutas med kort varsel om icke gynnsamma leverans- och av-sättningsmöjligheter skola försittas. Om i dylika fall ledningen för ett statligt företag skall vara nödsakad att avvakta riksdagens beslut för att vidtaga åtgärder eller för att göra ändringar i tidigare av riksdagen godkänt program angående företagets verksamhet, kan en gynnsam utveckling av företaget äventyras. Det framstår därför såsom ett önskemål, att företagsledningen beredes ett visst mått av frihet att företaga dispositioner av brådskande natur, så länge ledningen håller sig inom den allmänna ramen för den verksamhet, som riksdagen godkänt.»

Det följande är ägnat en undersökning rörande förekomsten av riktlinjer, fastställda av staten, beträffande olika områden för bolagens verksamhet.

Verksamhetsområdet

AB Vin- & Spritcentralen och AB Svenska tobaksmonopolet får principiellt icke öka området för verksamhe-

ten till sådant som ligger utanför monopolet. Det förstnämnda bolaget får sålunda utom partihandel med rusdrycker syssla endast med tillverkning, förädling eller annan beredning av rusdrycker eller tillverkning av erforderliga förbrukningsartiklar, denatureringsmedel o. d.¹ AB Svenska tobaksmonopolets verksamhet är begränsad till tobak och tobaksvaror och därmed sammanhängande rörelse. För detta bolag stadgas även att rörelsen måste utföras i egen drift.² I motsats härtill har Sveriges centrala restaurang AB förbundit sig att driva sin restaurangrörelse genom dotterbolag.³ Nya system AB får icke bedriva annan verksamhet än sådan, som äger omedelbart samband med bolagets rätt att bedriva detaljhandel med rusdrycker och vad som i övrigt enligt rusdrycksförsäljningsförordningen tillkommer bolaget. Bolagets rörelse skall utövas i egen drift om icke Kungl. Maj:t annat medgiver.⁴ Beträffande de helstatliga bolag, som inte har monopolkaraktär föreligger sällan mera detaljerade anvisningar om arten av den verksamhet som bolagen skall bedriva. Undantag härifrån utgör Sveriges kreditbank AB och Svenska spannmåls AB. Enligt bolagsordningen skall det förra företagens verksamhet omfatta följande:

- 1) In- och utlåning av penningar
- 2) Handel enligt 45 § lagen om bankrörelse
- 3) Tecknande av garantiförbindelser
- 4) Öppnande av rembourser
- 5) Förvaring av deposita
- 6) Notariatverksamhet
- 7) Uthyrning av kassafack

¹ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 2.

² Avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 2.

³ Avtal angående godkännande av Sveriges centrala restaurang AB, etc., § 2.

⁴ Avtal angående godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker etc., § 2.

- 8) Besörjande av inkasseringar och likvider
- 9) Förmedling av obligationslån och fastighetsförsäljningar
- 10) Fondkommissionsrörelse (efter vederbörligt tillstånd).

Svenska spannmåls AB, vars ändamål är att handhava verkställigheten av beslutade regleringar beträffande spannmål, frö och fodermedel, skall

- a) inom landet verkställa inköp och försäljningar
- b) föranstalta om inköp från utlandet, ävensom om export där sådan kommer ifråga
- c) för statens räkning övertaga inom landet befintliga beslagtagna förråd
- d) vidtaga åtgärder för transport, lagring, förädling och fördelning av varupartier, som bragts under livsmedelskommissionens kontroll samt
- e) öva kontroll över efterlevnaden av gällande regleringsbestämmelser.⁵

Bolaget är vidare skyldigt att vidtaga eller hos statens jordbruksnämnd föreslå åtgärder inom området som bolaget finner påkallade, ävensom anmäla eventuellt behov av föreskrifter rörande bolagets verksamhetsområde till Kungl. Maj:t eller statens jordbruksnämnd.⁶

Ehuru Svenska skifferolje AB har formell frihet att självt bestämma om sitt verksamhetsområde fann sig bolaget föranlåtet att år 1952 underställa statsmakterna frågan om en utvidgning därav. Bolaget hade sökt samarbete med Kooperativa förbundet för bildandet av ett särskilt bolag för tillverkning av kalksalpeter. Det ifrågasatta bolagets firma skulle vara AB Kvarntorps kväveprodukter. Av aktiekapitalet, som skulle uppgå till 5 milj. kronor, skulle parterna vardera äga hälften. Svenska skifferolje AB:s andel av aktiekapitalet skulle tillskjutas av Kooperativa förbundet under förutsättning att det nya

bolaget fick rätt till leverans av skiffergas, ånga och elkraft från det förstnämnda bolaget till fastställda priser. Preliminär överenskommelse härom hade träffats under förutsättning av statsmakternas principiella godkännande.⁷

Ifrågavarande projekt krävde inget särskilt anslag men förelades ändå riksdagen, varvid departementschefen uttalade: »Då det här är meningen att ett stort statligt bolag skall upptaga en betydelsefull ny verksamhet har jag emellertid ansett lämpligt att i detta sammanhang bringa saken till riksdagens kännedom.»⁸ Förslaget påkallade ej något uttalande av riksdagen, eftersom det ej skulle finansieras med statsmedel. Riksdagen ansåg sig emellertid böra bli underrättad om överenskommelsens slutliga innehåll.⁹

Av mera speciell karaktär är 1943 års riksdags uttalande rörande Svenska skifferolje AB i samband med medgivande att flottans skifferoljeverk å Kinnekulle fick införlivas med bolaget. Riksdagen förutsatte härvid att ett nedläggande av ett av de båda skifferoljeverken icke fick ske utan att frågan underställts riksdagens prövning.¹⁰ Detta skedde sedermera vid 1946 års riksdag, som medgav att bolaget fick nedlägga driften vid Kinne-Kleva.¹¹

Organisation och personalfrågor

Någon gång har bolagens inre *organisation* föranlett uttalanden från riks-

⁵ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 3. Med anledning av omorganisationsbeslutet år 1954 är nya riktlinjer under utarbetande.

⁶ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 5.

⁷ Prop. nr 100/1952, sid. 6 f.

⁸ Prop. nr 100/1952, sid. 14.

⁹ Statsutsk. utl. 121/1952, sid. 6, Rskr 219/1952.

¹⁰ Statsutsk. utl. 34/1943, sid. 11, Rskr 49/1943.

¹¹ Prop. nr 48 och 214/1946, Rskr 435/1946.

dagens sida. Detta inträffade år 1949 i samband med beviljandet av ett anslag till Svenska skifferolje AB. Riksdagen konstaterade därvid att bolagets organisation vore behäftad med vissa svagheter och förutsatte att Kungl. Maj:t lät densamma undergå en översyn.¹²

För bolagens handläggning av *löne- och pensionsfrågor* har från statens sida icke uppställts några speciella riktlinjer. En redovisning av pensionsfrågans lösning i de helstatliga bolagen lämnas i bilaga 2.

Produktion

Produktionens kvalitet har blivit föremål för reglering främst hos monopolbolagen. I AB Svenska tobaksmonopolet skall produktionen bedrivas på ett sådant sätt »att garanti vinnes för varor av god och jämn beskaffenhet, och att behörig hänsyn tages till den konsumerande allmänhetens smak och vanor».¹³ Liknande stadganden finns i det avtal, som gäller för AB Vin- & Spritcentralen. Enligt detta får dessutom bolaget icke till förtäring försälja annan inom riket tillverkad sprit än sådan som framställts av potatis och spannmål utan tillstånd av Kungl. Maj:t, om icke motsvarande mängd sådan sprit och sekunda sprit säljs som skattefri sprit. Bolaget skall dessutom ägna särskild uppmärksamhet åt avsättningsmöjligheterna för skattefri sprit.¹⁴

Statens reglering av det *tekniska bedrivandet av verksamheten* hos Svenska penninglotteriet AB är synnerligen ingående. Bolaget skall anordna lotteri med dragning varje månad. Maximala antalet lottsedlar är fixerat av Kungl. Maj:t, som även fastställer vinstplaner efter förslag av bolaget. Speciella föreskrifter finns även om hur dragningen skall utföras samt hur distributionen av lottsedlarna skall anordnas. Även sät-

tet för utbetalande av vinster har reglerats.¹⁵

För Sveriges kreditbank AB finns, utöver bestämmelserna i banklagen, ingående tekniska bestämmelser intagna i bolagsordningen. Enligt dessa får lån beviljas på högst sex månader eller på viss tid med högst tre månaders uppsägning om annan realsäkerhet än aktier blivit ställd. Avbetalningslån får beviljas intill ett sammanlagt belopp av en tiondel av bolagets grundfond. För sådana lån med undantag av statsgarantilån gäller vidare att lånebeloppet för varje lån kan uppgå till högst 20 000 kronor, att återbetalningstiden ej får överstiga tio år samt att lånet skall kunna uppsägas till betalning inom tre månader. Kredit i checkräkning får beviljas på högst ett år. Slutligen bör förfallen fordran utsökas inom en månad från förfallodagen.

AB Industrikredit skall lämna lån mot betryggande säkerhet åt näringsidkare i riket. Bolagets förbindelser får sammanlagt uppgå till högst fyra gånger summan av garantifonden och bolagets reservfond.¹⁶

Inköp och försäljning

De *priser* bolagen får betala vid sina *inköp* av råmateriel är av stor betydelse, särskilt ur den synpunkten att ett monopolföretag kan pressa inköpriserna på grund av att några flera köpare ej kan väntas uppträda.

¹² Statsutsk. utl. 148/1949 sid. 14, Rskr 273/1949.

¹³ Avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 3.

¹⁴ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, §§ 5, 8.

¹⁵ Kungl. Maj:ts resolution den 27 november 1953 angående tillstånd för bolaget att under åren 1954—1963 driva penninglotterirörelse.

¹⁶ Bolagsordningen, §§ 2 och 5. Mera detaljerade bestämmelser finns i Reglemente för Aktiebolaget Industrikredit §§ 9 ff.

För att skydda leverantörer till AB Vin- & Spritcentralen och AB Svenska tobaksmonopolet med hänsyn till den nämnda påföljden har särskilda bestämmelser skapats om prissättningen i fråga om dessa bolags inköp. Framställningskostnaden i ett välskött och medelstort bränneri skall ligga till grund för prissättningen vid AB Vin- & Spritcentralens inköp av inom riket tillverkad sprit av potatis och spannmål samt därest Kungl. Maj:t ej annat förordnat även av cellulosa. Priset för sprit av samma slag och kvalitet får ej göras beroende av spritens avsedda användning.¹⁷

I fråga om tobaksindustrin gäller att tobaksodlare får sälja tobak endast till monopolets utövare, d. v. s. AB Svenska tobaksmonopolet. Priserna bestäms av en prisenämnd som består av en av Kungl. Maj:t utsedd ordförande jämte fyra ledamöter. Av ledamöterna företräder två tobaksodlarnas intressen och två monopolets.¹⁸

Bolagens egna *försäljningspriser* har endast varit föremål för särskild reglering i fråga om de bolag, som har monopolkaraktär. Priserna på Svenska penninglotteriet AB:s lotter samt AB Tips-tjänst avgifter är sålunda fastställda av Kungl. Maj:t. Sveriges centrala restaurang AB är skyldigt att vid utskänkning tillämpa de grunder för prissättningen, som föreskrivits eller kan komma att föreskrivas av kontrollstyrelsen.¹⁹

De grunder, som skall tillämpas vid prissättningen inom AB Vin- & Spritcentralen, syftar enligt avtalet med staten till att allmänheten skall skyddas mot obehörig fördyring av varorna samtidigt som bolaget får skälig vinst av rörelsen. Som utgångspunkt vid bestämningen av försäljningspriset skall tagas priset på råspriten. Härtill läggs kostnaderna för den färdiga varans framställning samt lagrings-, distributions- och förvaltningskostnader. Skälig

handelsvinst skall dessutom ingå i priset på andra produkter än skattefritt sprit.²⁰

Enligt avtalet med staten åligger det Nya system AB att vid försäljningen av rusdrycker tillämpa sådana prissättningsgrunder, att allmänheten skyddas mot obehörig fördyring av varorna, på samma gång som bolaget erhåller täckning för sina omkostnader samt skälig inkomst av rörelsen, under beaktning jämväl av den i propositionen nr 152 till riksdagen år 1954 angivna synpunkten att de besparingar som kan uppnås till följd av motbokssystemets slopande och omorganisationen av detaljhandeln med rusdrycker skall komma statsverket tillgodo.²¹

Försäljningspriserna för tobaksvaror fastställs av tobaksmonopolets utövare i enlighet med lagen angående statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror samt av Kungl. Maj:t i övrigt godkända grunder.²² I enlighet härmed skall AB Svenska tobaksmonopolet sätta priserna så att »bolaget icke beredes större inkomst av rörelsen, än att bolaget efter avskrivning och avsättning till fonder i den utsträckning sådan avsättning må förekomma, med säkerhet må kunna lämna vederbörlig utdelning å aktiekapitalet». Bolaget skall vidare vid prissättningen tillse, att den konsumera-nde allmänheten skyddas mot obehörig fördyring av varorna.²³

¹⁷ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 4.

¹⁸ Lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror 11 §. Se även KK 30 juni 1943 med vissa best. ang. prissättning å inom riket odlad tobak (SFS nr 430).

¹⁹ Avtal angående godkännande av Sveriges centrala restaurang AB etc., § 3.

²⁰ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, §§ 3 och 7.

²¹ Avtal ang. godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker etc., § 3.

²² Lagen, 3 kap., 15 §.

²³ Avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 3.

Ifrågavarande bestämmelser är givetvis avsedda att vara ett skydd för den konsumerande allmänheten mot otillbörligt höga försäljningspriser. I sammanhanget bör emellertid erinras om att huvudparten av de priser på sprit och tobak, som allmänheten får betala, utgörs av skatt till staten. Då ovan talats om försäljningspriser har därmed avsetts bolagens egna priser. Den skatt, som därutöver tillkommer, inkasseras visserligen av monopolbolagen, men fastställs och uppbärs helt av staten. Avvägningen mellan vad staten skall uppbära såsom utdelning på innehavda aktier och vad som borde uttagas beskattningssvägen var emellertid före vid 1930 års riksdag. Den s. k. monopolkontrollutredningen hade dessförinnan i fråga om AB Vin- & Spritcentralen uttalat att partihandeln med rusdrycker icke hade till uppgift att genom handelsvinst bereda staten inkomst, utan att denna inkomst i huvudsak borde uttagas beskattningssvägen. Dåvarande statsrådet och chefen för finansdepartementet anslöt sig i princip till utredningsmännens ståndpunkt. Så gjorde även riksdagen, som uttalade:

»Vad i propositionen föreslagits beträffande bolagets prispolitik torde icke förhindra, att bolagets ställning såsom monopolföretag utnyttjas för tillämpningen av sådana prissättningsgrunder, att vid sidan av omsättningsskatten, oberoende av riksdagens medverkan, avsevärda belopp uttagas i form av vinst. Enligt riksdagens mening bör en sådan möjlighet så långt sig göra låter förebyggas, samt bolagets prispolitik förty inriktas på att för varje år bereda bolaget så stor vinst, att densamma efter avdrag för utdelning och eventuell avsättning till fonder så nära som möjligt ansluter sig till den i riksstaten beräknade.

Med hänsyn till omfattningen av bo-

lagets rörelse torde det knappast bliva möjligt för bolaget, att med iakttagande av utav departementschefen uttalat önskemål i fråga om förändret av en stabil prispolitik förskaffa sig just den vinst, som motsvarar den i riksstaten beräknade. För att bereda bolaget möjlighet att föra en mera obunden prispolitik samt för att säkerställa såväl inleveransen till statsverket av det sålunda beräknade beloppet som utdelningen till aktieägarna, bör bolaget disponera över en vinst- och prisregleringsfond, till vilken överskjutande vinstmedel skola överföras. Storleken av en dylik fond bör emellertid begränsas, och har riksdagen därför föreslagit, att densamma må uppgå till högst 10 milj. kronor.»²⁴

Styrelsen för AB Vin- & Spritcentralen tolkade detta så att den konsumerande allmänheten borde skyddas mot obehörig fördyring av varorna, och att prisförändringar till följd av mera tillfälliga förhållanden skulle undvikas.²⁵

Avskrivningar, avsättning till fonder, utdelning

Bruttoöverskottet i ett helstatligt aktiebolag kan i huvudsak *disponeras* till följande ändamål:

- 1) Avskrivningar
- 2) Lagenlig avsättning till reservfond
- 3) Andra avsättningar till fonder
- 4) Utdelning till aktieägare
- 5) Inbetalning till statsverket.

För AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB och Nya system AB gäller att aktiebolagslagens bestämmelser om fondering och utdelningsbegränsning i bolag med viss skuldsättning²⁶ icke skall äga tillämpning på bolagen. Kungl. Maj:ts medgi-

²⁴ Rskr 259/1930, sid. 5 f; jfr även Rskr 258/1930 om AB Svenska tobaksmonopolet.

²⁵ Aktiebolaget Vin- och spritcentralen jämte dotterbolag: Förvaltnings- och revisionsberättelser för år 1930, Stockholm 1931, sid. 18.

²⁶ ABL, 72 §, 3 mom.

vande fordras för att dessa skall få använda viss del av årsvinsten till *avskrivningar*.²⁷ För AB Vin- & Spritcentralens del har Kungl. Maj:t medgivit, att bolaget årligen får avskryva högst fem procent på byggnaders anskaffningsvärde och högst femton procent på inventariers anskaffningsvärde.²⁸ Sveriges centrala restaurang AB får även avskryva högst fem procent på byggnaders anskaffningsvärde men får tillämpa fri avskrivning på inventariers anskaffningsvärde.²⁹ För avskrivningar därutöver, som ej skall verkställas enligt lag, fordras medgivande av Kungl. Maj:t. Nya system AB får avskryva högst fem procent på byggnaders anskaffningsvärde samt inte mera än vad som får avdragas vid inkomsttaxeringen på inventariers anskaffningsvärde.³⁰

För övriga helstatliga aktiebolag gäller vad som stadgats i allmänna lagar och författningar.

Enligt aktiebolagslagen skall tio procent av aktiebolags årsvinst, efter avdrag för täckande av förlust från föregående år, avsättas till *reservfond*. Detta gäller för alla aktiebolag, så länge reservfonden understiger tjuogu procent av aktiekapitalet.³¹ Såsom en skärpning härav gäller för AB Industrikredit att tjuogu procent av årsvinsten skall avsättas till reservfonden om denna uppgår till lägre belopp än femtio procent av aktiekapitalet.³² I AB Tipstjänst skall tio procent av årsvinsten avsättas, tills reservfonden uppgår till 50 000 kronor, vilket belopp med 5 000 kronor överstiger aktiekapitalets storlek.³³

I regel föreligger icke något för de helstatliga bolagen speciellt hinder att verkställa *avsättningar till fonder*. Undantag i detta avseende utgör dock Nya system AB, AB Vin- & Spritcentralen och Sveriges centrala restaurang AB. För avsättningar till fonder utöver dem, som enligt lag skall ske måste dessa bo-

lag inhämta Kungl. Maj:ts medgivande enligt samma grunder som i fråga om avskrivningar. AB Vin- & Spritcentralen har fått sådant medgivande att avsätta till vinst- och prisregleringsfond intill ett belopp av högst 10 milj. kronor. Dessutom får bolaget verkställa avsättningar till reservfonden intill dess den uppgår till 20 milj. kronor. (Aktiekapitalet uppgår för närvarande till 15 milj. kronor.)³⁴ Liknande rätt har medgivits Sveriges centrala restaurang AB.³⁵

Ibland kan det förekomma att ett statligt bolag ålagts att göra avsättningar till andra fonder än sådana som enligt lag skall förekomma. I Svenska penninglotteriet AB skall sålunda avsättningar ske till en garantifond, så länge denna understiger 500 000 kronor. (Bolagets aktiekapital uppgår till 100 000 kronor.)³⁶

Beträffande åtskilliga av de helstatliga aktiebolagen föreligger begränsningar i rätten att verkställa *utdelning* av vinst till aktieägare. Mest markant är detta i fråga om Svenska spannmåls AB, där vinst ej åsyftas och aktierna ej medför rätt till utdelning. I stället skall vinst, som ej fonderats, inbetalas till statsverket utan att betecknas såsom utdelning på statens aktier i bola-

²⁷ K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 6 kap. 66, 75, 78 §§.

²⁸ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 18.

²⁹ Avtal ang. godkännande av Sveriges centrala restaurang AB etc., § 10.

³⁰ Avtal ang. godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker etc., § 11.

³¹ ABL, 71 §, 1:a stycket.

³² Bolagsordningen, § 7.

³³ Bolagsordningen, § 9.

³⁴ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 18, mom. 1.

³⁵ Avtal angående godkännande av Sveriges centrala restaurang AB etc., § 10.

³⁶ Bolagsordningen, § 12. Se även Kungl. Maj:ts resolution den 27 november 1953 angående tillstånd för bolaget att under åren 1954—1963 driva penninglotterirörelse, pkt 6.

get.³⁷ Detta har ytterligare understrukits i bolagets avtal med staten enligt vilket bolaget förbinder sig att i enlighet med av Kungl. Maj:t utfärdade föreskrifter till statsverket inleverera under avtals-tiden influtna medel, som icke åtgår till inköp av spannmål, täckande av kostnader o. d.³⁸

Inbetalning till statsverket av överskottsmedel skall även ske i fråga om Svenska penninglotteriet AB och AB Tipstjänst, där utdelningen är maximerad till fyra respektive fem procent med tillägg av vad som eventuellt brustit i utdelning från föregående år.³⁹ I AB Svensk torvförädling, Norrbottens järnverk AB samt AB Industrikredit får utdelas högst fem procent på aktiebeloppet med tillägg av brist i utdelning från föregående år. Bestämmelser saknas rörande dispositionen av därutöver uppkomna utdelningsbara vinstmedel.

I fråga om AB Vin- & Spritcentralen, Nya system AB och Sveriges centrala restaurang AB gäller enligt rusdrycksförsäljningsförordningen i detta avseende speciella bestämmelser. AB Vin- & Spritcentralen får sålunda inte bereda aktieägare vinning utöver skälig ränta på tillskjutna kontanta medel. Nya system AB får inte bereda aktieägare ekonomisk fördel utöver utdelning å aktie. Utdelningen är i fråga om det förra företaget maximerad till fem procent för preferensaktier och fem och en halv procent för stamaktier samt i fråga om de senare till fem procent för alla aktier, i förekommande fall med tillägg för brist i utdelning från föregående år i fråga om preferensaktierna. Återstoden av årsvinsten skall efter varje kalenderårs slut insättas å statsverkets checkräkning i riksbanken för kontrollstyrelsens räkning.⁴⁰

Beträffande övriga helstatliga bolag, där preferensaktier finns, kan nämnas att i Stockholm—Rimbo järnvägs AB

preferensaktierna medför företräde till fem och en halv procents utdelning, varefter stamaktierna erhåller utdelning med fem och en halv procent. Återstoden av den utdelningsbara vinsten fördelas sedan med lika rätt för alla aktier. Detsamma gäller i fråga om Ruotivare gruv AB, där utdelningsprocenten dock är sex i stället för fem och en halv. I båda företagen äger staten såväl stam- som preferensaktierna.⁴¹

I AB Svenska tobaksmonopolet är utdelningen maximerad till fem och en halv procent med företräde för preferensaktierna.⁴² Skulle den utdelningsbara årsvinsten ej räcka till utdelning med fem och en halv procent på preferenskapitalet, skall staten tillföra bolaget erforderligt belopp ur av bolaget inbetalda tobaksskattemedel.⁴³ Preferensaktierna i bolaget ägs av enskilda. Även i AB Vin- & Spritcentralen skall staten tillskjuta erforderligt belopp (av spritkattemedlen) för utdelning å preferensaktierna.⁴⁴ Dessa ägs emellertid av staten själv och förvaltas under folkpensioneringsfonden, varför det hela närmast får karaktären av en bokföringstransaktion.

I fråga om AB Tipstjänsts ekonomiska verksamhet finns vissa generella riktlinjer, som innebär att femtio procent av insatsbeloppen skall användas till utdelning till dem, som deltagit i vad-hållningarna. Dessutom får högst tjugu-

³⁷ Bolagsordningen, §§ 2 och 5.

³⁸ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 6.

³⁹ Se exempelvis bolagsordningen för Svenska penninglotteriet AB, § 13 samt Kungl. Maj:ts resolution den 27 november 1953, pkt 14.

⁴⁰ Jämför även bolagsordningarna § 6, respektive § 5 (Nya system AB).

⁴¹ Ett fåtal preferensaktier i det förstnämnda bolaget är dock ännu i enskild ägo.

⁴² Bolagsordningen, § 5.

⁴³ Avtal ang. utövandet av statens tobaksmonopol, § 13.

⁴⁴ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 18, mom. 2.

två och en halv procent därav användas till bolagets omkostnader.⁴⁵

I korthet skall även beröras förfarandet vid *tvister* mellan staten och de helstatliga bolagen. Detta är närmare reglerat endast i AB Svenska tobaksmonopolet, Nya system AB, AB Vin- & Spritcentralen och Sveriges centrala restaurang AB samt i AB Tiptjänst. I de förstnämnda bolagen skall tvister med staten rörande avtalet mellan staten och respektive bolag avgöras av skiljemän enligt lagen om skiljemän.⁴⁶ I AB Tiptjänst skall tvister mellan aktieägare och bolaget avgöras på enahanda sätt.⁴⁷

Finansiering

Ett företag kan behöva tillföras kapital för finansiering av nya investeringar, för täckande av driftförluster samt för erhållande av rörelsemedel. De finansieringsmetoder, som kan förekomma i fråga om de helstatliga aktiebolagen är aktieteckning, lån, subventioner samt finansiering genom egna medel.

Erforderligt kapital för bildandet av helstatliga aktiebolag har i regel av staten tillskjutits genom *aktieteckning*. Av liknande karaktär är även statens förvärv av aktierna i redan bestående företag. I båda fallen erhålls erforderliga medel genom beslut av riksdagen. Flera helstatliga aktiebolags verksamhet är sådan att detta är det enda tillfälle då frågor rörande bolagens finansiering är föremål för riksdagens prövning. Riksdagsbeslut om nyteckning av aktier i redan bestående helstatliga bolag förekommer dock relativt ofta då fråga är om omfattande nyinvesteringar. Ifrågasvarande medel anslås i regel av riksdagen på kapitalbudgeten under fonden för statens aktier. Beträffande under affärsverken hörande bolag har tillvägagångssättet varit att riksdagen med-

givit att till inköp av aktier eller aktieteckning fick användas viss summa av till vederbörande affärsverksstyrelses förfogande stående likvida medel.

Relativt vanligt förekommande är anskaffning av medel genom *lån*. Formella hinder för bolag att upptaga lån av enskild långivare föreligger endast i några fall. Staten har sålunda rätt att, om den så påfordrar och erbjuder lika förmånliga villkor som vid upplåning kan erhållas hos annan, lämna kredit till AB Vin- & Spritcentralen intill belopp, varav bolaget har mera stadigvarande behov.⁴⁸ Detsamma gäller för AB Svenska spannmåls AB gäller å andra sidan att staten förbundit sig att tillhandahålla erforderliga rörelsemedel intill ett visst belopp samt att bestrida kostnaderna för bolagets verksamhet inklusive underskott å rörelsen med belopp, som bestäms av Kungl. Maj:t.⁴⁹

Av särskilt intresse i detta sammanhang är att Svenska skifferolje AB år 1950, utan att formellt vara tvunget därtill, gjorde framställning till Kungl. Maj:t om att i mån av behov och mot den säkerhet bolaget kunde ställa få upptaga banklån. Kungl. Maj:t biföll framställningen, vilket måste anses vara överraskande, då medgivandet rätteligen borde ha givits på bolagsstämma. I samband härmed föreskrev Kungl. Maj:t att bolaget fick upptaga dylika lån intill en viss gräns. Vid större och mera betydelsefulla kreditbehov därutöver borde bolaget inkomma till Kungl. Maj:t

⁴⁵ Bolagsordningen, § 12, se även Kungl. Maj:ts resolution den 12 juni 1953 ang. tillstånd för bolaget att under tiden 1 juli 1953—30 juni 1958 anordna vadhållning i samband med tävlingar.

⁴⁶ Se t. ex. avtal ang. utöandet av statens tobaksmonopol, § 16.

⁴⁷ Bolagsordningen, § 20.

⁴⁸ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 12.

⁴⁹ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 6.

med förnyad framställning. Om bolaget efter eget bedömande upptog lån borde meddelande härom lämnas chefen för handelsdepartementet.⁵⁰

Bolags rätt att finansiera investeringar med krediter, som sedermera förutsätter anspråk på staten-aktieägaren behandlades vid 1947 års riksdag. Anslag hade äskats för aktieteckning i och lån till AB Aerotransport⁵¹ för finansiering av en anskaffning, för vilken bolaget bundit sig genom kontrakt, och som delvis redan finansierats med växelkrediter (prop. nr 195/1947). Statsutskottet ansåg sig därvid böra (statsutsk. utl. 107/1947) ur principiell synpunkt framhålla angelägenheten av att nyinvesteringar av den storleksordning, varom då vore fråga underställdes statsmakternas prövning, innan bindande beslut fattades. Detta syntes utskottet böra iakttagas icke blott i fråga om investeringar, som avsågs skola finansieras genom ökning av aktiekapitalet, utan jämväl i de fall, då finansieringen avsågs skola ske genom lån ur en statlig lånefond i sådant fall, då för lånebehovets tillgodoseende lånefonden måste tillföras nytt kapital. Under alla förhållanden syntes även i brådskande fall hinder icke behöva föreligga att beträffande investeringsfrågor av angiven räckvidd icke blott under hand utan även formellt inhämta Kungl. Maj:ts mening. Såvitt utskottet kunde finna behövde därigenom de statliga bolagens handlingsfrihet i och för sig icke anses bliva beskuren; vad som sagts gällde endast de fall då för investeringens finansiering Kungl. Maj:ts och eventuellt även riksdagens medverkan slutligen erfordrades.

Ofta uppträder staten som långgivare gentemot de helstatliga aktiebolagen. Detta tillgår oftast så att riksdagen beslutar att staten genom riksgäldskontoret skall ställa garanti för lån åt ifråga-

varande företag i riksbanken i mån av behov. Någon fordran för företagen att vid mottagandet av statslån uppställa realsäkerhet synes ej förekomma. Departementschefen uttalade sålunda i samband med lån till Norrbottens järnverk AB år 1944, att detta ej vore erforderligt eftersom låntagaren var ett statligt bolag.⁵² Lånen är som regel räntebärande och avsedda att amorteras. I samband med finansiella rekonstruktioner har det emellertid förekommit att det låntagande bolaget befriats från skyldigheten att gälda ränta och amorteringar eller att lånet helt avskrivits genom riksdagens beslut. Detta har ägt rum i exempelvis AB Ceaverken, Svenska skifferolje AB och Norrbottens järnverk AB. I fråga om lån till bolag under kommunikationsverken synes tillvägagångssättet i regel vara, att riksdagen medger att till lån får disponeras viss summa av till vederbörande verksstyrelsens förfogande stående likvida medel.

Kreditgivning i något rörligare form än vad som i allmänhet gäller för lån förekommer även i fråga om AB Vin- & Spritcentralen, AB Svenska tobaksmonopolet och Svenska spannmåls AB.

Anslag, utan återbetalningsskyldighet, till de helstatliga bolagen förekommer även. Dessa är i huvudsak av två kategorier, dels forskningsbidrag och dels bidrag för täckandet av driftförluster. Forskningsbidrag förekommer relativt regelbundet för AB Svensk torvförädling och AB Ceaverken. Bidrag för täckande av driftförluster och liknande bidrag har varit vanliga i Svenska skifferolje AB och Svenska spannmåls AB.

Av speciell karaktär är den garanti-fond, som staten genom riksgäldskonto-

⁵⁰ Prop. nr 100/1952, sid. 5 f.

⁵¹ AB Aerotransport var vid detta tillfälle ett helstatligt bolag.

⁵² Prop. nr 283/1944, sid. 9.

ret ställt till AB Industrikredits förfo-
gande såsom säkerhet för bolagets in-
gångna förbindelser. Fonden, som skall
uppgå till minst tolv miljoner kronor,
består av svenska statens 4 % obligatio-
ner, ouppsägbara från innehavarens
sida. Den får tagas i anspråk vid likvi-

dation först sedan bolagets övriga till-
gångar blivit använda. Äganderätten till
obligationerna kvarbliver om de ej ta-
gits i anspråk till detta ändamål hos
staten, som dock icke får disponera
över dem förrän det visats att de ej
längre är erforderliga.⁵³

⁵³ Bolagsordningen, § 5.

ÅTTONDE KAPITLET

Revision och kontroll

Riksdagens kontroll

Beträffande riksdagens kontroll av de helstatliga aktiebolagen är *riksdagens revisorers* möjligheter till dylik kontroll i första hand av intresse. Endast beträffande ett bolag, AB Trafikrestauranger, finns direkt uttalat att riksdagens revisorer har formell rätt att granska detsamma. Denna rätt grundar sig på ett stadgande i bolagsordningen¹ och har existerat sedan bolagets tillkomst. Något särskilt skäl härför förebragtes därvid icke i den proposition till riksdagen, däri Kungl. Maj:t föreslog bolagets inrättande. Möjligen kan dock den omständigheten ha bidragit, att revisorerna hade möjlighet att i vissa avseenden granska Turisttrafikförbundets restaurang AB, vilket var föregångare till AB Trafikrestauranger.² Bolagets verksamhet granskades av riksdagens revisorer år 1950. Revisorerna uttalade därvid, att såvitt revisorerna kunnat finna, »bolagsledningen fullgjort sina uppgifter på ett förtjänstfullt sätt, under samtidigt beaktande av såväl fullt affärsmissiga principer som den här ifrågavarande verksamhetens speciella karaktär av komplement till den egentliga trafikrörelsen». Revisorerna föreslog dock i fortsättningen vissa förändringar i syfte att erhålla ytterligare förbättring av det ekonomiska utfallet av rörelsen.³ Revisorernas förslag lades av riksdagen till handlingarna i enlighet med statsutskottets yrkande.⁴

Ehuru AB Trafikrestauranger, som nämnts, är det enda helstatliga bolag som riksdagens revisorer har formell rätt att granska, torde i vissa fall dylik granskning kunna förekomma även beträffande övriga företag, vilket för övrigt hävdades av revisorerna själva år 1950.⁵ Härvid åsyftas de granskningsmöjligheter, som grundar sig på Kungl. Maj:ts kungörelse den 3 juni 1949 angående skyldighet att tillhandahålla riksdagens revisorer vissa handlingar och upplysningar m. m. Däri stadgas bland annat att den, som åtnjutit understöd av statsmedel är, vare sig understödet skall återbetalas eller icke, skyldig att efter anmodan av riksdagens revisorer till dessa avgiva en detaljerad och, såvitt möjligt, av verifikationer bestyrkt redogörelse för hur understödet använts.⁶ I sammanhanget bör nämnas den i avtalet mellan staten och Svenska spannmåls AB intagna bestämmelsen att bolaget är skyldigt att underkasta sig den granskning från riksdagens revisorers sida som må föreskrivas av Kungl. Maj:t.⁷ Några sådana

¹ Bolagsordningen, § 10 («Riksdagens revisorer äro även berättigade att granska bolagets förvaltning och räkenskaper»).

² Prop. nr 199/1937, sid. 3.

³ Riksdagens revisorers berättelse år 1950, Del I, sid. 102.

⁴ Statsutsk. utl. 174/1951, pkt 33.

⁵ Riksdagens revisorers berättelse år 1950, Del I, sid. 227.

⁶ KK 357/1949, 2 §, 1:a stycket.

⁷ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 8.

Tabell 6. Interpellationer och enkla frågor rörande helstatliga aktiebolag

Riksdag och nr	Företag	Framställd av	Ämne	Riksdagsprotokoll	Antal debattinlägg	Antal talare
<i>Interpellationer</i>						
1919 A: 20	AB Vin- & Spritcentralen	Hr Lithander	Monopoliseringen av vinhandeln.	AK 36: 45 68: 22	9	5
1921: 15	AB Svenska tobaksmonopolet	Hr Lovén	Tobakshandlarnas möjligheter till skäligenkomst av sin rörelse.	AK 12: 56 43: 1	9	5
1933: 30	»	Hr Spångberg	Tobaksmonopolets centraliseringssträvanden.	AK 43: 2 52: 12	2	2
1934: 24	»	Hr Persson i Fritorp	Utvidgad odling av tobak inom landet.	AK 22: 66 43: 13	3	3
1935: 19	»	Hr Lithander	Beredande av hjälp åt personer i misär på grund av redan införda monopol.	AK 19: 2 42: 2	11	6
1942: 27	»	Hr Henriksson	Av Tobaksmonopolet vidtagna leveransinskränkningar.	AK 8: 3 12: 12	3	3
1945: 19	»	Hr Lindblom	En av Tobaksmonopolet företagen rabattsänkning.	FK 11: 5	—	—
1945: 42	AB Statens skogsindustrier	Hr Lövgren	Pensionsförhållanden för de hos AB Statens skogsindustrier anställda arbetare.	AK 5: 2 15: 1	6	4
1945: 82	AB Svenska tobaksmonopolet	Hr Henriksson	Tobaksmonopolets behandling av konsumentkooperativa affärer såsom kunder i jämförelse med dess behandling av övriga återförsäljare av tobaksvaror.	AK 14: 31 18: 1	2	2
1950: 17	Svenska lastbil AB	Hr Eskilsson	Utvidgning av Svenska lastbilsaktiebolagets verksamhet m. m.	FK 18: 165 24: 67	5	3
1952 H: 112	Svenska skifferolje AB	Hr Sjölin	Vissa spörsmål rörande Svenska skifferolje AB	AK 25: 19 30: 43	4	2
1952 H: 116	AB Statens skogsindustrier	Fru Sandström	AB Statens skogsindustriers verksamhet	AK 27: 54 32: 52	10	3
<i>Enkla frågor</i>						
1943: 13	Svenska spannmåls AB	Hr Nilsson i Göingegården	Svenska spannmåls AB:s vägran att godtaga av vissa lantbrukare i vanliga brev gjorda hembud av beslagtagen potatis.	AK 13: 8	2	2
1945: 14	AB Svenska tobaksmonopolet	Hr Hagberg i Malmö	Av Tobaksmonopolet företagen sänkning av vissa rabattsatser.	AK 12: 3	2	2

föreskrifter har emellertid icke utfärdats. Andra företag, som erhållit bidrag av ifrågavarande slag, och, som riksdagens revisorer till följd därav kan ha varit berättigade att i viss mån granska är bland andra Svenska skifferolje AB, Norrbottens järnverk AB, AB Svensk torvförädling och AB Ceaverken.

Granskning beträffande de helstatliga aktiebolagen med stöd av ifrågavarande kungörelse synes ha förekommit undantagsvis. Sålunda uttalade revisorerna i dylikt sammanhang år 1949 angelägenheten av att AB Ceaverken sattes i stånd att genom forskning och förbättrad tillverkning höja röntgenfilmens kvalitet.⁸ Än mindre än riksdagens revisorer har *riksdagens ombudsmän* någon rätt att befatta sig med de helstatliga aktiebolagens verksamhet. Anmälningar till ombudsmännen mot dylika företag har emellertid förekommit. En mot AB Tipstjänst riktad anmärkning mottogs sålunda av justitieombudsmannen år 1952.⁹ Under erinran av att bolaget icke stod under JO:s tillsyn lämnades denna av JO utan åtgärd.

Interpellations- och frågeinstituten, som även tjänar riksdagens kontrollerande verksamhet, har endast sparsamt utnyttjats beträffande de helstatliga aktiebolagen. En redovisning rörande interpellationer och besvarade enkla frågor lämnas i tabell 6.¹⁰ Antalet interpellationer uppgår enligt tabellen till tolv och antalet enkla frågor till två. Antalet företag, som varit föremål för denna kontroll uppgår till sex. Mest framträdande av dessa är AB Svenska tobaksmonopolet, som ensamt berörts av sju interpellationer och en enkel fråga. Interpellationsdebatternas omfattning varierar från två till elva debattinlägg. Endast i fyra fall har flera än tre talare deltagit. En interpellation har ej besvarats.

Kungl. Maj:ts kontroll

Beträffande Kungl. Maj:ts kontrollmöjligheter kan i första hand framhållas att inget av de Kungl. Maj:t underställda kontrollorganen, såsom statens sakrevision och riksräkenskapsverket, har direkt rätt att granska de helstatliga aktiebolagen.¹¹

Vissa möjligheter för granskning från *statens sakrevisions* sida finns dock på grund av bolagens skyldighet att till revisionen avgiva redogörelse för användningen av statsunderstöd enligt en kungörelse av samma slag som tidigare omnämnts i samband med behandlingen av riksdagens revisorers granskningsrätt.¹² I sammanhanget bör även nämnas att Sveriges centrala restaurang AB är skyldigt att tillhandahålla kontrollstyrelsen erforderliga uppgifter och yttranden samt att årligen till styrelsen överlämna vissa statistiska uppgifter.¹³ Samma skyldighet åvilar Nya system AB.¹⁴ På liknande sätt har gällt beträffande Svenska spannmåls AB, att statens jordbruksnämnd ägt tillse, att bolagets verksamhet bedrivs i enlighet med avtalet mellan staten och bolaget. Dessutom skall bolaget, förutom att bolagets räkenskaper och övriga handlingar skall vara tillgängliga för nämnden, tillhandagå jordbruksnämnden

⁸ Riksdagens revisorers berättelse år 1949, Del I, sid. 212 ff.

⁹ Petré Gustaf: Justitieombudsmannens uppsikt över förvaltningen, Förvaltningsrättslig tidskrift, 1953, nr 2, sid. 85.

¹⁰ I tabellen har endast medtagits interpellationer och enkla frågor berörande ett visst bestämt företag och ej sådana som haft mera allmän eller principiell karaktär.

¹¹ Jämför Betänkande av 1948 års revisionsutredning, sid. 39 ff.

¹² KK 11 juni 1948 ang. skyldighet att till statens sakrevision avgiva redogörelse för användningen av statsunderstöd.

¹³ Avtal ang. godkännande av Sveriges centrala restaurang AB etc., 4 §.

¹⁴ Avtal ang. godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker AB etc., 4 §.

med begärda uppgifter om bolagets rörelse.¹⁵

Av delvis annan karaktär är den kontroll, som *chefen för handelsdepartementet* utövar gentemot Svenska penninglotteriet AB och AB Tipstjänst. Bolagen är skyldiga att iakttaga de särskilda föreskrifter, vilka utfärdas av chefen för handelsdepartementet, som dessutom äger rätt att utse en eller flera kontrollanter. Arvode till dessa kontrollanter betalas av bolagen enligt av Kungl. Maj:t fastställda grunder.¹⁶

Även i samband med långivning ges vissa möjligheter till kontroll från Kungl. Maj:ts sida över de helstatliga aktiebolagen. Som exempel härpå kan anföras att statssekreteraren i handelsdepartementet i särskild skrivelse till AB Statsgruvor, i samband med ett av Kungl. Maj:t fattat beslut om statsgaranti för lån, på uppdrag av chefen för handelsdepartementet meddelade bolaget bland annat följande: »Med hänsyn till de speciella omständigheterna i samband med gruvrörelsen i Håksberg synes det vidare önsvärt, att chefen för handelsdepartementet fortlöpande hålles informerad om i vilken utsträckning den statliga lånegarantien utnyttjas av bolaget. Jag får därför anhålla, att bolaget ville dels kvartalsvis till departementet lämna uppgift härom, dels i förväg underätta departementet i de fall då bolaget ämnar upptaga större banklån med anlåtande av den statliga lånegarantien.»¹⁷

Revision enligt aktiebolagslagen

För granskning av styrelses och verkställande direktörs förvaltning samt bolagets räkenskaper skall i aktiebolag finnas en eller flera revisorer.¹⁸

Antalet revisorer skall i bolag, där aktiekapitalet eller maximikapitalet enligt bolagsordningen överstiger 500 000 kronor, utgöra minst två. Därjämte skall lika många suppleanter väljas.¹⁹ Vissa

uppgifter rörande revisorer m. m. i de helstatliga bolagen har intagits i tabell 7. Därav framgår att antalet revisorer i flertalet bolag är två. I några, huvudsakligen större företag, finns tre revisorer. AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB och Nya system AB har vardera ända upp till fem revisorer. Endast i ett företag, Sveriges kreditbank AB, kan antalet variera mellan en lägre och en övre gräns.²⁰ För övriga anger bolagsordningarna ett bestämt antal.

Revisorer utses i regel på bolagsstämma. Bestämmelse kan emellertid intagas i bolagsordningen om att en eller flera revisorer skall tillsättas i annan ordning. Minst en revisor skall dock alltid utses på bolagsstämma.²¹ I flertalet helstatliga aktiebolag utses samtliga revisorer på bolagsstämma. I några fall råder emellertid speciella förhållanden.

I AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB samt Nya system AB tillsätter sålunda Kungl. Maj:t en revisor jämte suppleant. Dessutom kan tre revisorer jämte suppleanter för dem utses av riksgäldsfullmäktige.²² Om riks-

¹⁵ Avtal mellan staten och Svenska spannmåls AB, § 8.

¹⁶ Kungl. Maj:ts resolution den 27 november 1953 angående tillstånd för Svenska penninglotteriet AB att under åren 1954—1963 driva penninglotterirörelse;

Kungl. Maj:ts resolution den 12 juni 1953 angående tillstånd för AB Tipstjänst att under tiden 1 juli 1953—30 juni 1958 anordna vad-hållning i samband med tävlingar;

Bolagsordningen för AB Tipstjänst, §§ 13—14.

¹⁷ Kungl. Handelsdepartementets skrivelse till AB Statsgruvor den 28 mars 1952, Dnr Sg 9/52.

¹⁸ ABL, 105 §, 1:a stycket.

¹⁹ ABL, 105 §, 1:a och 4:e styckena.

²⁰ Antalet kan variera mellan tre och fem, samt utgör för närvarande fyra.

²¹ ABL, 105 §, 2:a stycket.

²² Se t. ex. bolagsordningen för AB Svenska tobaksmonopolet, § 9, mom. 2.

Tabell 7. Bokföringsår, revisorer m. m. i helstalliga aktiebolag

Företag	Bokföringsår	Bokslut färdigt den	Revisorer			Arvode per år till ord. revisorer (kr)
			Ordinarie	Suppleanter	Mandattid (år)	
<i>Kommunikationsdepartementet</i>						
AB Transitotrafik.....	1/1—31/12	1/4	2	1—2	1	100
<i>Finansdepartementet</i>						
AB Industrikredit.....	1/1—31/12	—	3	3	² 1	500
Nya system AB.....	1/1—31/12	1/4	5	5	¹ 1	2 000
AB Svenska tobaksmonopolet.....	1/1—31/12	1/4	5	5	¹ 1	2 000
Sveriges centrala restaurang AB.....	1/1—31/12	1/5	5	5	¹ 1	1 000
Sveriges kreditbank AB.....	1/1—31/12	—	3—5	3—5	1	2 500
AB Vin- & Spritcentralen.....	1/1—31/12	1/4	5	5	¹ 1	2 000
<i>Jordbruksdepartementet</i>						
AB Fjäråssand.....	—	—	1	1	1	—
Svenska spannmåls AB.....	1/9—31/8	—	3	3	1	5 000
<i>Handelsdepartementet</i>						
AB Ceaverken.....	1/1—31/12	1/4	2	2	1	700
Norrbottnens järnverk AB.....	1/1—31/12	1/5	3	3	1	1 200
Ruotivare gruv AB.....	1/1—31/12	15/3	2	2	1	125
AB Statsgruvor.....	1/7—30/6	—	2	2	1	2 000
AB Svensk torvförädling.....	1/4—31/3	15/6	2	2	1	1 200
Svenska penninglotteriet AB.....	1/1—31/12	1/4	2	2	1	750
Svenska skifferolje AB.....	1/7—30/6	1/11	3	3	1	1 500
AB Tipstjänst.....	1/7—30/6	1/9	2	2	1	2 000
<i>Pensionsstyrelsen</i>						
AB Kurortsverksamhet.....	1/1—31/12	—	2	2	1	200
<i>Järnvägsstyrelsen</i>						
GDG Biltrafik AB.....	—	—	3	3	1	1 000
AB Gävle vagnverkstad.....	1/1—31/12	15/2	2	2	1	400
Stockholm—Rimbo järnvägs AB.....	1/1—31/12	31/3	2	2	1	800
Svenska lastbil AB.....	1/1—31/12	1/3	2	2	1	750
Svenska rederi AB Öresund.....	—	—	2	2	1	900
AB Trafikrestauranger.....	1/1—31/12	1/3	3	3	1	900
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>						
Motala ströms kraft AB.....	—	—	2	2	1	600
<i>Domänstyrelsen</i>						
AB Statens skogsindustrier.....	1/1—31/12	15/4	3	3	1	3 500

¹ Dock två år för av Kungl. Maj:t utsedda.

² Dock högst två år för av bank- och fondinspektionen utsedd.

gäldsfullmäktige icke begagnar sig av denna rättighet, tillsätter Kungl. Maj:t även dessa revisorer i fråga om AB Svenska tobaksmonopolet och AB Vin-

& Spritcentralen. Fullmäktige har emellertid begagnat sig av ifrågavarande rätt, varför tilläggsbestämmelsen sannolikt icke ansågs erforderlig då Sve-

riges centrala restaurang AB och Nya system AB bildades. De av riksgäldsfullmäktige utsedda revisorerna skall utses utom fullmäktiges egen krets. De har hittills undantagslöst utgjorts av riksdagsledamöter. Ofta har därvid någon eller några av riksdagens revisorer ingått, ibland dessas ordförande.²³

Kungl. Maj:t utser även två revisorer jämte suppleanter i AB Trafikrestauranger²⁴ samt likaledes en revisor och en suppleant i AB Statens skogsindustrier.²⁵ I AB Kurortsverksamhet utses en revisor och en suppleant av fullmäktige för folkpensioneringsfonden.²⁶ Slutligen utses i Sveriges kreditbank AB och AB Industrikredit en revisor och en suppleant av bank- och fondinspektionen. Vidare kan representanter för de enskilda banker, som äger aktier i det senare företaget utse en revisor jämte suppleant. Begagnas ej denna rätt övergår den till bolagsstämman, som i sådant fall kommer att utse sammanlagt två revisorer och två suppleanter.²⁷

Analogt med motsvarande bestämmelser för styrelseledamot skall revisor, som utses av bolagsstämman, normalt utses för tiden intill nästa ordinarie bolagsstämman, vilket innebär en *mandattid* på ungefär ett år. Han kan även i likhet med styrelseledamot skiljas från sitt uppdrag innan denna tid gått tillända av bolagsstämman eller den, som eljest tillsatt honom.²⁸ Såsom framgår av tabell 7 har flertalet revisorer i de helstatliga bolagen en mandattid av ett år. Det är endast de av Kungl. Maj:t utsedda revisorerna i AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB och Nya system AB, som har en mandattid av två år. Därjämte kan den av bank- och fondinspektionen tillsatte revisorn i AB Industrikredit utses för denna tid.

Aktiebolagslagens *kompetensvillkor*

för revisor innebär bland annat att »revisor skall hava den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden, som med hänsyn till bolagets verksamhet erfordras för uppdraget». Vidare skall minst en av revisorerna vara auktoriserad revisor om aktiekapitalet eller maximikapitalet enligt bolagsordningen uppgår till två milj. kronor eller däröver eller om bolagets aktier eller av bolaget utgivna obligationer är föremål för notering å fondbörs inom riket. Auktoriserad revisor eller godkänd granskningsman skall också utses om det är föreskrivet i bolagsordningen eller begärs av aktieägare med ett sammanlagt aktiebelopp om minst en tiondel av hela aktiekapitalet.²⁹ Dyliga föreskrifter i bolagsordningen finns beträffande icke fullt hälften av de helstatliga aktiebolagen. I AB Svenska tobaksmonopolet skall vidare den av Kungl. Maj:t tillsatte revisorn vara auktoriserad revisor eller ha motsvarande kvalifikationer.³⁰ Av Kungl. Maj:t utsedd revisor i Sveriges centrala restaurang AB, AB Vin- & Spritcentralen och Nya system AB skall även vara auktoriserad revisor. Till revisor i det förstnämnda av dessa bolag får dessutom icke utses den, »som själv driver hotell- eller restaurangrörelse eller har andel i aktiebolag, som självt eller genom dotterbolag idkar sådan rörelse, ej heller den som, ändock att han icke har andel i bolag, som nu nämnts, är ledamot eller suppleant i styrelsen för sådant bolag eller tjänsteman i bolaget». Detta gäl-

²³ Betänkande av 1948 års revisionsutredning, sid. 38.

²⁴ Bolagsordningen, § 10.

²⁵ Bolagsordningen, § 11.

²⁶ Bolagsordningen, § 8.

²⁷ Bolagsordningen, § 11.

²⁸ ABL, 106 §.

²⁹ ABL, 107 §, 1 mom., suppleant för auktoriserad revisor skall även vara auktoriserad revisor.

³⁰ Bolagsordningen, § 9, mom. 2.

ler dock icke revisor eller revisorssuppleant i ifrågavarande bolags dotterbolag.³¹ För Nya system AB gäller bestämmelser av i huvudsak samma innebörd som de som gäller för Sveriges centrala restaurang AB. För AB Vin- & Spritcentralen stadgas på samma sätt att till revisor eller revisorssuppleant icke får utses den, »som äger eller har andel i företaget, som självt eller genom dotterföretag tillverkar eller försäljer rusdrycker eller, som självt eller genom dotterföretag idkar hotell- eller restaurangrörelse, ej heller den, som, ändock att han icke äger eller har andel i företaget, som nu nämnts, är ledamot eller suppleant i styrelsen för sådant företag eller tjänsteman i företaget». Detta hindrar dock icke att till revisor eller suppleant för denne, som väljes på bolagsstämma, kan utses ordinarie ledamot eller suppleant i styrelse för systembolag eller aktieägare i bolaget.³²

Några bestämmelser om *arvoden* till revisorer och suppleanter finns icke i aktiebolagslagen. Sådana arvoden brukar dock i allmänhet förekomma. Arvode till ordinarie revisorer utgår enligt tabell 7 i alla helstatliga aktiebolag utom ett. Beträffande arvodenas storlek är samma tendens skönjbar som i fråga om arvoden till styrelseledamöter. Revisorer i större, i regel direkt under Kungl. Maj:t hörande bolag åtnjuta sålunda högre arvoden än revisorer i bolag underställda kommunikationsverkens styrelser. För revisorssuppleanter finns som regel ej arvoden fastställda.

Arvodenas belopp fastställs — liksom i enskilda aktiebolag — i regel på bolagsstämma. Kungl. Maj:t bestämmer dock arvodets storlek för revisorer utsedda av Kungl. Maj:t eller riksgäldsfullmäktige i AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen samt Sveriges centrala restaurang AB. I Nya

system AB fastställer Kungl. Maj:t samtliga revisorerers arvoden. Bolagen är skyldiga att i enlighet härmed gälda ersättningar till ifrågavarande revisorer.³³

Vid behandlingen av revisorerernas *arbetsformer, befogenheter och åligganden* bör man lämpligen skilja mellan bolag, vars revision i huvudsak är uppbyggd enligt endast aktiebolagslagens bestämmelser och bolag med specialrevision. Till den förra gruppen hör flertalet undersökta företag, vilka i detta avseende kan behandlas mycket kort. De specialbestämmelser, som möjligen finns beträffande dessa bolag går i huvudsak ut på ett angivande av den tidpunkt då till revisorererna skall överlämnas räkenskaperna med tillhörande handlingar, styrelsens förvaltningsberättelse, vinst- och förlusträkning samt balansräkning, samt den tidpunkt då revisorererna skall avge skriftligt utlåtande, vari ansvarsfrihet för styrelsen bestämt avstyrkes eller tillstyrkes.³⁴

För Sveriges kreditbank AB gällande bestämmelser om revision i lagen den 22 juni 1911 om bankrörelse överensstämmer inte helt med aktiebolagslagens bestämmelser. På grund härav är revisionen i detta bolag grundligare än vad som behöver vara fallet i övriga helstatliga bolag. Dessutom skall styrelsens yttrande över i revisionsberättelsen framställda anmärkningar och förslag avges till bolagsstämman.³⁵ I AB Industri kredit skall revisorerernas utlåtande likaväl som styrelsens förvaltningsberättelse offentliggöras i tryck minst fjor-

³¹ Bolagsordningen, § 12, mom. 2.

³² Bolagsordningen, § 12, mom. 2.

³³ Se t. ex. avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 10.

³⁴ Se t. ex. bolagsordningen för Svenska lastbil AB, § 10. En utförlig framställning rörande revisionens allmänna uppgifter i ett aktiebolag givs bl. a. i Stenbeck m. fl., a. a. sid. 411 f.

³⁵ Bolagsordningen, § 12.

ton dagar före den ordinarie bolagsstämman.³⁶

Speciellt ordnad är revisionen i AB Svenska tobaksmonopolet, Sveriges centrala restaurang AB, AB Vin- & Spritcentralen och Nya system AB. I dessa bolag finns, som ovan nämnts, fem revisorer. Revisionen väljer inom sig ordförande och vice ordförande. Till ordförandesysslan har hittills alltid utsetts en av de av riksgäldsfullmäktige utsedda revisorerna. Sammanträde med revisionen äger rum första gången på kallelse av chefen för finansdepartementet samt därefter på kallelse av ordföranden minst en gång varje kalenderkvartal. Därutöver anordnas sammanträde då ordföranden eller minst två revisorer anser det erforderligt. Protokoll skall föras vid revisionens sammanträden.³⁷ Till den speciella form revisionen fått i dessa bolag hör även att den av Kungl. Maj:t utsedde revisorn skall vara *jourhavande revisor*³⁸, med i av Kungl. Maj:t utfärdad särskild instruktion fastställda åligganden.

Jourhavande revisorn i AB Vin- & Spritcentralen, som särskilt skall ge akt på att »bestämmelserna på rusdryckslagstiftningens område, gällande avtal mellan staten och bolaget ävensom föreskrifterna i bolagsordningen icke åsidosättes», har bl. a. viss rapportskyldighet i förhållande till chefen för finansdepartementet. Han skall därvid tillhandagå departementschefen med muntliga upplysningar och skriftliga yttranden rörande sitt verksamhetsområde, då så påkallas. Dessutom är han skyldig att göra anmälan till chefen för finansdepartementet eller Kungl. Maj:t om anledning till anmärkning eller erinran av beskaffenhet att kunna skada statens intressen eller eljest av svårare art.³⁹

Såväl ordföranden i revisionen i ovannämnda bolag som jourhavande re-

visorn åtnjuter särskilda arvoden för ifrågavarande uppdrag. I exempelvis AB Vin- & Spritcentralen, där det normala arvodet till revisorer är 2 000 kronor per år, får ordföranden sammanlagt 2 500 kronor per år och jourhavande revisorn sammanlagt 10 000 kronor per år. Dessutom skall såväl beträffande de ovannämnda bolagen som beträffande AB Industrikredit och AB Tipstjänst erforderliga penningmedel av bolagen ställas till revisorernas förfogande för anordnande av sifferrevision och annan erforderlig kontroll.⁴⁰

Sammanfattningsvis kan sägas om den revision i de helstatliga aktiebolagen, i princip uppbyggd enligt aktiebolagslagen, för vilken ovan redogjorts, att den medger viss kontroll över företagen från Kungl. Maj:ts och riksdagens sida (genom fullmäktige i riksgäldskontoret), grundad på sättet för revisorernas tillsättande i vissa av företagen. I AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB och Nya system AB är dessutom denna kontroll mera omfattande för Kungl. Maj:ts del, på grund av verksamheten av den av Kungl. Maj:t utsedde jourhavande revisorn i dessa bolag.

Allmänhetens insyn

I fråga om allmänhetens insyn kan först konstateras att tryckfrihetsförord-

³⁶ Reglemente för Aktiebolaget Industrikredit, § 8.

³⁷ Se t. ex. bolagsordningen för AB Svenska tobaksmonopolet, § 9, mom. 3—4 samt Betänkande av 1948 års revisionsutredning, sid. 38.

³⁸ Se t. ex. bolagsordningen för AB Svenska tobaksmonopolet, § 9, mom. 2.

³⁹ Kungl. Maj:ts instruktion den 24 april 1931 för den av Kungl. Maj:t förordnade jourhavande revisorn i Aktiebolaget Vin- och spritcentralen. I sammanhanget bör erinras om att även bank- och fondinspektionen utfärdar särskild instruktion för av inspektionen utsedd revisor i Sveriges kreditbank AB på grund av lag 22 juni 1911 om bankrörelse, 69 §, 2:a stycket.

⁴⁰ Se t. ex. avtal angående utövandet av statens tobaksmonopol, § 11.

ningens stadganden inte är tillämpliga på de helstatliga aktiebolagen. Allmänheten har därför inte den möjlighet till insyn, som föreligger beträffande de affärsdrivande verken och andra till statens förvaltning hörande organ. En viss möjlighet finns dock med hjälp av hos statliga myndigheter förvarade rapporter och andra handlingar berörande de helstatliga bolagen. Dessa handlingar kan emellertid göras otillgängliga för allmänheten genom hemligstämpling. Detta har exempelvis förekommit med vissa ekonomiska utredningar, som förebragts av AB Statsgruvor i samband med ett låneärende, med hänvisning till handlingarnas innehåll av upplysningar om bolagets affärs- och driftförhållanden av sådan art, att det skulle lända företaget till men, om handlingarna offentliggjordes.⁴¹

Frågan om allmänhetens insyn i de helstatliga företagen har debatterats i samband med ett konkret fall. Skattebetalarnas förening hade begärt att få ta del av vissa uppgifter rörande de eko-

nomiska förhållandena vid Svenska skifferolje AB. Detta förvägrades föreningen vilket föranledde en interpellation vid höstsessionen under 1952 års riksdag, vari interpellanten begärde en redogörelse av statsrådet och chefen för handelsdepartementet rörande de skäl, som föranlett denna vägran. I sitt svar framhöll statsrådet, att de statliga aktiebolagen lika litet som de enskilda var juridiskt skyldiga att lämna andra upplysningar om sin förvaltning än dem aktiebolagslagen fordrade. För att tillgodose allmänhetens befogade anspråk på insyn så långt det gick utan att det lände företagen till men, hade man år 1950 gjort vissa ändringar i aktiebolagslagen. Härvid hade man emellertid icke gjort någon åtskillnad mellan enskilda och statliga aktiebolag. De senare borde dock principiellt så långt det var försvarligt lämna upplysningar till allmänheten. I fråga om framställningen från skattebetalarnas förening hade styrelsen för Svenska skifferolje AB enhälligt beslutat avslag.⁴²

⁴¹ Lag 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, 21 §.

⁴² AK prot. 25/1952 H. sid. 19 och 30/1952 H. sid. 43 ff.

NIONDE KAPITLET

Organiserat samarbete med utomstående organ¹

Detta avsnitt är avsett att något behandla formerna för samarbete inom organ, som ligger vid sidan av företagets ordinarie organisation samt med myndigheter, organisationer m. fl.²

Kollektivavtalsförhandlingar

Den kanske mest iögonfallande sidan av denna verksamhet är de regelbundet återkommande kollektivavtalsförhandlingarna. Dylika förhandlingar förekommer beträffande alla helstatliga bolag med undantag av Ruotivare gruv AB och AB Transitotrafik, som ej bedriver egen rörelse, samt AB Industrikredit och AB Fjäråssand, vilkas rörelse är av mindre omfattning, åtminstone med hänsyn till antalet anställda.

Flertalet övriga företag bedriver sina avtalsförhandlingar i egen regi. Bland dessa märks vissa större, direkt under Kungl. Maj:t hörande bolag, såsom AB Vin- & Spritcentralen, Svenska spannmåls AB och AB Statsgruvor samt Svenska penninglotteriet AB. Vidare ingår i denna grupp vissa under centrala ämbetsverk hörande bolag, vilkas avtalsförhandlingar dock ofta äger rum med biträde av eller tillsammans med ifrågavarande ämbetsverk.

Enligt instruktionen för statens avtalsnämnd skall nämnden lämna visst biträde i frågor rörande kollektivavtal till de helstatliga aktiebolagen på begäran av dessa bolags företagsledningar eller av förhandlingsorganisation, som

bildats av sådana företagsledningar. Avtalsnämnden skall härvid, i den mån så lämpligen kan ske, tillhandahålla biträde vid kollektivavtalsförhandlingar. Till detta uppdrag kan anlitas nämndens ordförande eller annan ledamot eller befattningshavare hos nämnden. Avtalsnämnden skall vidare avgiva utlåtanden i frågor rörande tolkning av gällande kollektivavtal för ifrågavarande företag samt tillhandahålla upplysningar från nämndens kansli. Om Kungl. Maj:t därom förordnar skall detta kansli dessutom stå till förfogande för särskilt bildad förhandlingsorganisation av ovan nämnt slag.³

Statens avtalsnämnd betjänar direkt och mera regelbundet endast tre bolag, nämligen AB Svenska tobaksmonopolet, GDB Biltrafik AB och AB Gävle vagnverkstad. Man torde dock ha skäl att förutsätta, att några av de i det föregående nämnda företagen, främst sådana som hör under centrala ämbetsverk, åtminstone tillfälligtvis eller indirekt drar nytta av avtalsnämndens verksamhet. En särskild form härför finns dessutom i avtalsnämnden för statsägda bolag.

Avtalsnämnden för statsägda bolag är ett relativt lösligt organiserat organ,

¹ På grund av den korta tid Nya system AB varit i verksamhet beröres bolagets förhållanden icke i detta avsnitt.

² Framställningen i detta kapitel grundar sig till stor del på från de helstatliga aktiebolagen direkt erhållna upplysningar.

³ K. instr. 30 juni 1947 för statens avtalsnämnd, 9 §.

vars verksamhet huvudsakligen baserar sig på överenskommelse mellan AB Ceaverken, Norrbottens järnverk AB, AB Svensk torvförädling, Svenska skifferolja AB samt AB Tiptjänst, vilkas kollektivavtalsförhandlingar nämnden betjänar. Nämnden utnyttjas dessutom tillfälligtvis av vissa utanför överenskommelsen stående företag, såsom AB Vin- & Spritcentralen och Svenska lastbil AB. Ordförande i nämnden är en i Stockholm verksam advokat. Uppdraget som sekreterare i nämnden är för närvarande ålagt en befattningshavare i statens avtalsnämnd. Som ledamöter inträder representanter för vid förhandlingarna berörda företag, bland vilka vanligen befinner sig ifrågavarande företags verkställande direktör. Nämnden saknar eget kansli. I anslutning till vad ovan anförts har Kungl. Maj:t emellertid förordnat att statens avtalsnämnds kansli skall stå till förfogande för avtalsnämnden för statsägda bolag. Kostnaderna för sistnämnda organs verksamhet bestrids av de anslutna företagen i proportion till den grad ifrågavarande företag tar nämndens tjänster i anspråk, varvid hänsyn tages till storleken av den personal, som är anställd hos företagen.

De helstatliga bolag, som överenskom om inrättande av avtalsnämnden för statsägda bolag, var tidigare anslutna till det enskilda näringslivets arbetsgivarorganisationer. För närvarande är det endast i fråga om ett av de undersökta företagen som dylik anslutning förefinns. Sålunda är Sveriges kreditbank AB anslutet till Bankernas förhandlingsorganisation. Dessutom förekommer förhandlingar gemensamma för AB Trafikrestauranger, Sveriges centrala restaurang AB samt Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranger. Organiserad samverkan med enskilda organisationer på detta områ-

de är således en relativt sällsynt företeelse. Tidigare var emellertid flera av de helstatliga aktiebolagen anslutna till Svenska arbetsgivareföreningen. Företagen utträdde ur denna organisation den 1 januari 1947 efter uppmaning härom av chefen för handelsdepartementet. Någon skillnad med avseende på avtalens innehåll synes detta ej ha inneburit.

Sammanfattningsvis kan sägas om kollektivavtalsförhandlingarna i de helstatliga aktiebolagen, att organisationen av denna verksamhet är jämförelsevis splittrad. De bolag, för vilka avtalsförhandlingar förekommer, kan indelas i sådana, som huvudsakligen i egen regi sköter sina förhandlingar, sådana, som anlitar statens avtalsnämnd, sådana, som betjänas av avtalsnämnden för statsägda bolag, samt sådana, som är anslutna till eller samgår med enskilda arbetsgivarorganisationer.

Tekniska och ekonomiska organisationer

Tekniska och ekonomiska organisationer av olika slag tillgodoser ett behov inom näringslivet av samarbete mellan företag vid sidan av det som äger rum i arbetsmarknadsfrågorna. Även för de helstatliga aktiebolagen är denna möjlighet till samarbete av betydelse. Antalet organisationer av detta slag, som åtminstone kan räkna något av ifrågavarande företag bland sina medlemmar, uppgår till över fyrtio. De helstatliga bolagen är i genomsnitt medlemmar i två eller tre organisationer. I de större företagen kan antalet uppgå till över tio. Bland organisationer, som främst synes vara av intresse i detta sammanhang märks handelskamrarna (både inom och utom landet), Sveriges industriförbund, Sveriges kemiska industrikontor, Sveriges allmänna exportförening samt Köpmannaföreningar. Bolagens medlemskap i organisationer av

ifrågavarande slag redovisas fullständigt i bilaga 3.

Offentliga myndigheter

Samarbete med offentliga myndigheter torde i nuvarande samhälle vara en vanlig företeelse beträffande såväl statliga som enskilda företag av olika slag. Åtskilliga av de helstatliga bolagen skiljer sig i detta avseende icke från de enskilda företagen i allmänhet. I vissa fall förekommer emellertid ett samarbete av intimare slag.

Ibland kan dylikt samarbete vara föreskrivet i lag eller författning. Så är fallet i fråga om statens tobaksnämnd.⁴ Denna är en för hela riket gemensam nämnd med uppgift att i samarbete med monopolets utövare — d. v. s. AB Svenska tobaksmonopolet — och samman slutningar av återförsäljare »verka för en sund utveckling av handeln med tobaksvaror». Nämnden skall avge egna framställningar eller begärda yttranden till monopolets utövare i frågor om import av tobaksvaror och om förhållandet mellan monopolets utövare och de enskilda återförsäljarna. Av nämndens sju ledamöter utses ordföranden, vice ordföranden samt ytterligare en ledamot av Kungl. Maj:t medan kommerskollegium utser två ledamöter företrädande återförsäljarnas intressen och två utses av monopolets utövare. På samma sätt utses suppleanter för nämndens ledamöter. Kungl. Maj:t har utfärdat särskild instruktion för nämnden.⁵

Även de i vissa fall förekommande avtalen mellan Kungl. Maj:t och ett helstatligt bolag kan innehålla bestämmelser av ifrågavarande slag. Sålunda skall Sveriges centrala restaurang AB vid handläggning av frågor, som rör lokala förhållanden, i erforderlig utsträckning samarbeta med vederbörande myndigheter.⁶

För vissa helstatliga bolags samarbete

med statsorgan i kontrollsyfte ävensom för statliga organs möjligheter att i vissa fall ge direktiv till de helstatliga bolagen har tidigare redogjorts.

I syfte att erhålla en mera kvantitativ bild av de helstatliga aktiebolagens samarbete med i huvudsak de statsmyndigheter, som representerar staten som aktieägare har från ifrågavarande företag inskaffats förteckningar över till dylika myndigheter avlätna skrivelser avseende de senaste fem åren. Härvid har bortsetts från skrivelser behandlande utpräglat tekniska eller affärsmässiga problem, såsom till exempel med samtrafiken mellan statens järnvägar och Stockholm—Rimbo järnvägs AB sammanhängande frågor, vilka föranleder en tät och regelbunden skriftväxling mellan bolaget och ifrågavarande myndighet.

I flera av företagen inskränker sig denna skriftväxling till kallelser till ordinarie eller extra bolagsstämma och liknande frågor av formell karaktär, direkt sammanhängande med statens egenskap av aktieägare. I ungefär halva antalet företag har därutöver förekommit skrivelser i speciella frågor. Särskilt omfattande synes skriftväxlingen ha varit i AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- & Spritcentralen, Sveriges centrala restaurang AB samt Svenska spannmåls AB.

I relativt hög grad har denna skriftväxling utgjorts av remissyttranden. Särskilt i företag, som icke är självfinansierande har finansiella frågor tagit relativt stort utrymme i anspråk. I övrigt har förekommit rapporter samt hemställningar om Kungl. Maj:ts fastställelse av vissa bolagsstämmobeslut,

⁴ Lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror, 5 kap.

⁵ K. instr. 11 juni 1943 för statens tobaksnämnd.

⁶ Avtal angående godkännande av Sveriges centrala restaurang AB etc., § 5.

såsom i fråga om ändringar i bolagsordning m. m. Slutligen har skattefrågor varit föremål för skriftväxling i AB Svenska tobaksmonopolet och AB Vin- & Spritcentralen, samt frågor om be- myndigande och tillstånd av olika slag i anledning av i det föregående be- handlade speciella lagar och avtal fö- rekommit i de ovannämnda bolagen samt i Sveriges centrala restaurang AB och Svenska spannmåls AB.

De ovan behandlade skrivelserna har i regel avlåtits till Kungl. Maj:t via det departement varunder bolaget närmast hör respektive till ett centralt ämbets- verk, då sådant företräder den statliga äganderätten. Ett undantag utgör i vissa

avseenden Svenska spannmåls AB, vars kommunikationer med Kungl. Maj:t i re- gel sker genom statens jordbruksnämnd. Att döma av skriftväxlingen är de hel- statliga aktiebolagen i hög grad själv- ständiga i sin verksamhet gentemot sta- ten, åtminstone jämfört med ämbets- verk och andra till statens förvaltning hörande organ. Något mera intensivt än beträffande övriga bolag är möjligen samarbetet mellan staten och monopol- bolagen, till följd av att dessa i speciell grad utövar statliga funktioner. Detta gäller även i viss mån i fråga om lik- nande företag som Sveriges centrala restaurang AB och Svenska spannmåls AB.

TIONDE KAPITLET

Industriell demokrati¹

Vissa försök att införa företagsnämnder i vårt land gjordes redan på 1920-talet. Dessa försök fick ej någon större kvantitativ omfattning utan det är först efter andra världskriget, som den industriella demokratin blivit en betydelsefull faktor i arbetslivet. Som grund för verksamheten i flertalet företagsnämnder inom det enskilda näringslivet finns ett huvudavtal mellan svenska arbetsgivareföreningen å ena sidan samt landsorganisationen i Sverige och tjänstemännens centralorganisation å andra sidan.²

Även beträffande de helstatliga företagen har man valt avtalsvägen för organiserandet av företagsnämndsverksamheten. Avtal om företagsnämnder förekommer i sjutton av de helstatliga företagen. Avtal om företagsnämnder saknas beträffande AB Transitotrafik, AB Industrikredit, Sveriges centrala restaurang AB (avser ej dotterbolagen), AB Fjäråssand, Svenska spannmåls AB, Ruotivare gruv AB, Svenska penninglotteriet AB samt Svenska rederi AB Öresund.

För de till avtalsnämnden för statsägda bolag anslutna företagen finns bestämmelser om företagsnämnder intagna i huvudavtalet mellan nämnden och Landsorganisationen i Sverige, kompletterade med ett avtal mellan nämnden och Tjänstemännens centralorganisation rörande tjänstemännens medverkan.³

Enligt huvudavtalet skall företags-

nämnd inrättas i företag, som i regel sysselsätter minst tjugufem arbetare. I avtalets tredje paragraf sägs vidare att företagsnämnden är ett organ för information och samråd med uppgift

»att upprätthålla fortlöpande samverkan mellan arbetsgivaren och de anställda för åstadkommande av bästa möjliga produktion;

att bereda de anställda insikt i verksamhetens ekonomiska och tekniska betingelser samt rörelsens resultat;

att verka för de anställdas trygghet i anställningen samt för säkerhet, sundhet och trivsel i arbetet;

att främja inom företaget bedriven yrkesutbildning

samt att i övrigt verka för goda produktions- och arbetsförhållanden vid företaget».

Företagsnämnden, som sålunda icke har beslutande funktion, har att behandla frågor rörande produktionens teknik, organisation, planering och utveckling. De anställdas representanter kan framställa förslag i dessa frågor till arbetsgivaren. Denne är å sin sida

¹ Nya system AB:s förhållanden beröres icke i detta avsnitt.

² En utförligare framställning rörande bakgrunden till företagsnämndsverksamheten i Sverige ges i Tersman R.: Företagsnämnderna i Sverige — historisk och internationell bakgrund Affärssekonomi 15/1953, sid. 959 ff.

³ Huvudavtal mellan Avtalsnämnden för Statsägda Bolag och Landsorganisationen i Sverige, den 22 november 1947, samt Avtal om Företagsnämnder mellan Avtalsnämnden för Statsägda Bolag och Tjänstemännens Centralorganisation, den 22 november 1947.

skyldig att lämna nämnden regelbunden information av teknisk och ekonomisk karaktär. Företagsnämnden får icke taga befattning med frågor, som är att anse som kollektivavtalsfrågor eller lönefrågor.

Nämnden består av representanter för arbetsgivaren, tjänstemännen och arbetarna. Ordföranden utses i allmänhet av arbetsgivaren. Sammanträde, som bör hållas utom arbetstiden, skall äga rum minst en gång varje kalenderkvartal. Specialister kan kallas till nämndens sammanträden för att lämna redogörelser för särskilda frågor. Ledamöterna kan åläggas viss tystnadsplikt. I regel åligger det dock nämnden att göra resultatet av sitt arbete känt bland företagets anställda.

Den ordning för företagsnämndsverksamheten i de helstatliga aktiebolag, som är anslutna till avtalsnämnden för statsägda bolag, för vilken ovan redogjorts, gäller i allt väsentligt även för övriga bolag, där företagsnämnder finns, ehuru dessa har egna överenskommelser rörande företagsnämnder med respektive arbetstagarorganisationer. Den överensstämmer även i huvudsak med vad som gäller för det enskilda näringslivet enligt 1946 års avtal mellan arbetsmarknadens huvudorganisationer. Detta belyses för övrigt bäst av att ett helstatligt aktiebolag, AB Vin & Spritcentralen, tillämpar detta för den enskilda arbetsmarknaden gällande avtal.

BILAGA 1

Frågeformulär

1. Har ärenden utöver i bolagsordningen fastställda förekommit vid de senaste fem årens ordinarie bolagsstämmor? När? Vilka?
.....
.....
2. Vilka nu fungerande styrelseledamöter är direkt utsedda av Kungl. Maj:t?
.....
.....
3. Styrelsens vanliga sammanträdesplats:
4. Arvode till styrelsens ordförande:
 - » till ord. styrelseledamöter:
 - » till suppleanter i styrelsen:
 - » till revisorer:
 - » till revisorssuppleanter:
5. Bolagets medlemskap i närings-, bransch-, intresseorganisationer o. d.:
.....
.....
6. Genom vilket organ bedrivs avtalsförhandlingar för bolagets räkning?
.....
7. Vilka olika slag av ärenden är vanligen föremål för styrelsens behandling?
.....
.....
.....

Pensionsförhållandena inom de helstatliga aktiebolagen¹

Pensionsförhållandena inom de helstatliga aktiebolagen är synnerligen olikartade. Inom ett och samma bolag finns ofta olika pensionssystem för skilda personalkategorier. Det förekommer också företag där vissa personalkategorier saknar pensionsrätt medan andra tillerkänts sådan. I det följande redogörs för pensionsförhållandena i de helstatliga bolagen med hänsyn tagen till de förekommande pensionssystemen. I en slutgrupp redogörs för de fall då pensionsrätt saknas.

Beträffande pensionsförmånernas storlek gäller härvid följande:

För *tjänstemän*, till vilka här räknats jämväl månadsavlönade arbetsledare och förmän, utgör egenpensionen, där ej annat anmärkts, 60 procent av den pensionsgrundande lönen. Inom vissa bolag är lönen i den mån den överstiger ett visst belopp endast i begränsad utsträckning eller överhuvudtaget icke pensionsgrundande. Sådant har ej anmärkts särskilt, enär ändringar härvidlag ofta förekommer.

Familjepension utgår vanligen med 25—30 procent av den pensionsgrundande lönen till ensam änka. Vanligen har endast män familjepensionsrätt.

Pensionsåldern är regelmässigt 65 år för män och 60 för kvinnor.

För *arbetarpersonal* är pensionsförmånerna så divergerande, att de alltid angivits särskilt.

1. Personal underkastad för statstjänstemän gällande pensionsbestämmelser

Svenska spannmåls AB

Lagerhuspersonalen har, därest övergång skett från statens lagerhus- och fryshusstyrelse, tillförsäkrats pensionsrätt enligt 1947 års tjänste- och familjepensionsreglementen för arbetare. (Se även 3 B, 5 och 6.)

AB Gävle vagnverkstad

Såväl tjänstemän som arbetare är underkastade de statliga pensionsbestämmelserna.

Stockholm—Rimbo järnvägs AB

Ordinarie personal är delägare i f. d. Enskilda Järnvägarnes Pensionskassa. Vid utbetalning av pensionsbeloppen utgår från kassan ett grundbelopp. Vad som sedan återstår för att pensionerna skall uppnå den statliga pensionens nivå bestrids av SRJ-medel. För e. o. personal utgår samma pensionsförmåner. För extra linjepersonal och arbetare gäller följande:

- a) Den personal, vilken icke är ansluten till EJP och ej uppnått 63 års ålder den 2 januari 1952, skall vid avgång ur tjänst åtnjuta pension enligt 1947 års tjänstepensionsreglemente för arbetare.
- b) Den, som den 2 januari 1952 uppnått 63 års ålder, erhåller vid avgång ur tjänst pensionsförmåner enligt KK 490/1947. (De summariska arbetar-pensionsbestämmelserna.)

¹ Nya system AB har ej medtagits.

e) Den, som vid avgång ur järnvägens tjänst icke uppfyller de i nämnda kungörelser stadgade förutsättningarna för erhållande av pension, kommer i åtnjutande av understöd enligt vid SRJ tidigare tillämpad praxis, vederbörligen omreglerat enligt KK 657/1947.

Svenska lastbil AB

Ungefär 30 tjänstemän är anställda vid SJ och har pensionsrätt i denna anställning. (Se även 3 B, 4 och 5.)

AB Statens skogsindustrier

Bolaget har ålagts att pensionera de arbetare, förmän och arbetsledare, som vid bolagets bildande övertagits från domänverket, enligt de pensionsreglementen, vilka gällde för dem vid övertagandet, med de ändringar betr. tilläggsförmåner å pensionerna, som Kungl. Maj:t senare kunde komma att fastställa. (Se även 3 B och 4.)

2. Anslutna till statens pensionsanstalt

AB Kurortsverksamhet

Befattningshavare, som är underkastade tjänstereglemente. (Beträffande kollektivavtalsanställda se 4.)

3. SPP-an slutna

A. Grundlönerna pensionsförsäkrade i SPP, rörligt tillägg å pensionerna utbetalas av arbetsgivaren.

B. Hela lönen pensionsförsäkrad. (Förutom egen- och familjepension utgår i flertalet fall engångsbelopp (»kapitalunderstöd») vid tjänstepensions- och familjepensionsfall. Sådant fall, där huvudmannens bidrag i ett eller annat hänseende är maximerat, har icke särskilt anmärkts, enär ändringar i sådana hänseenden ofta förekommer.)

AB Industrikredit

AB Vin- & Spritcentralen

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 6.)

Svenska spannmåls AB

Kontorspersonal efter ansökan i varje särskilt fall (omkring 50 procent av personalen). (Se även 1, 5 och 6.)

AB Ceaverken

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 6.)

AB Statsgruvor

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 4.)

AB Svensk torvförädling

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 6.)

Svenska penninglotteriet AB

Tjänstemän. Direktören tillförsäkrad en årlig pension av 19 000 kronor.

Svenska skifferolja AB

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 6.)

AB Tipstjänst

Tjänstemän.

Svenska lastbil AB

Sju tjänstemän. (Se även 1, 4 och 5.)

Svenska rederi AB Öresund

Kontorspersonal. (Se även 3 D och 5.)

AB Statens skogsindustrier

Tjänstemän. (Se även 1 och 4.)

C. Lönen delvis pensionsförsäkrad.

Norrbottnens järnverk AB

Tjänstemän. Pensionsförsäkringen grundas på den anställdes årslön inkl. värdet av ev. bostadsförmån, men exkl. dyrtidstillägg, som för närvarande är 25,7 procent. (Betr. arbetarpersonal se 6.)

D. Specialavtal med SPP.

Svenska rederi AB Öresund

Servispersonal försäkrad för visst belopp (högst 3 500 kr). Den anställda

erlägger en tredjedel av premien. Restauranginspektörerna är försäkrade för visst belopp och erlägger själva halva premien. (Se även 3 B och 5.)

4. Pensionering i egen regi

AB Svenska tobaksmonopolet

Bolaget har en pensionskassa för förvaltningspersonal och en för arbetare. För förvaltningspersonalen utgör delaktighetsbeloppet 65 procent av årslönen för män och 60 procent för kvinnor. För arbetarpersonalen är pensionsåldrar och delaktighetsprocent samma som för förvaltningspersonalen. Särskilda regler gäller för beräkning av lön. Dyrtidstillägg å pensionerna utgår med olika procental för olika år för båda kategorierna.

Sveriges centrala restaurang AB

Bolaget har ett pensionsreglemente för tjänstemannapersonal och ett för annan personal. Enligt pensionsreglementet för *tjänstemän* förekommer pensioneringsperioder (för män 62—67 år, för kvinnor 60—67 år). Begynnelseunderlag för egenpension är 60 procent av den genomsnittliga grundlönen under de tre sista anställningsåren, slutunderlaget (efter uppnåendet av 67 års ålder) 800 kronor lägre. Familjepensionsunderlaget är 42 procent av begynnelseunderlaget för egenpension. Familjepension kan utgå till änka, barn och adoptivbarn och frånskild maka. Dyrtidstillägg kan utgå å pension, men ej å livränta. *Annan personal* kan endast tillerkännas temporär ålderspension med högst 1 500 kronor för år från pensionsåldern (för serveringspersonal 60 år för män, 55 för kvinnor, för övrig personal 62 år för män, 60 år för kvinnor) till 67 års ålder.

AB Statsgruvor

Bolaget har en pensionsstiftelse för arbetare. Pensionsåldern är 65 år för

manliga arbetare, som ej har underjordsarbete och 60 år för övriga. Förmånerna omfattar ålderspension (högst 600 kronor för år till 67 år, därefter 300 kronor), invalidpension (600 kronor för år vid fullständig arbetsoförmåga), änkepension (45 procent av mannens ålderspension före fyllda 67 år) samt barnpension (utgår som tillägg till änkepensionen). Dessutom utgår från en pensionskassa, till vilken anslutning är obligatorisk, ålderspension med 200 kronor för år före 67 år och 100 kronor därefter, invalidpension med högst 234 kronor för år, änkepension med 90 kronor för år och barnpension med vissa procent av änkepension. Beträffande tjänstemän se 3 B.

AB Kurortsverksamhet

Kollektivavtalsanställda är underkastade ett pensionsreglemente, för vilket 1947 års allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen tjänat som förebilder. En skillnad är dock, att kvinnliga befattningshavare saknar familjepensionsrätt.

GDG Biltrafik AB

Några särskilda pensionsbestämmelser finns icke; förmånerna framgår av avtalen och beträffande pensioneringen har förhållandena vid statens järnvägar tjänat som förebild. Pensionerna bekostas av GDG Biltrafik AB:s Fria Pensionsstiftelse.

Svenska lastbil AB

Tjänstemän, som ej är anslutna till SPP (se 3 B/) eller anställda hos SJ (se 1/) vinner inträde i SLAB fria pensionsstiftelse efter tre års fast anställning. Pension utgår med 60 procent för egenpension samt 24 procent för familjepension av pensionsunderlagen, som för egenpension motsvarar den ursprungliga pensionslönen (= grundlönen i innehavande lönerum; för den som anslutits

fr. o. m. 1 januari 1954 grundlönen i högsta lönerummet i innehavande lönegrupp enligt grundlönetabell. Lönegrupperna motsvarar i princip de statliga lönegraderna och rörligt tillägg på lön motsvarar ungefär de statliga rörliga tilläggen) jämte eventuellt senare tillkommande förhöjningar i densamma. För familjepension gäller liknande, dock att därvid till pensionslönen vid inträdet läggs ett belopp av 1 500 kronor. (Betr. arbetare se 5).

AB Trafikrestauranger

Bolaget har en pensionskassa för tjänstemän och en för arbetare.

För *tjänstemännen* skall såsom tjänstepensionsunderlag för tiden intill den månad, då pensionstagaren uppnår 67 års ålder, tillämpas ett begynnelseunderlag, utgörande 60 procent av den genomsnittliga pensionslönen för de senaste 36 anställningsmånaderna och därefter ett slutunderlag, som är 792 kronor lägre.

Familjepensionsunderlaget är 25 procent av den genomsnittliga pensionslönen under de senaste 36 anställningsmånaderna eller, om delaktighetstiden understiger 36 månader, av delägarens ursprungliga pensionslön. Rörligt tillägg å pensionerna utgår för närvarande med 60 procent.

För *arbetarpersonalen* (till denna räknas kokerskor, servitörer, hovmästare etc.) är pensionsåldern 63 år för män och 60 år för kvinnor. Pensionsförmånerna är ålderspension, förtidspension (= invalidpension) och familjepension. Personalen är i pensionshänseende uppdelad i sex pensionslönegrupper (grupp 1 = 1 800 kronor, grupp 6 = 4 800 kronor). Ålderspension utgår med olika procenttal alltefter delaktighetstiden, räknat på varje pensionslönedel för sig. Pensionsunderlaget för familjepension (som kan utgå till änka,

frånskild maka och barn) beräknas på ett 1 500 kronor högre lönebelopp och pension utgår för ensam änka med 40 procent av detta underlag. Fribrevsrätt finns.

Motala ströms kraft AB

Personalen är tillförsäkrad pensionsförmåner enligt vid varje tidpunkt gällande pensionsreglemente för statsanställd personal men med de pensionsåldrar styrelsen bestämmer. Vid bolaget finns en bunden och en fri pensionsstiftelse och för viss personal, som före 1946 pensionsförsäkrats i SPP betalas fortfarande pensionsavgifter dit (årsavgift 35 000 kronor).

AB Statens skogsindustrier

Alla manliga arbetare, som anställs efter den 1 januari 1942, tillhör statens skogsindustriers pensionskassa. Pensionsåldern är 62 år. Hel egenpension utgår för närvarande med 800 kronor för år till 67 år och 400 kronor för år därefter. Dessutom utgår änkepension och s. k. temporär överlevnadspension med smärre belopp. Bestämmelserna är under omarbetning. Ett fåtal tjänstemän, vilka var för gamla att anslutas till SPP, tillhör också pensionskassan, och för dem tillämpas helt SPP:s pensioneringsbestämmelser såsom för de andra tjänstemännen. (Se även 1 och 3 B.)

5. Övriga förekommande pensionsanordningar *Sveriges kreditbank AB*

Den ordinarie personalen är anknyten till Bankanställdas Pensionskassa (BPK). Förmånerna är ungefär som i SPP.

Svenska spannmåls AB

Viss äldre personal har anslutits till pensionsstyrelsens frivilliga försäkring, varvid den anställda i regel erlägger 10 procent av sin lön och bolaget bidrager med dubbla beloppet. (Denna pensions-

form gäller för omkring 25 procent av personalen.) (Se även 1, 3 B och 6.)

Svenska lastbil AB

Arbetarna har icke rätt till någon pension, men för varje fast anställd arbetare tillhörande Svenska Transportarbetareförbundet avsätts 10 kronor per månad sedan år 1952 att användas som grundplåt om pensionering en gång skall bli aktuell. (Betr. tjänstemän se 1, 3 B och 4.)

Svenska rederi AB Öresund

Fartygs- och maskinbefälet är anslutna till Sjöbefälets Pensionskassa — en befälhavare ansluten till pensionsstyrelsens frivilliga försäkring.

Fartygs- och maskinmanskaper anslutna till Handelsflottans Pensionsanstalt. (Se även 3 D och 3 B.)

6. Ingen pensionsrätt

AB Vin- & Spritcentralen

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 B.)

Svenska spannmåls AB

Den kontorspersonal, som icke nämnts under 3 B eller 5 (omkring 25 procent), liksom den arbetarpersonal, som ej nämnts under 1 saknar pensionsrätt.

AB Ceaverken

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 B.)

Norrbottens järnverk AB

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 C.)

AB Svensk torvförädling

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 B.)

Svenska skifferolje AB

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 B.)

BILAGA 3

Helstatliga aktiebolags medlemskap i tekniska och ekonomiska organisationer inom näringslivet¹

<i>Organisationer:</i>	<i>Medlemmar:</i>
Föreningen Gruvarbetsstudiekontoret	Svenska skifferolja AB
Föreningen Svenska sågverksmän	AB Statens skogsindustrier
Gödsel- och kalkindustriernas samarbetsdelegation	Norrbottnens järnverk AB
Handelskammare, svensk	AB Svenska tobaksmonopolet Sveriges kreditbank AB AB Vin- & Spritcentralen Svenska spannmåls AB AB Ceaverken Norrbottnens järnverk AB Svenska skifferolja AB
Handelskammare, internationell	AB Svenska tobaksmonopolet Sveriges kreditbank AB AB Vin- & Spritcentralen
Industriens bostadsförening	Svenska skifferolja AB AB Statens skogsindustrier
IVA:s svetskommission	Svenska skifferolja AB
IVA:s transportforskningskommission	AB Vin- & Spritcentralen AB Svenska tobaksmonopolet
Jernkontoret	Norrbottnens järnverk AB AB Statens skogsindustrier
Järnverksföreningen	Norrbottnens järnverk AB
Köpmannaföreningar	AB Svenska tobaksmonopolet Sveriges kreditbank AB AB Vin- & Spritcentralen
Lastbilscentraler (inom Lastbilscentralernas riksförbund)	Svenska lastbil AB
Musiketablissemangens förening	AB Trafikrestauranger
Motormännens riksförbund	Svenska lastbil AB

¹ Nya system AB har icke medtagits.

Organisationer:

Norrlands skogsvårdsförbund
 Scankraft
 Stockholms fastighetsägareförening
 Stockholms fondbörs
 Stockholms samaritförening
 Sveriges allmänna exportförening

 Sveriges hotell- och restaurangförbund
 Sveriges industriförbund

 Sveriges kemiska industrikontor

 Sveriges möbeltransportörers förbund
 Sveriges pappersbruksförbund
 Sveriges redareförening
 Svenska bankföreningen
 Svenska brandkårernas riksförbund
 Svenska brandskyddsföreningen

 Svenska cellulosaaföreningen
 Svenska elverksföreningen
 Svenska gruvföreningen
 Svenska järnvägsföreningen
 Svenska kemistsamfundet

 Svenska lasttrafikbilägareförbundet
 Svenska lokaltrafikföreningen
 Svenska pappersbruksföreningen
 Svenska pappers- och cellulosaingenjör-
 järsföreningen
 Svenska petroleuminstitutet

Medlemmar:

AB Statens skogsindustrier
 AB Statens skogsindustrier
 AB Statens skogsindustrier
 Sveriges kreditbank AB
 AB Vin- & Spritcentralen
 Sveriges kreditbank AB
 AB Ceaverken

 AB Trafikrestauranger
 AB Svenska tobaksmonopolet
 AB Vin- & Spritcentralen
 AB Statsgruvor
 Svenska skifferolja AB
 AB Statens skogsindustrier

 AB Svenska tobaksmonopolet
 AB Vin- & Spritcentralen
 AB Ceaverken
 Svenska skifferolja AB

 Svenska lastbil AB
 AB Statens skogsindustrier
 Svenska rederi AB Öresund
 Sveriges kreditbank AB
 Svenska skifferolja AB
 AB Statens skogsindustrier

 Svenska skifferolja AB
 AB Statens skogsindustrier
 AB Statens skogsindustrier
 Motala ströms kraft AB
 AB Statsgruvor
 Stockholm—Rimbo järnvägs AB
 AB Vin- & Spritcentralen
 Svenska skifferolja AB

 Svenska lastbil AB
 Stockholm—Rimbo järnvägs AB
 AB Statens skogsindustrier
 AB Statens skogsindustrier
 Svenska skifferolja AB

Organisationer:

Svenska turistföreningen
 Svenska turisttrafikförbundet

 Svenska trävaruexportföreningen
 UIC (Internationella järnvägsunionen)
 Svenska wallboardföreningen
 Östergötlands mjölnareförening

Medlemmar:

AB Trafikrestauranger
 Stockholm—Rimbo järnvägs AB
 AB Trafikrestauranger
 AB Statens skogsindustrier
 Stockholm—Rimbo järnvägs AB
 AB Statens skogsindustrier
 Motala ströms kraft AB

Dotterbolagens förvaltning

Om ett aktiebolag äger mer än hälften av aktierna i ett annat eller, om aktier med olika röstvärde finns, så många aktier, att röstetalet för dem utgör mer än hälften av röstetalet för samtliga aktier, skall det förra bolaget anses såsom moderbolag och det senare bolaget såsom dotterbolag.¹

Det följande avsnittet avser att behandla de helstatliga aktiebolagens dotterbolag. Åtskilliga dotterbolag bedriver emellertid ej egen rörelse i egentlig mening. Vissa bolag åter är i sin verksamhet såväl som i sitt förhållande till moderbolaget föga artskilda från dotterbolag till enskilda aktiebolag. Det har därför icke ansetts erforderligt att göra framställningen angående dotterbolagen systematisk på samma sätt som beträffande moderbolagen utan den har i stället koncentrerats till förhållanden som i första hand är speciella för denna typ av statliga företag.

Översikt

De helstatliga aktiebolagen är ägare till sammanlagt fyrtioen dotterbolag.

Dotterbolagen kan med hänsyn till sin verksamhet i första hand indelas i två grupper. Å ena sidan har man bolag, vilka har till ändamål att bedriva en verksamhet, som ligger helt i linje med den verksamhet, som moderbolaget bedriver. Å andra sidan har man bolag, vilkas huvuduppgift är att förvalta i moderbolagets rörelse använd fast egendom eller bostadsfastigheter, som av mo-

derbolaget uppförts eller förvärvats i syfte att användas till bostäder för dess personal. Bolag, som hör till den förstnämnda gruppen kan lämpligen kallas *egentliga dotterbolag* medan de övriga kan benämnas *förvaltningsbolag*. De egentliga dotterbolagen har i det följande getts en avsevärt utförligare behandling än förvaltningsbolagen.

Av de sexton egentliga dotterbolagen ägs flertalet av Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen. Därjämte ägs två egentliga dotterbolag av AB Kurortsverksamhet samt ett av Stockholm—Rimbo järnvägs AB. Flertalet av de tjugufem förvaltningsbolagen ägs av Sveriges kreditbank AB och AB Statens skogsindustrier. Av återstoden ägs tre av GDG Biltrafik AB samt ett av vardera AB Statsgruvor, Stockholm—Rimbo järnvägs AB, AB Trafikrestauranger och Svenska lastbil AB.

Vissa uppgifter rörande de egentliga dotterbolagen har sammanställts i tabell 8. Motsvarande uppgifter för förvaltningsbolagen redovisas i tabell 9. Dessutom lämnas i tabell 10 vissa uppgifter rörande de helstatliga aktiebolagens aktieinnehav utöver dotterbolagen.

Aktiekapitalets storlek varierar i fråga om de egentliga dotterbolagen från 25 000 kronor (vinagenturerna) till 2 milj. kronor (Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB). Flera av förvaltningsbolagen har ett aktiekapital, som

¹ ABL, 221 §, 1 mom.

Tabell 8. Egentliga dotterbolag till helstatliga aktiebolag

Företag	Aktie-	Moder-
	kapital	bolagets
	1 000 kr	andel
		%
<i>Sveriges centrala restaurang AB</i>		
Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA).....	2 000	99
Östra Sveriges allmänna restaurang AB (ÖSARA).....	500	96
Skånes allmänna restaurang AB (SKAR).....	1 100	98
Västsveriges allmänna restaurang AB (VARA).....	1 000	98
Bergslagens allmänna restaurang AB (BARA).....	250	92
<i>AB Vin- & Spritcentralen</i>		
AB De förenade vinagenturerna.....	25	100
AB William Grafs vinagentur.....	25	100
AB Hammarén & Co.....	25	100
AB Charles Knutzen.....	25	100
AB Fritz Kramer & Co.....	25	100
Gösta Lindberg & Co AB.....	25	100
Ivar Möller Import AB.....	25	100
AB Gustaf Wigart.....	25	100
<i>Stockholm—Rimbo järnvägs AB</i>		
Stockholms läns omnibus AB.....	730	100
<i>AB Kurortsverksamhet</i>		
Åre kurorts AB.....	40	95
AB Tranås kuranstalt.....	140,5	98

är lika med minimigränsen för vad som fordras enligt aktiebolagslagen. Högst bland förvaltningsbolagen kommer Laxå bruks AB med ett aktiekapital uppgående till 2 milj. kronor.

Aktieinnehav utöver dotterbolagen är särskilt framträdande i fråga om GDG Biltrafik AB. I sammanhanget bör erinras om att varken AB Svenska tobaksmonopolet eller AB Vin- & Spritcentralen får förvärva aktie eller andel i annat företag annat än efter Kungl. Maj:ts medgivande.²

Enskilda personers innehav av aktier förekommer endast beträffande dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB och AB Kurortsverksamhet.

Systemet med enskilda aktieägare fanns redan i de av systembolagen ägda allmänna restaurangbolagen, vilka kan anses som föregångare till de nuvarande av Sveriges centrala restaurang AB ägda dotterbolagen. I samband med om-

organisationen av restaurangbolagens verksamhet förordade de sakkunniga i princip samma ordning härvidlag beträffande dotterbolagen som i fråga om moderbolaget. De aktier, som skulle upplåtas åt enskilda, skulle sålunda utgöras av stamaktier medan övriga aktier skulle utgöras av preferensaktier. Beslut rörande tillstånd till förvärv av stamaktie i dotterbolagen borde dock meddelas — icke av Kungl. Maj:t — utan av länsstyrelsen i det län där dotterbolagets styrelse hade sitt säte. De sakkunniga förutsatte härvid att respektive länsstyrelser skulle tillse, att stamaktieägarna utvaldes på olika håll inom dotterbolagets verksamhetsområde.³

De sakkunnigas förslag, som tillstyrktes av föredragande departementschefen, godtogs av riksdagen och det före-

² Avtal ang. utövandet av statens tobaksmonopol, § 12; Avtal mellan staten och Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen, § 16.

³ Prop. nr 199/1945. Bih. sid. 32.

Tabell 9. Vissa dotterbolag (förvaltningsbolag) till helstalliga aktiebolag

Företag	Aktie-	Moder-
	kapital 1 000 kr	bolagets andel %
<i>Sveriges kreditbank AB</i>		
AB Bernina.....	350	100
AB Corner.....	145	100
Fastighets AB Agraria.....	1 200	100
AB Georg.....	225	100
AB Oikos.....	170	100
AB Securum.....	220	100
AB Villahem.....	390	100
<i>AB Statsgruvor</i>		
Statsgruvors fastighets AB.....	50	100
<i>GDG Biltrafik AB</i>		
AB Göteborgs express och transport.....	18	100
AB Bea.....	100	100
Albinssons omnibus AB.....	35	100
<i>Stockholm—Rimbo järnvägs AB</i>		
Rimbobanans fastighets AB.....	15	100
<i>Svenska lastbil AB</i>		
AB Svea-byråns transport.....	16	100
<i>AB Trafikrestauranger</i>		
Fastighets AB Vasapalatset.....	45	100
<i>AB Statens skogsindustrier</i>		
Laxå bruks AB.....	2 000	100
Törefors AB.....	800	100
Statens skogsindustriers fastighets AB vid		
Karlsborgsverken.....	5	100
Skinnskatteberg.....	5	100
Horndal.....	5	100
Valåsen.....	5	100
Sjöbacka.....	5	100
Västra Laxsjön—Röfors.....	5	100
Otterbäckens bruk.....	5	100
Lövholmens bruk.....	5	100

slagna systemet har till följd därav genomförts i samtliga ifrågavarande dotterbolag.⁴ Enligt dessas bolagsordningar skall stamaktiekapitalet uppgå till tjugutusen kronor i vart och ett av bolagen. Stamaktie kan ägas endast av svensk medborgare, som därtill erhållit tillstånd av respektive länsstyrelse (överståthållarämbetet). Antalet stamaktieägare må icke i något av bolagen överstiga tio. De nuvarande enskilda aktieägarna har utvalts så att olika orter

inom respektive dotterbolags verksamhetsområde är representerade.

De enskilda aktieägare, som finns i Åre kurorts AB, utgörs av personer representerande lokala intressen. Detsamma torde vara förhållandet med de enskilda aktieägarna i AB Tranås kuranstalt. De senares aktieinnehav härstammar från den tid, då bolaget var i enskild ägo. Moderbolaget har erbjudit sig

⁴ K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 6 kap., 77 §.

Tabell 10. Helstatliga aktiebolags aktieinnehav utöver dotterbolagen¹

Företag	Aktiekapital totalt 1 000 kr	Det helstatliga bolagets andel %	Tidpunkt för förvärvet	Sätt för förvärvet köp (k) nyteckning (n)	Anledning till förvärvet m. m.
<i>AB Vin- & Spritcentralen</i> Buteljglasbrukens försäljnings AB	70	14	1919	k	
<i>AB Svensk torvförädling</i> Sösdala bostads AB.....	30	20	1944—53	k	Stöd åt bostadsproduktionen i Sösdala för åstadkommande av personalbostäder
<i>Svenska skifferolje AB</i> AB Atomenergi.....	3 500	2	1948	n	Tekniskt samarbete
AB Kvarntorpskalk.....	35,9	33	1952/53	k	Försäljningsbolag för Svenska skifferolje AB
<i>GDG Biltrafik AB</i> GDG Kiosk AB.....	60	33	1947	n	Trafikservice i busstationer
AB Gävle busscentral....	100	30	1942, 46	k	» » »
AB Filipstads busscentral	80	41	1947	n	» » »
+ pågående nyemission.	60	47	1953	n	
AB Karlstads omnibusscentral.....	60,3	7	1942—53	k	» » »
AB Centrum, Hedemora..	100	3,5	1948	k	Lokaler för trafikrörelsen
<i>Svenska lastbil AB</i> AB Stjärnfrakt.....	100	20	1947	n	Lika stor aktiepost ägs av ASG
SWB Transport AB.....	15	33	1949	n	Övriga aktier ägs av ASG och AB Västeråsposition

¹ Smärre, tillfälliga poster ej redovisade.

att inlösa de aktier i AB Tranås kuranstalt, som ägs av enskilda, men dessa har avböjt detta anbud.

Förvaltningsbolagen har i fortsättningen förbigåtts. I de fall benämningen dotterbolag härefter användes, avses därför endast egentliga dotterbolag.

Företagens individuella bakgrund

Dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB

Föregångarna till dessa dotterbolag, de av systembolagen ägda allmänna restaurangbolagen, bildades under tidsperioden 1915—1922. År 1945 förvärvades aktiemajoriteten i samtliga bolag av Sve-

riges centrala restaurang AB, varigenom restaurangbolagen erhöll karaktären av dotterbolag till nämnda bolag. Enligt bolagsordningarna, som i allt väsentligt är likalydande för samtliga bolag, har dessa till ändamål »att — såsom dotterbolag till sådant restaurangbolag, som avses i 3 kap. 15 § andra stycket förordningen angående försäljning av rusdrycker — driva restaurang- och hotellrörelse ävensom att idka annan därmed sammanhängande verksamhet».⁵

Skälen för statens förvärv av aktierna i dessa bolag sammanfaller med de, som

⁵ Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 2 §.

föranledde bildandet av Sveriges centrala restaurang AB. För dessa skäl har redogjorts i samband med behandlingen av sistnämnda bolag och de behöver därför icke återupprepas i detta sammanhang.

Då de sakkunniga stannat för att föreslå, att moderbolagets verksamhet organiserades i aktiebolagsform, återstod frågan huruvida dotterbolagens verksamhet skulle organiseras såsom distriktsförvaltningar till Sveriges centrala restaurang AB eller såsom dotterbolag till detta. De sakkunniga förordade det senare alternativet under motivering att genom en uppdelning av den lokala verksamheten på ett antal dotterbolag kunde en alltför långt gående centralisering av verksamheten undvikas och därjämte underlag skapas för att vinna en värdefull lokal förankring i ungefär samma omfattning som tidigare.⁶ Till denna uppfattning anslöt sig föredragande departementschefen.⁷

Genom likalydande avtal mellan Sveriges centrala restaurang AB och vart och ett av dotterbolagen har vissa regler uppställts rörande förhållandet mellan de senare och moderbolaget.

Dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen

Efter bildandet av AB Vin- & Spritcentralen övertog bolaget aktiemajoriteten i ett flertal bolag av olika slag, så att antalet dotterbolag år 1920, då koncernen ägde sin största omfattning, utgjorde tjugutre.⁸ Sedermera avvecklades alla dotterföretag med undantag av de s. k. agentbolagen. Dessa, som ännu kvarstår som dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen, förvärvades samtliga av bolaget under perioden 1918—1920.

Enligt bolagsordningarna, som i allt väsentligt är likalydande för samtliga dotterbolag, har dessas verksamhet till

föremål att bedriva agenturrörelse med avseende å viner och spritdrycker.⁹

Denna verksamhets fortsatta bedrivande genom dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen föranleddes av att det vid handläggningen av de inlösningsfrågor, som uppkom vid sistnämnda bolags bildande, visade sig, att de företag, vilka som agenter representerade utländska hus inom branschen, i stor utsträckning alltjämt kunde med fördel bedriva sin verksamhet. De firmor, som så önskade, blev emellertid inlösta, och en del av de större bland dem organiserades som dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen. Härvid ordnades i regel så, att bolaget uppkallades efter den förre firmainnehavaren, vilken tillika anställdes som bolagets verkställande direktör för att åt företaget söka bevara den goodwill, som låg i den tidigare personliga förbindelsen med de utländska uppdragsgivarna.¹⁰

Stockholms läns omnibus AB bildades år 1923. År 1927 beslöt Stockholm—Rimbo järnvägs AB att inköpa samtliga aktier i omnibusbolaget, varigenom moderbolaget ensamt kom att behärska såväl järnvägs- som landsvägstrafik inom ifrågakvarande sektor av förortstrafiken. *Åre kurorts AB* förvärvades successivt av AB Kurortsverksamhet under åren 1923—1926 för erhållande av mark för planerade sjukvårdsinrättningar.

AB Tranås kuranstalt inköptes av AB Kurortsverksamhet år 1926 för bedrivande av sjukvårdsverksamhet.

Bolagsstämman

En undersökning avseende år 1953 visar att antalet närvarande vid dotterbolagens bolagsstämmor varierat på un-

⁶ Prop. nr 199/1945, Bih. sid. 29.

⁷ Prop. nr 199/1945, sid. 26.

⁸ (Lyberg E. och Marcus M.): Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen 1917—1942, sid. 176.

⁹ Se t. ex. bolagsordningen för AB De förenade vinagenturerna, § 2.

¹⁰ (Marcus M. och Lyberg E.): a. a., sid. 267.

Tabell 11. Antal ledamöter och suppleanter i styrelser för dotterbolag till helstatliga aktiebolag

Företag	Antal styrelseledamöter		Antal suppleanter	
	Enligt bolagsordningen	Nuvarande	Enligt bolagsordningen	Nuvarande
<i>Sveriges centrala restaurang AB</i>				
Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA).....	5	5	5	5
Östra Sveriges allmänna restaurang AB (ÖSARA).....	5	5	5	5
Skånes allmänna restaurang AB (SKAR) ..	5	5	5	5
Västsveriges allmänna restaurang AB (VARA)	5	5	5	5
Bergslagens allmänna restaurang AB (BARA)	5	5	5	5
<i>AB Vin- & Spritcentralen</i>				
AB De förenade vinagenturerna.....	3	3	1	1
AB William Grafs vinagentur.....	3	3	1	1
AB Hammarén & Co.....	3	3	1	1
AB Charles Knutzen.....	3	3	1	1
AB Fritz Kramer & Co.....	3	3	1	1
Gösta Lindberg & Co AB.....	3	3	1	1
Ivar Möller Import AB.....	3	3	1	1
AB Gustaf Wigart.....	3	3	1	1
<i>Stockholm—Rimbo järnvägs AB</i>				
Stockholms läns omnibus AB.....	3—7	5	högst 3	3
<i>AB Kurortsverksamhet</i>				
Åre kurorts AB.....	3—5	3	2—3	2
AB Tranås kuranstalt.....	5	5	2	2

gefär samma sätt som i moderbolagen och därmed jämförbara helstatliga bolag. Förutom ombudet för moderbolagets aktier har i regel någon eller några av ledamöterna i dotterbolagets styrelse samt dess verkställande direktör varit närvarande. I dotterbolag med vissa enskilda aktieägare har dessutom åtminstone någon av dessa varit närvarande.

Ombudet för moderbolagets aktier har oftast varit en ledamot eller suppleant i moderbolagets styrelse, i vissa fall dess verkställande direktör. En särskild begränsning i ombudets handlingsfrihet kan anses föreligga i de av AB Vin- & Spritcentralen ägda dotterbolagen därigenom, att moderbolaget enligt avtal med staten förbundet sig att tillse, att

bl. a. vissa regler iakttas vid val av styrelseledamöter och revisorer i dotterbolagen.¹¹

Ordinarie bolagsstämma skall i samtliga bolag hållas endast en gång per år. I intet fall innehåller bolagsordningen några speciella bestämmelser om extra bolagsstämma.

Vid *omröstning* på bolagsstämma i dotterbolagen äger varje aktieägare utöva rösträtt för fulla antalet av honom ägda aktier. Aktier med olika röstvärde finns sålunda icke i något bolag. I dotterbolag, som ägs av Sveriges centrala restaurang AB, utser dock de enskilda aktieägarna utan hinder härav en sty-

¹¹ Avtal mellan staten och Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen, § 21.

Tabell 12. Arvoden till styrelseledamöter och suppleanter i dotterbolag till helstatliga aktiebolag

Företag	Arvode per år till		
	styrelsens ordförande	annan styrelseledamot	suppleant
<i>Sveriges centrala restaurang AB</i>			
Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA).....	3 900	1 700	1 000
Östra Sveriges allmänna restaurang AB (ÖSARA).....	2 800	900	600
Skånes allmänna restaurang AB (SKAR).....	2 900	900	600
Västsveriges allmänna restaurang AB (VARA)...	3 300	1 350	900
Bergslagens allmänna restaurang AB (BARA)...	2 700	900	600
<i>AB Vin- & Spritcentralen</i>			
AB De förenade vinagenturerna.....	—	—	—
AB William Grafs vinagentur.....	—	—	—
AB Hammarén & Co.....	—	—	—
AB Charles Knutzen.....	—	—	—
AB Fritz Kramer & Co.....	—	—	—
Gösta Lindberg & Co AB.....	—	—	—
Ivar Möller Import AB.....	—	—	—
AB Gustaf Wigart.....	—	—	—
<i>Stockholm—Rimbo järnvägs AB</i>			
Stockholms läns omnibus AB.....	1, 2 ¹ 400	1, 2 ¹ 200	2, 3 ² 30
<i>AB Kurortsverksamhet</i>			
Åre kurorts AB.....	1 000	—	—
AB Tranås kuranstalt.....	700	700	3 ² 25

¹ 1 000 respektive 800 för ledamot, som innehar statlig tjänst.

² Speciella bestämmelser vid förening av uppdraget med motsvarande uppdrag i moderbolaget.

³ För bevisstat och protokollfört sammanträde.

relseledamot och en revisor jämte suppleanter.¹²

Inskränkning i *bolagsstämmans kompetens* förekommer i fråga om dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen så tillvida att ändringar i dessa dotterbolags bolagsordningar måste underställas Kungl. Maj:t för godkännande.

De *ärenden*, som skall förekomma på bolagsstämma i dotterbolagen, utgörs dels av i aktiebolagslagen föreskrivna ärenden, dels av ordningsfrågor av samma karaktär som i fråga om moderbolagen och därmed jämförliga företag.

Beräffande de *praktiska erfarenheterna* kan konstateras att bolagsstämman i dotterbolagen är av väl så formell ka-

raktär som i moderbolagen och därmed jämförliga företag. I intet fall har ärenden, som är obligatoriska enligt aktiebolagslagen och bolagsordningarna, föränlett några extraordinära beslut eller uttalanden av stämman under år 1953. Ärenden under punkten »övriga frågor» har under femårsperioden 1948—1953 icke heller förekommit. Extra bolagsstämma har under ovannämnda femårsperiod icke i något dotterbolag anordnats.

Styrelsen

Vissa uppgifter rörande styrelseledamöter och suppleanter har samman-

¹² Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 8 och 13 §§.

ställt i tabell 11. Det framgår härav, att man beträffande dotterbolagen, i motsats till vad som gäller för moderbolagen och därmed jämförbara företag, i regel föredragit att ha *antalet styrelseledamöter* och suppleanter fixerat i bolagsordningen. Endast i två fall medger bolagsordningen att detta antal varierar inom vissa gränser. I samtliga dotterbolag tillhöriga Sveriges centrala restaurang AB uppgår såväl styrelseledamöternas som suppleanternas antal till fem. Motsvarande siffra för samtliga dotterbolag, som ägs av AB Vin- & Spritcentralen är tre. I återstående dotterbolag överstiger för närvarande icke i något fall styrelseledamöternas antal fem och suppleanternas antal tre.

Såväl styrelseledamöter som suppleanter *utses* i samtliga fall på bolagsstämma. I dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB skall därvid en styrelseledamot jämte suppleant utses av de enskilda aktieägarna medan återstående styrelseledamöter och suppleanter utses av den, som representerar moderbolagets aktier.¹³ I samtliga dotterbolag gäller valet för tiden intill nästa ordinarie bolagsstämma, således för ungefär ett år.

Särskilda *villkor för behörighet* att vara styrelseledamot eller suppleant förekommer endast i fråga om dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen. I dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB gäller sålunda samma behörighetsvillkor som finns för ledamöter och suppleanter i moderbolagets styrelse.¹⁴ För dessa har tidigare redogjorts i samband med behandlingen av moderbolaget. Beträffande dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen gäller att moderbolaget är skyldigt tillse att minst två av ledamöterna i varje dotterbolags styrelse utses bland de av Kungl. Maj:t tillsatta ledamöterna i moderbolagets styrelse.¹⁵

Frågan om *styrelsens sammansättning* i dotterbolagen till Sveriges centrala restaurang AB var föremål för övertvägande i samband med den utredning om omorganisation av de allmänna restaurangbolagens verksamhet, som föregick koncernens bildande. Härvid uttalades att moderbolagets verkställande direktör lämpligen borde ingå som ledamot av styrelse för dotterbolag. Där emot ansågs verkställande direktör i dotterbolag endast i undantagsfall böra ifrågakomma som ledamot av respektive dotterbolags styrelse. Till ordförande i dotterbolags styrelse borde utses någon bland de av moderbolaget utsedda ledamöterna.¹⁶

Verkställande direktören i Sveriges centrala restaurang AB ingår emellertid för närvarande icke som ledamot av styrelsen för något av detta bolags dotterbolag. Däremot är två styrelseledamöter i ett av dotterbolagen samt en i ett annat tillika ledamöter av moderbolagets styrelse. I övrigt synes ledamöterna i dotterbolagens styrelser ha utsetts med hänsyn till lokala intressen, varvid olika orter inom respektive bolags verksamhetsområde erhållit representation.

Samtliga dotterbolag till AB Vin- & Spritcentralen har för närvarande gemensam styrelse. Dennas tre ledamöter är alla samtidigt ledamöter av styrelsen för moderbolaget. En av dessa är dessutom moderbolagets verkställande direktör.

I styrelsen för Stockholms läns omnibus AB utgörs fyra av de fem ledamöterna för närvarande av personer, som tillika är styrelseledamöter i moderbola-

¹³ Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 8 §.

¹⁴ K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954, 3 kap., 40 §, 1 mom.; se även t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 8 §.

¹⁵ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 21.

¹⁶ Prop. nr 199/1945, Bih., sid. 32 f.

get. I dotterbolagets styrelse ingår dock icke moderbolagets verkställande direktör. Detta är däremot fallet beträffande AB Tranås kuranstalt. I sistnämnda bolag finns dessutom, såväl som i Åre kurorts AB, vissa styrelseledamöter, som tillika är ledamöter i moderbolagets styrelse.

Utgående *arvoden* till ledamöter och suppleanter redovisas i tabell 12. Av tabellen framgår bl. a. att arvode icke förekommer i de dotterbolag som ägs av AB Vin- & Spritcentralen.

Enligt bolagsordningarna gäller för samtliga dotterbolag att styrelsen är *beslutför* om mer än halva antalet ledamöter är närvarande och om beslutet ense. För dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB stadgas dessutom, att om enighet ej kan uppnås är styrelsen beslutför endast då samtliga fem ledamöter är närvarande.¹⁷

Den inre organisationen

Fast organiserade arbetsutskott eller direktörsråd liknande de i vissa moderbolag synes ej förekomma i något av dotterbolagen. I samtliga bolag utövas den omedelbara ledningen under styrelsen av en av denna utsedd verkställande direktör.

Endast beträffande dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB innehåller bolagsordningarna några särskilda riktlinjer för verkställande direktörens verksamhet. Denne är sålunda skyldig att, där ej styrelsen annorlunda beslutat, övervara styrelsens sammanträden och föredraga ärenden inom styrelsen. Han äger därvid, även om han ej är ledamot av styrelsen, att väcka förslag och göra framställningar samt deltaga i överläggningarna och därvid få sin mening antecknad till protokollet.¹⁸

Antalet verkställande direktören direkt underställda huvudavdelningar

varierar i fråga om dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB med hänsyn till verksamhetens omfattning. I de två största i nämnda koncern ingående dotterbolagen, SARA och VARA, finns sex respektive sju sådana huvudavdelningar. I nämnda två bolag finns dessutom förutom verkställande direktören även en vice verkställande direktör. I AB Vin- & Spritcentralens dotterbolag handhas verksamheten i samtliga bolag av verkställande direktören ensam.

I sammanhanget bör omnämnas att de av Sveriges centrala restaurang AB ägda dotterbolagen kan redovisa ett icke obetydligt aktieinnehav i främmande hotell och restaurangföretag. I vissa fall är aktieinnehavet i dessa företag av den omfattningen att de kan betecknas som dotterdotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB.

Verksamhetens riktlinjer

Skrivna riktlinjer angående dotterbolagens verksamhet förekommer endast i begränsad omfattning, nämligen beträffande dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB och AB Vin- & Spritcentralen.

Beträffande de förra bolagen är dessa riktlinjer intagna i mellan moderbolaget (centralbolaget) och respektive dotterbolag ingångna avtal.

I enlighet härmed åligger det dotterbolaget särskilt

»att under den tid nu förevarande avtal mellan centralbolaget och dotterbolaget är gällande utöva utskänkning av rusdrycker på sätt förutsättes i rusdrycksförsäljningsförordningen och

¹⁷ Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 8 §.

¹⁸ Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 11 §.

därjämte ställa sig till efterrättelse de föreskrifter Kungl. Maj:t utfärdat eller kan komma att utfärda i fråga om handhavandet av sådan utskänkning,

att städse med omsorg och noggrannhet handhava de ekonomiska och sociala uppgifter, vilka ankomma på dotterbolaget,

att tillhandagå kontrollstyrelsen och vederbörande systembolag med uppgifter och yttranden, som äro erforderliga för fullgörandet av kontrollstyrelsen eller systembolagen åliggande tillsyn över rusdryckshanteringen,

att i vad på dotterbolaget ankommer, vid handläggning av frågor, som beröra lokala förhållanden, i erforderlig utsträckning söka kontakt med vederbörande lokala myndigheter och även i övrigt tillse, att kontakt uppehålls med de lokala intressena, samt

att, såvitt angår revisionen av dotterbolagets räkenskaper och förvaltning, bereda jämväl revisorerna i centralbolaget möjlighet att granska dotterbolagets bokföring och förvaltning.

Beträffande de i överlåtelsekontrakten reglerade frågorna åligger det dotterbolaget särskilt

att ordna och handhava utskänkingen i överensstämmelse med de i punkt 1 omförmälda föreskrifterna samt öva noggrann tillsyn över att den med utskänkingen sysselsatta personalen iaktager dessa föreskrifter och att god ordning i övrigt råder i fråga om utskänkingens handhavande,

att å varje utskänkningsställe hava en av kontrollstyrelsen godkänd föreståndare för utskänkningsrörelsen, skolande ansökan om godkännande av sådan föreståndare ske genom centralbolaget,

att om förhållande, som kan påverka bedömandet av utskänkningsföreståndares behörighet eller lämplighet, kommer till dotterbolagets kännedom, omedel-

bart göra anmälan härom till centralbolaget,

att till vederbörande systembolag göra sådan anmälan, som avses i punkt 3,

att i enlighet med föreskrifterna i punkt 5 tillställa den hos dotterbolaget anställda personal, som har att taga befattning med utskänkningsrörelsen, sådant meddelande, varom förmåles i nämnda punkt,

att vid förändret av handelsböckerna iakttaga — förutom av kontrollstyrelsen meddelade anvisningar — vad centralbolaget härutinnan ytterligare kan komma att föreskriva,

att hos det systembolag, som beträffande varje särskilt utskänkningsställe överlåtitt utskänkningsstillståndet — i den ordning systembolaget bestämmer — rekvirera för rörelsen erforderliga rusdrycker och till nämnda systembolag erlægga betalning härför,

att tillse, att lagerhållningen av rusdrycker av olika märken är vid varje särskild tidpunkt tillfredsställande å samtliga utskänkningsställen, så långt varutillgången inom landet det medgiver,

att i fråga om prissättningen å rusdrycker å dotterbolagets utskänkningsställen tillse, att av kontrollstyrelsen därom meddelade föreskrifter iakttagas liksom ock att av centralbolaget lämnade anvisningar beträffande prissättningen efterföljas,

att föranstalta om ingivande av prislista till vederbörande systembolag enligt punkt 10,

att öva tillsyn därå, att vid utskänkingen fullt mått i möjligaste mån tillhandahålles gästerna,

att i avseende å utskänking av drin- kar iakttaga de i punkt 14 intagna föreskrifterna,

att tillhandahålla vederbörande systembolag sådan beskrivning å utskänk-

nings- och lagerlokalerna vid varje utskänkningsställe och sådana uppgifter i övrigt beträffande nämnda lokaler som i punkterna 15 och 16 sägs,

att föranstalta om vidtagande av besiktning enligt 5 kap. 11 § rusdrycksförsäljningsförordningen, där sådan besiktning skall äga rum samt

att jämväl i övrigt svara för fullgörandet av samtliga centralbolaget enligt förenämnda överlåtelseavtal åvilande förpliktelser, utom i vad avser skyldighet, som det åligger centralbolaget att fullgöra enligt punkt 2 första stycket samt punkt 20.»

I övrigt åligger det dessa dotterbolag att i alla frågor av större räckvidd eller av principiell innebörd utan dröjsmål underrätta moderbolaget om dylikt ärendes upptagande till behandling.

Riktlinjer rörande den av AB Vin- & Spritcentralens dotterbolag bedrivna verksamheten återfinns i avtalet mellan staten och moderbolaget.¹⁹ Moderbolaget är sålunda skyldigt tillse

»*att* dotterbolag, för vinnande av största möjliga besparing av omkostnader, å alla områden av sin verksamhet handhaver rörelsen och anordnar driften på det mest rationella och effektiva sätt,

att dotterbolag icke utan särskilt medgivande från Spritcentralen ikläder sig förpliktelser, som kunna medföra avsevärda utgifter, eller verkställer mera betydande kapitalplaceringar,

att av dotterbolag ej verkställas avskrivningar i vidare mån än enligt de bestämmelser, som enligt § 18 mom. 1 gälla för Spritcentralen,

att av dotterbolag avsättning till fonder icke utan Kungl. Maj:ts medgivande verkställas i vidare mån än enligt lag skall ske, samt

att den vinst å dotterbolags rörelse, som kan återstå, sedan avsättning till fonder blivit gjord, icke användes för annat ändamål än till utdelning åt aktie-

ägarna i överensstämmelse med gällande bolagsordning.»

Revision och kontroll

Vad tidigare sagts i samband med behandlingen av moderbolagen om såväl riksdagens och Kungl. Maj:ts kontrollmöjligheter som allmänhetens möjligheter till insyn torde i allt väsentligt vara tillämpligt även på dotterbolagen.

För utövandet av den kontroll, som anordnas av dotterbolagen själva finns i varje bolag två revisorer.²⁰ Dessa jämte lika antal suppleanter utses årligen å ordinarie bolagsstämma. I dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB gäller härvid den specialbestämmelsen att den ene av revisorerna jämte suppleant utses av de enskilda aktieägarna i bolaget medan den andre jämte suppleant utses av moderbolaget.

Beträffande dotterbolag till såväl Sveriges centrala restaurang AB som AB Vin- & Spritcentralen gäller att moderbolagen är skyldiga att tillse att den av Kungl. Maj:ts utsedde revisorn hos respektive moderbolag utses till revisor jämväl hos dotterbolagen.²¹

Enligt ett stadgande i aktiebolagslagen bör en eller flera av revisorerna i moderbolaget, där så kan ske, inneha samma befattning i dotterbolag.²² Förutom i ovannämnda bolag har denna princip under år 1953 tillämpats i AB Tranås kuranstalt.

De allmänna kompetensvillkor, som finns uppställda för revisor i Sveriges centrala restaurang AB, äger tillämpning jämväl å revisor i dotterbolag tillhöriga detta bolag.²³

¹⁹ Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 21.

²⁰ I AB Tranås kuranstalt högst tre.

²¹ Se t. ex. Avtal mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen, § 21.

²² ABL, 107 §, 2 mom.

²³ Se t. ex. bolagsordningen för Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB (SARA), 13 §.

BILAGA 5

Sammanställning rörande halvstatliga aktiebolag

De halvstatliga aktiebolagen redovisas i tabell 13. I tabellen har icke medtagits företag, däri det statliga inflytandet är obetydligt eller i varje fall klart underlägset de enskilda aktieägarnas. Antalet återstående i tabellen redovisade halvstatliga aktiebolag är fjorton. I det följande lämnas vissa uppgifter om bolagen, bl. a. belysande arten och graden av det statliga inflytandet.

1. AB Aerotransport

De fram till år 1949 ledande företagen på luftfartens område var det år 1924 bildade AB Aerotransport (ABA) och Svensk interkontinental lufttrafik AB (SILA), som tillkommit år 1943. Av dessa ägdes ABA praktiskt taget helt av staten medan SILA ägdes av enskilda. Främst för att stärka den svenska luftfartens slagkraft utåt godkände 1948 års riksdag ett avtal mellan staten och det sistnämnda företaget, som innebar en sammanläggning av de båda bolagens verksamhet till ett enda företag. Denna sammanläggning kom till stånd år 1949. Det nya företagets firma blev AB Aerotransport. Det år 1924 bildade företaget med samma firma kvarstod under en övergångstid under firma AB Flygintressenter.

Aktierna i nuvarande AB Aerotransport är enligt bolagsordningen uppdelade på två serier, A och B, vilka ständigt skall omfatta lika många aktier. Aktierna i serie A äges alla av staten. Aktierna i serie B innehas huvudsakligen av

SILA, som alltjämt äges av enskilda och uteslutande kvarstår som holdingbolag för dessas intressen i det nya ABA. Alla aktier medför lika rätt med undantag för val av styrelse och revisorer samt beslut om vinstutdelning. Halva antalet styrelseledamöter och revisorer jämte suppleanter utses av vardera A- och B-aktieägarna. Styrelsens ordförande skall utses bland de ledamöter som valts av A-aktieägarna. Eftersom styrelsen består av jämnt antal ledamöter, och någon regel om begränsning av ordföranden enligt aktiebolagslagen tillkommande utslagsröst ej finnes i bolagsordningen, innebär detta, att staten har ett övervägande inflytande i bolagets styrelse. För beslut på bolagsstämma om vinstutdelning fordras majoritet bland de närvarande inom såväl A- som B-grupperna. Skulle grupperna härvid stanna vid olika beslut gäller det beslut som ger den lägsta utdelningen.

Enligt ett mellan ABA, Det Danske Luftfartsselskab A/S (DDL) och Det Norske Luftfartsselskab A/S (DNL) ingånget avtal har bolagen överfört sina flygtrafikrörelser på ett konsortium, Scandinavian Airlines System, Danmark, Norge, Sverige (SAS). Parternas andelar är för ABA 3/7, för DDL 2/7 och för DNL 2/7.

2. AB Radiotjänst

AB Radiotjänst bildades år 1924. Aktierna i bolaget äges uteslutande av enskilda, representerande svenska pressen

Tabell 13. Vissa uppgifter rörande halvstatliga aktiebolag

Företag	Statskontrollerat sedan år	Aktiekapital		Antal styrelseledamöter		Ordf. utsedd av	Enskilda huvudintressenter
		Totalt (1 000 kr)	Statens andel (%)	Totalt	Utsedda av staten		
<i>Kommunikationsdepartementet</i>							
AB Aerotransport.....	1949	50 000	50	14	7	staten	Svensk interkontinental lufttrafik AB (SIL/A).
AB Radiotjänst.....	1924	180	—	7	4	staten	Ett flertal enskilda radioindustrier och tidningsföretag.
<i>Finansdepartementet</i>							
Luossavaara-Kirunavaara AB....	1907	110 000	50	8	4	enskilda	Trafik AB Grängesberg—Oxelösund (TGO).
<i>Ecklesiastikdepartementet</i>							
Kungl. Dramatiska Teaterns AB	1907	200	—	5	3	staten	Enskilda personer.
Kungl. Teaterns AB.....	1898	294	—	5	3	staten	Enskilda personer.
<i>Handelsdepartementet</i>							
AB Atomenergi.....	1948	3 500	57	7	4	staten	Ett flertal enskilda industrier.
<i>Järnvägssstyrelsen</i>							
AB Dissousgas.....	1940	200	50	4	2	{alternerande staten o. ensk.}	AB Gasaccumulator (AGA).
Kalmar verkstads AB.....	1940	1 075	75	5	3	staten	AB Svenska handelsbanken och Kalmar stad.
AB Landtransport.....	1943	600	48	15	2½	opartisk	Stockholms rederi AB, Svea (Rederi-Svea).
AB Nordisk biltjänst.....	1943	175	48				
AB Svenska godscentraler.....	1943	6 000	49,8				
<i>Vattenfallsstyrelsen</i>							
Bergeforsens kraft AB.....	1944	5 400	60	5	3	staten	Hammarforsens kraft AB.
AB Kattstrupeforsen.....	1938	4 500	55	5	3	staten	Östersunds elektriska AB.
AB Umeforsen.....	1947	1 500	50	5	3	staten	Umeå stad.

1. Styrelsen är gemensam för de tre bolagen.

samt tillverkare och försäljare av radio-materiel.

Enligt lagen den 3 maj 1946 om radioanläggningar m. m. får radiosändare endast innehas och nyttjas av den som erhållit vederbörligt tillstånd. Dylikt tillstånd har hittills endast beviljats för speciella ändamål såsom för radioanläggningar ombord på fartyg, flygplan etc., för amatöranläggningar samt för demonstrations- och experimentanläggningar.

Då rundradioverksamheten påbörjades i vårt land bestämdes att densamma skulle handhas av telestyrelsen. Telestyrelsen anskaffade och handhade för verksamheten erforderlig teknisk materiel samt uppdrog åt AB Radiotjänst, som helt ägs av enskilda, att i egenskap av entreprenör svara för den programproducerande sidan av verksamheten. Uppdraget fick formen av ett avtal mellan telestyrelsen och bolaget. En förutsättning för avtalet var att staten garanterades visst inflytande på bolagets ledning.

Sedermåra har ovannämnda avtal ersatts med ett nytt, ingånget mellan Kungl. Maj:t och bolaget. Detta avtal behandlar bl. a. rundradioprogrammens utformning i fråga om kvalitet, olika folkgruppers och landsdelars behov m. m. Dessutom finnes i avtalet bestämmelser om bolagets ekonomiska verksamhet och förvaltning. I ingressen framhålles att en förutsättning för överenskommelsen var att bolaget ändrade sin bolagsordning i enlighet med en till avtalet fogad bilaga.

Enligt bolagsordningen utser staten 4 av de 7 ledamöterna i bolagets styrelse, däribland ordföranden. Bolagsordningen kan icke ändras utan Kungl. Maj:ts tillstånd. Statens inflytande i bolaget är sålunda övervägande.

Enligt KK den 17 juni 1943 med senare ändringar skall radiolicens lösas

av den som vill begagna radiomottagningsapparat. Licensavgiften uppbäres av televerket och skall användas för ändamål varom Kungl. Maj:t förordnar. Enligt avtalet mellan Kungl. Maj:t och AB Radiotjänst äger bolaget utfå bidrag av radiolicensmedlen. Dessa bidrag beviljas av Kungl. Maj:t efter framställning från bolaget samt utbetalas av telestyrelsen.

3. Luossavaara-Kirunavaara AB

Luossavaara-Kirunavaara AB (LKAB) bildades år 1897. År 1907 godkände riksdagen ett avtal mellan staten å ena sidan samt LKAB, Trafik AB Grängesberg-Oxelösund (TGO) och AB Gellivare malmfält å andra sidan. Detta avtal innebar att staten till LKAB överlämnade viss gruvegendom och i gengäld erhöll preferensaktier i LKAB motsvarande hälften av bolagets aktiekapital. Dessutom erhöll staten visst inflytande på bolagets styrelse och förvaltning samt tillförsäkrades rätt att efter viss tid inlösa även den andra hälften av aktiekapitalet, bestående av stamaktier. Reglerna för statens inflytande på bolagets styrelse och förvaltning intogs i bolagsordningen. Så har även skett med senare vidtagna ändringar och tillägg.

Enligt nu gällande bolagsordning medför preferensaktier endast en tiondels röst per aktie. Vid val av styrelsen, som består av åtta ledamöter, skall emellertid den ena hälften utses av preferensaktieägarna och den andra hälften av stamaktieägarna. Styrelsens ordförande och bolagets verkställande direktör skall utses inom styrelsen av de ledamöter som valts av stamaktieägarna. Eftersom preferensaktierna äges av staten och stamaktierna av TGO samt någon inskränkning i fråga om ordförandens utslagsröst icke finnes innebär detta att det sistnämnda bolaget utövar ett övervägande inflytande inom LKAB.

Ett visst skydd för statens intressen finnes emellertid.

I *första* hand bör därvid nämnas statens vart tionde år återkommande rätt att inlösa stamaktierna i bolaget.

För det *andra* fordras för beslut å bolagsstämma om arvode och tantiem samt fondering av vinst eller ianspråktagande av sålunda fonderade medel majoritet även bland preferensaktieägarna.

För det *tredje* skall reverser, pantförskrivningar, borgensförbindelser och kreditavtal undertecknas även av en av de styrelseledamöter som representerar preferensaktierna. Dessutom kan dessa fordra bordläggning av en fråga till ett följande styrelsesammanträde.

För det *fjärde* utser preferensaktieägarna lika många revisorer som stamaktieägarna. Dessutom äger statens styrelseledamöter tillsätta en jourhavande revisor.

För det *femte*, slutligen, fordras för vissa beslut Kungl. Maj:ts godkännande. Dessa beslut är: ändring av bolagsordningen, utsläppande av aktier utöver minimikapitalet, försäljning av fast egendom eller gruva, upplösning av bolaget samt nedläggande av gruvdriften. Dessutom bestämmer Kungl. Maj:t de maximala kvantiteter malm som bolaget årligen får bryta.

I enlighet med av riksdagen givet be- myndigande den 27 maj 1955 gjorde Kungl. Maj:t den 22 september 1955 för staten bindande tillsägelse hos TGO om inlösen per den 30 september 1957 av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB. Förhandlingar pågår (januari 1956) mellan en av finansministern den 30 juni 1955 tillsatt delegation och TGO rörande villkoren för ett eventuellt fortsatt samarbete i fråga om förvaltningen av de norrländska malmfälten. Sistnämnda dag tillkallades även åtta utredningsmän med uppdrag att planlägga och förbereda de åtgärder som

blir erforderliga vid inlösen av TGO:s aktieinnehav i LKAB.

4. Kungl. Dramatiska Teaterns AB

Aktierna i bolaget är helt i enskild ägo. År 1907 slöts mellan Kungl. Maj:t och bolaget ett avtal, som medförde att den av staten vid Nybroplan uppförda teaterbyggnaden fick avgiftsfritt begagnas av bolaget, mot att staten garanterades visst inflytande å bolagets ledning och förvaltning. Detta avtal har härefter regelbundet förnyats.

Av styrelsen, som består av fem ledamöter, utser Kungl. Maj:t tre, däribland ordföranden. Av de två revisorerna utses en av Kungl. Maj:t. Verkställande direktör skall vara en av Kungl. Maj:t utsedd styrelseledamot. Det statliga inflytandet är sålunda övervägande. Bolaget erhåller bidrag ur lotterimedelsfonden.

5. Kungl. Teaterns AB

Förhållandena rörande detta företag är likartade de ovan nämnda. Avtalet mellan Kungl. Maj:t och bolaget daterar sig till år 1898 och förnyas vart tionde år.

6. AB Atomenergi

Bolaget, som bildades år 1948, har till ändamål att efterforska och utvinna för atomenergins utnyttjande erforderliga grundmaterial. Det skall vidare bygga staplar för utnyttjande av atomenergi i forskningens och näringslivets tjänst, bedriva forskning samt industriell och kommersiell rörelse inom området.

Aktierna i bolaget ägs av staten samt ett flertal enskilda industrier. Det statliga inflytandet, som är övervägande, grundar sig i första hand på aktieinnehavet. Dessutom äger staten enligt bolagsordningen utse fyra av styrelsens sju ledamöter.

7. AB Dissousgas

Av aktierna i bolaget äger statens järnvägar och AB Gasaccumulator vardera exakt hälften, vilka företag även torde vara de huvudsakliga mottagarna av bolagets produkter. Av styrelsens fyra ledamöter representerar två staten och övriga två den enskilde aktieägaren. Ordförande är en av styrelsens fyra ledamöter. Ordförandeskapet har cirkulerat mellan statliga och enskilda ledamöter. De statliga och enskilda intressena kan således anses vara av lika styrka.

8. Kalmar Verkstads AB

Huvudparten av aktierna i detta företag äges av statens järnvägar. Förvärvet har skett i samband med förstatligandet av vissa enskilda järnvägar. Återstoden av aktiestocken förutom ett antal ströaktier innehas sedan tiden före det statliga aktieförvärvet av AB Svenska handelsbanken och Kalmar stad. Staten har till följd av aktieinnehavet det övervägande inflytandet i bolaget.

9. AB Landtransport, AB Nordisk bil-tjänst och AB Svenska godscentraler

Av aktierna i dessa bolag äges exakt hälften av Stockholms rederi AB Svea.

Den andra hälften äges praktiskt taget helt av statens järnvägar. Ett fåtal aktier tillhörande denna hälft är i vissa enskilda järnvägars ägo. Styrelsen är gemensam för samtliga tre bolag och består av fem ledamöter. Av dessa utgöres en av en opartisk ordförande medan övriga fyra ledamöter är fördelade med två för vardera statens järnvägar och Stockholms rederi AB Svea. De statliga och de enskilda intressena är sålunda jämnstarka i dessa bolag.

10. AB Bergeforsen, AB Kattstru- forsen, AB Umeforsen

I samtliga tre bolag finns endast två aktieägare. Staten ingår som den ena av dessa genom vattenfallsstyrelsen. Den andra aktieägaren utgöres i fråga om AB Bergeforsen av Hammarforsens kraft AB, i fråga om AB Kattstru-forsen av Östersunds elektriska AB samt i fråga om AB Umeforsen av Umeå stad. Beträffande de två förstnämnda bolagen har staten majoritet på bolagsstämman. I AB Umeforsen är parterna i detta avseende jämnstarka. I styrelserna för ifrågavarande bolag är det statliga inflytandet i samtliga fall övervägande.

Källor och litteratur

1. Lagar och övriga författningar

Lag 28 maj 1886 ang. stenkolsfyndigheter m. m.

Lag 22 juni 1911 om bankrörelse.

Lag 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag.

KInstr 20 juni 1924 för de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna i styrelsen för AB Vin- & Spritcentralen.

KInstr 24 april 1931 för den av Kungl. Maj:t förordnade jourhavande revisorn i AB Vin- & Spritcentralen.

Lag 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.

KF 18 juni 1937 ang. försäljning av rusdrycker (upphävd).

Gruvlag 3 juni 1938.

K lotteriförordning 19 maj 1939.

Lag 11 juni 1943 ang. statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror.

KInstr 11 juni 1943 för statens tobaksnämnd.

KK 30 juni 1943 med vissa bestämmelser ang. prissättning å inom riket odlad tobak.

KInstr 30 juni 1943 för de av Kungl. Maj:t förordnade ledamöterna i styrelsen för AB Svenska tobaksmonopolet.

Lag 14 sept. 1944 om aktiebolag (Cit. ABL).

Lag 14 sept. 1944 ang. införande av nya lagen om aktiebolag.

KF 18 maj 1945 ang. ändring i förordningen den 18 juni 1937 ang. försäljning av rusdrycker (upphävd).

KInstr 30 juni 1947 för statens avtalsnämnd.

KK 11 juni 1948 ang. skyldighet att till statens sakrevision avgiva redogörelse för användningen av statsunderstöd.

KK 3 juni 1949 ang. skyldighet att tillhandahålla riksdagens revisorer vissa handlingar och upplysningar m. m.

K rusdrycksförsäljningsförordning 26 maj 1954.

KF 25 februari 1955 med vissa bestämmelser om systembolag.

2. Avtal, koncessioner och vissa andra i speciella fall tillkomna handlingar med riktlinjer för bolagens verksamhet

Avtal 29 januari 1953 ang. godkännande av Sveriges centrala restaurang AB såsom sådant restaurangbolag, som avses i 3 Kap., 15 §, andra stycket, förordningen ang. försäljning av rusdrycker.

Avtal 24 augusti 1953 mellan staten och Svenska spannmåls AB.

Avtal 28 maj 1954 ang. utövandet av statens tobaksmonopol.

Avtal 24 juni 1954 mellan staten och AB Vin- & Spritcentralen. (Ändringar 22 september 1955.)

Avtal 11 november 1954 angående godkännande av Detaljhandelsbolaget för rusdrycker AB såsom sådant detaljhandelsbolag, som avses i 13 § rus-

drycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954.

Kungl. Maj:ts resolution den 12 juni 1953 ang. tillstånd för AB Tipstjänst att under tiden 1 juli 1953—30 juni 1958 anordna vadhållning i samband med tävlingar.

Kungl. Maj:ts resolution den 27 november 1953 ang. tillstånd för Svenska penninglotteriet AB att under åren 1954—1963 driva penninglotterirörelse.

Reglemente för AB Industrikredit.

Instruktion för AB Industrikredits direktion.

Instruktion 10 juli 1945 för arbetsutskottet inom styrelsen för Sveriges centrala restaurang AB. Bilaga nr 5 till arbetsutskottets protokoll.

Instruktion 2 januari 1951 betr. Svenska spannmåls AB:s organisation och verksamhet.

Vissa skrivelser från statsmyndigheter till företagen.

3. För samtliga företag infordrade handlingar

Bolagsordningar.

Registreringsbevis.

Protokoll från senaste ordinarie bolagsstämma.

Protokoll från extra bolagsstämmor under de senaste fem verksamhetsåren. Styrelsens förvaltningsberättelser, balansräkningar samt vinst- och förlusträkningar för respektive bolags första verksamhetsår, varje femte därpå följande år samt varje år under de senaste fem åren.

Revisionsberättelser för senaste verksamhetsåret.

Organisationsplaner med tillhörande handlingar.

Kollektivavtal och avtal rörande företagsnämnder.

Förteckningar, avseende de sista fem åren över skrivelser till Kungl. Maj:ts statsdepartement eller ämbetsverk, representerande staten såsom aktieägare.

Kompletterande uppgifter enligt frågeformulär (Bil. 1).

4. Riksdagstryck

AB Transitotrafik: prop. nr 1/1940 U., bil. 11, pkt 5, andra särsk. utsk. utl. 6/1940 U., Rskr 11/1940 U.

AB Industrikredit: prop. nr 260/1934, sammansatta stats- och bankoutsk. utl. 3/1934, Rskr 377/1934.

Nya system AB: prop. nr 152/1954, särsk. utsk. utl. 2, Rskr 311.

AB Svenska tobaksmonopolet: prop. nr 254/1914 B, särsk. utsk. nr 3 utl. 1/1914 B, Rskr 261/1914 B, prop. nr 33/1954.

Sveriges centrala restaurang AB: prop. nr 163/1945, statsutsk. utl. 126/1945, Rskr 254/1945, prop. nr 199/1945, bev. utsk. bet. 36/1945, Rskr 231/1945.

Sveriges kreditbank AB: prop. nr 151/1949, statsutsk. utl. 154/1949, Rskr 265/1949, prop. nr 157/1950, statsutsk. utl. 182/1950, Rskr 310/1950, Rskr 321/1950, samt (AB Jordbrukarbanken) prop. nr 238/1929.

AB Vin- & Spritcentralen: Rskr 259/1930.

AB Fjäråssand: prop. nr 280/1948, jordbruksutsk. utl. 67/1948, Rskr 427/1948.

Svenska spannmåls AB: prop. nr 227/1935, sammansatta bev. och jordbruksutsk. utl. 1/1935, Rskr 265/1935, prop. nr 180/1954, jordbruksutsk. utl. 32, Rskr 302.

AB Ceaverken: prop. nr 261/1943, statsutsk. utl. 178/1943, Rskr 343/1943.

Norrbottnens järnverk AB: prop. nr 70/1939 Urt., första särsk. utsk. utl. 76/1939 U., Rskr 98/1939 Urt., prop. nr 283/1944, prop. nr 302/1946.

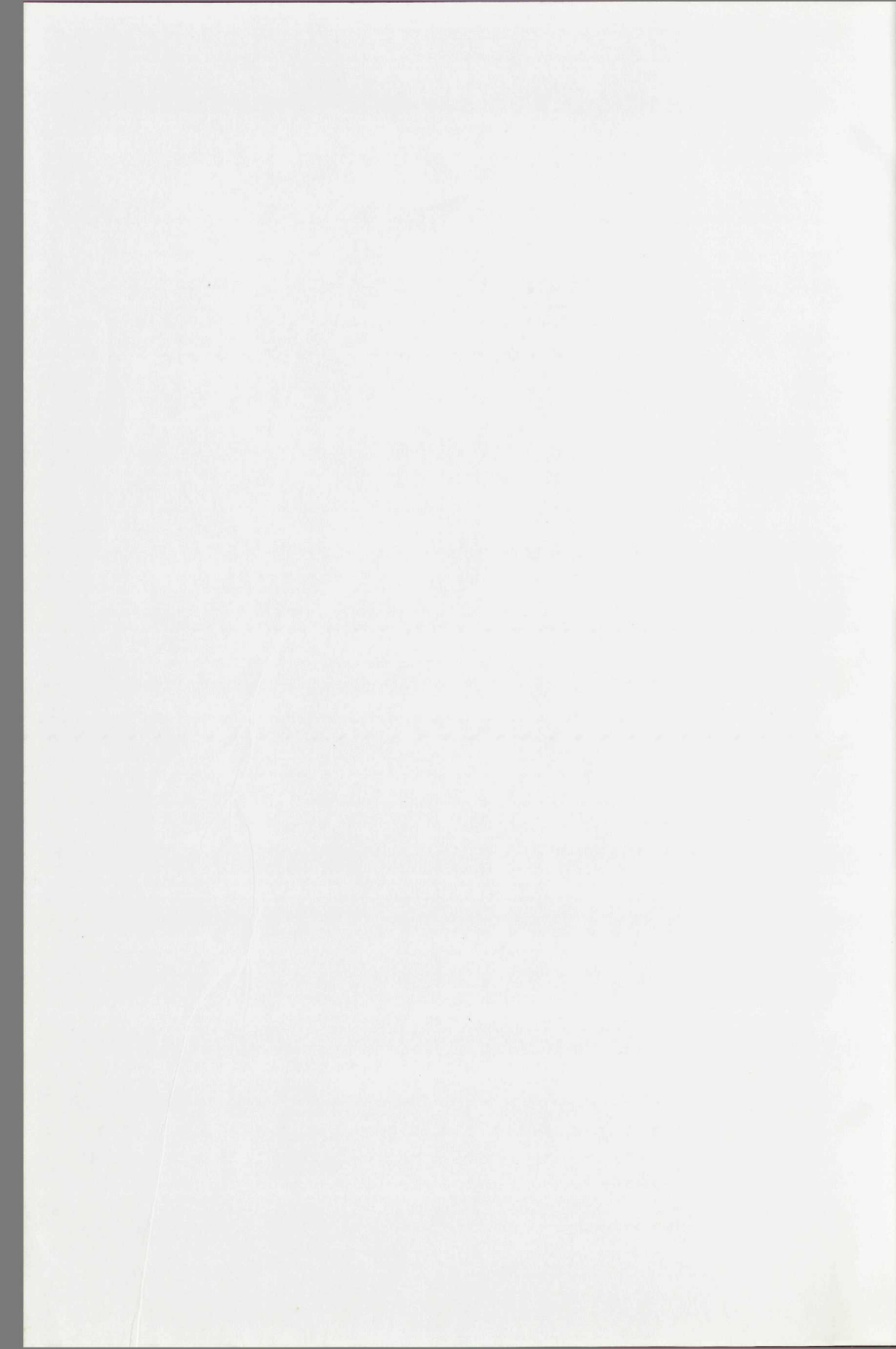
- Ruotivare gruv AB: prop. nr 255/1939, statsutsk. utl. 163/1939, Rskr 274/1939.
- AB Statsgruvor: prop. nr 63/1950, statsutsk. utl. 55/1950, Rskr 108/1950.
- AB Svensk torvförädling: prop. nr 71/1939 Urt., första särsk. utsk. utl. 59/1939 U., Rskr 85/1939 Urt.
- Svenska penninglotteriet AB: prop. nr 24/1938, statsutsk. utl. 59/1938, Rskr 132/1938, prop. nr 328/1941 H., Rskr 488/1941 H.
- Svenska skifferolja AB: prop. nr 63/1940 Urt., andra särsk. utsk. utl. 59/1940 U., Rskr 81/1940 Urt., statsutsk. utl. 34/1943, Rskr 49/1943, prop. nr 48/1946, prop. nr 214/1946, Rskr 435/1946, prop. nr 219/1947, statsutsk. utl. 148/1949, Rskr 273/1949, prop. nr 100/1952, statsutsk. utl. 121/1952, Rskr 219/1952, AK prot. 25/1952 H., AK prot. 30/1952 H.
- AB Tipstjänst: prop. nr 163/1943, statsutsk. utl. 64/1943, Rskr 155/1943.
- Svenska rederi AB Öresund: prop. nr 334/1943, statsutsk. utl. 249/1943, Rskr 482/1943.
- AB Trafikrestauranger: prop. nr 199/1937, statsutsk. utl. 132/1937, Rskr 267/1937.
- AB Statens skogsindustrier: prop. nr 68/1941, jordbruksutsk. utl. 32/1941, Rskr 243/1941.
- Motala ströms kraft AB: prop. nr 182/1930, statsutsk. utl. 107/1930, Rskr 191/1930.
- Riksdagens revisorers granskning av helstatliga aktiebolag: statsutsk. utl. 177/1950, statsutsk. utl. 174/1951.
- Anslag för inlösen av vissa aktier: prop. nr 1/1950, bil. 30, Rskr 109/1950.
5. *Statens offentliga utredningar (Cit. SOU)*
- 1924: 15 Marcus, M.: Det svenska tobaksmonopolet. En undersökning av dess verksamhet 1915—1922.
- 1934: 7 Betänkande i fråga om inrättande av ett institut för medellång och långfristig kreditgivning åt företag inom näringslivet.
- 1935: 1 Betänkande med förslag ang. åtgärder för spannmålsodlingens stödjande.
- 1936: 10 (Marcus, M., och Löfberg, A.): Statligt kaffemonopol.
- 1937: 4 Statslotteriutredningen, Betänkande med förslag rörande svenskt penninglotteri.
- 1943: 45 Betänkande avgivet av 1938 års gruvsakkunniga.
- 1949: 13 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank.
- 1949: 61 Betänkande ang. statens järnvägars organisation. Del II. Lokalförvaltningen och biltrafiken m. m.
- 1950: 2 Betänkande ang. tyskgruvorna och centralorgan för gruvärenden.
- 1951: 34 Betänkande ang. omorganisation av apoteksväsendet i riket m. m.
- 1952: 45 Bestämmelser och praxis rörande statens budget.
6. *Övrig litteratur*
- Akselson, L.: Om statliga företagsstyrelser, Balans 5/1954.
- Bratt, I.: En riksdagsdebatt om spritcentralen, Stockholm 1926.
- Demokratin inom statsförvaltningen samt De samhälleliga företagsformerna, Stockholm 1953.
- Ekerot, G. A. V.: Aktiebolaget svenska tobaksmonopolet, studier och anteckningar, Stockholm 1924.
- Gårdstedt, B.: Den statliga företagsamheten. Tiden 8/1948.
- Heckscher, G.: Staten och organisationerna, Stockholm 1946.

- Heckscher, G.: Svensk statsförvaltning i arbete, Stockholm 1952.
- Henrikson, A.: Staten som företagare, Fackföreningsrörelsen 29—30/1952.
- Höglund, R.: Företaget i samhället, Stockholm 1953.
- Johansson, A.: Ledning och kontroll av statsägda företag. Tiden 5/1953.
- Jönsson, J. E.: En finansiell skandal, Stockholm 1946.
- (Kock, K.): Svenska staten och de tyskdominerande mellansvenska gruvbolagen. Från Departement och nämnder 11—12/1948.
- Lundberg, A. S.: Affärsverk och aktiebolag. Tiden 3/1950.
- Lövgren, O. W.: Socialiseringsfrågan och Norrbotten. Tiden 6/1945.
- Malmgren, R.: Sveriges författning I—II, Malmö 1936—48.
- Malmgren, R.: Sveriges grundlagar. 6. uppl. utg. av Fahlbeck, E. och Sundberg, H. G. F., Stockholm 1951.
- Marcus, M.: De statliga revisionsorganen och de statskontrollerade bolagen. Från Departement och nämnder 7/1949.
- (Marcus, M. och Lyberg, E.): Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen 1917—1942, Stockholm 1942.
- (Marcus, M. och Wistrand, K.): Betänkande av 1948 års revisionsutredning om riksdagens revisorers och statens sakrevisions granskningsrätt rörande statskontrollerade aktiebolag, avg. den 14 mars 1949 (stenc.).
- (Munthe, C. A., Hellner, J. och Vasseur, C. E. F.): Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska tobaksmonopolets tjugofemåriga verksamhet, Stockholm 1940.
- (Myrdal, G.): Den statliga järnindustriens fortsatta utveckling. Från Departement och nämnder 2/1946.
- Nial, H.: Om aktiebolag, Stockholm 1948.
- NIM, Nyheter inom Motala Kraftverk och Motala Ströms Kraft Aktiebolag. Specialnummer vid Motala Ströms Kraftaktiebolags 50-årsjubileum, Motala 1953.
- NJA, Norrbottens Järnverk Aktiebolag, Luleå. Luleå 1951.
- Odholm, A.: Kommentrar till 1946 års avtal om företagsnämnder, Stockholm 1947.
- Petrén, G.: Justitieombudsmannens uppsikt över förvaltningen. Förvaltningsrättslig tidskrift 2/1953.
- Ragnå, N.: De statliga företagsformerna. Tiden 1/1950.
- Riksdagens revisorers berättelse över den år 1949 av dem verkställda granskningen ang. statsverket, Del I, Stockholm 1950 (Ref. Riksdagens revisorers berättelse år 1949, Del I).
- Riksdagens revisorers berättelse över den år 1950 av dem verkställda granskningen ang. statsverket, Del I, Stockholm 1951 (Ref. Riksdagens revisorers berättelse år 1950, Del I).
- Riksräkenskapsverkets årsbok 1953, Stockholm 1953.
- Rodhe, K.: Aktiebolagsrätt, Malmö 1947.
- Samuelson, K. G.: Kollektivavtal och förhandlingar, Stockholm 1951.
- Statistisk årsbok för Sverige 1953, Stockholm 1953 (Ref. Statistisk årsbok 1953).
- Steenhoff, R.: Svensk fabrikation av röntgenfilm och röntgenpapper, Teknisk tidskrift 2/1943.
- Stenbeck, E., Wijnblad, M. och Nial, H.: Den nya aktiebolagslagen, Stockholm 1946.
- Stockholm—Rimbo Järnvägs AB, Data och händelser 1936—1949, Stockholm 1950.
- Stockholm—Rimbo Järnvägsaktiebolag 1885—1935, Stockholm 1936.
- Svanström, R.: Stockholm—Roslagens Järnvägar 1885—1915, Stockholm 1916.

- Svennegård, C.: Demokrati inom statsförvaltningen och samhällsföretagen, Tiden 10/1951.
- Svensk Industrikalender 1953, Stockholm 1953.
- Svenska aktiebolag: aktieägarens uppslagsbok, Ekonomisk handbok 1953—1954, Stockholm 1953.
- AB Svenska tobaksmonopolet och Sveriges tobakshandlares riksförbund, Stockholm 1921.
- Tersman, R.: Företagsnämnderna i Sverige — historisk och internationell bakgrund, Affärsekonomi 15/1953.
- Aktiebolaget Tipstjänst 10 år. En minnesskrift, Stockholm 1944.
- Aktiebolaget Tipstjänst 15 år, Stockholm 1949.
- TR — ett SJ:s dotterbolag, SJ nytt, tidskrift för statens järnvägars personal 3/1944.
- Utredning om AB Aerotransport, avg. av statens sakkrevision den 17/11 1947 (stenc.).
- Vem är det? Svensk biografisk handbok 1953, Stockholm 1953.
- Åström, B.: Norrbottens järnverk och dess framtida planer, Luleå 1947.

KUNGL. BIBL.
22 FEB 1956
STOCKHOLM

Rättelser till SOU 1956:6

Tabell 1. Vissa uppgifter rörande de helstatliga aktiebolagen. (Sid. 10)

Uppgiften angående AB Industrikredit ändras på följande sätt:

Företag	Stats- ägt sedan år	Aktie- kapital 1 000 kr	Övriga uppgifter					
			Brutto- intäkt 1 000 kr	Vinst eller förlust 1 000 kr	Ut- del- ning i % av aktie- kapi- tal	Antal anställda		Ut- betald löne- summa 1 000 kr
						Totalt	Arbe- tare	
AB Industrikredit.....	1934	8 000	—	218	—	2	—	41

BILAGA 2

Pensionsförhållandena inom de helstatliga aktiebolagen

3. SPP-anslutna.

B. Hela lönen pensionsförsäkrad.

AB Vin- & Spritcentralen

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 6.)

Utgår från sid. 83:

Tillkommer å sid. 83:

Tjänstemän. (Betr. arbetare se 4.)

4. Pensionering i egen regi.

AB Vin- & Spritcentralen

Bolaget har tillförsäkrat sina arbetare dels egenpension vid uppnådd pensions-ålder (som regel 65 år för man och 60 för kvinna) med 60 % av avgångslönen, vilken utgör medeltalet av årslönerna för de tre senaste kalenderåren före avgången, och dels familjepension. Arbetarna betalar inga pensionsavgifter.

Tillkommer å sid. 84:

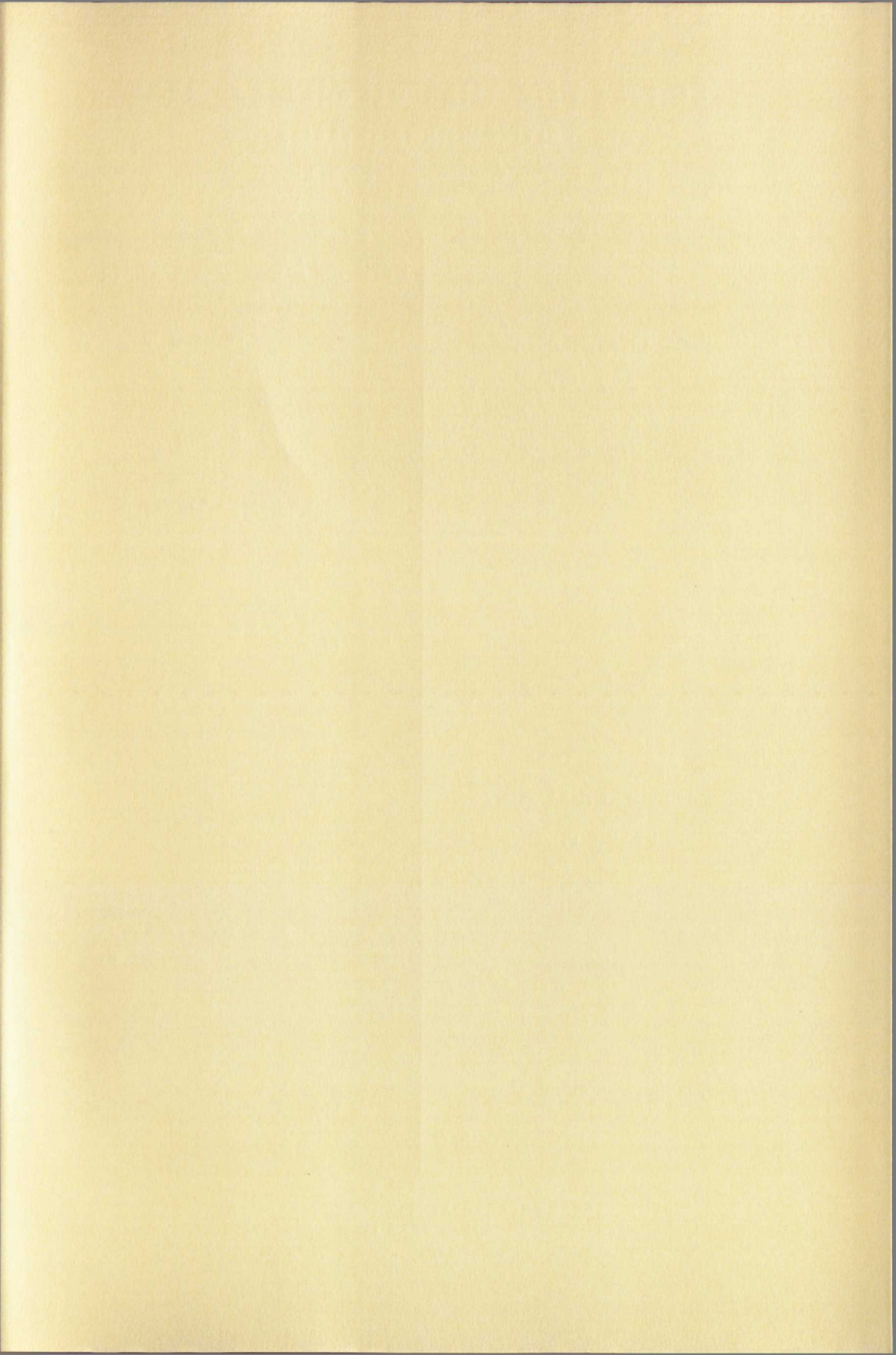
6. Ingen pensionsrätt.

AB Vin- & Spritcentralen

Arbetare. (Betr. tjänstemän se 3 B.)

Utgår från sid. 86:

KUNGL. BIBL.
10 APR 1956
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1956

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Aldringsvård. [1]
Statsägda aktiebolag i Sverige. [6]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Fiskhandeln i Sverige. [2]
Statens stöd åt växtförädlingen m.m. [4]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft. [5]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Restaurering av Uppsala domkyrka. [3]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.